

Periodice
P1172

Anul II.

No. 3

REVISTA ARHIVELOR

ARHIVISTICĂ - CRONOLOGIE - DIPLOMATICĂ
ERALDICĂ - GENEALOGIE - INSTITUȚIUNI
MINIATURISTICĂ - PALEOGRAFIE - SIGILOGRAFIE

PUBLICAȚIUNE SEMESTRIALĂ

SUB ÎNGRIJIREA D-LUI

CONSTANTIN MOISIL

DIRECTORUL GENERAL AL ARHIVELOR STATULUI
PROFESOR, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CURȚII REGALE F. GÖBL FII

No. 19, STRADA REGALĂ, No. 19

1926

c. 13358

CUPRINSUL

—*—

- T. BĂLAN, Arhivele Bucovinei.
- S. RELI, Ceva despre fondurile arhivistice din arhivele Bucovinei.
- ST. NICOLAESCU, Reforma arhivelor în Rusia (traducere).
- SEVER ZOTTA, Despre neamul Cantemireștilor.
- D-R M. POPESCU, Sigiliul lui Sigismud Bathori, principele Transilvaniei.
- ȘT. BERECHET, Documente slave privitoare la Basarabia în tipărituri rusești.
- D-R A. VERESS, Orânduiele românești vechi tipărite în Ardeal (1744-1848).
- EM. VÎRTOSU, Eliade ca tipograf.
- ELENA EFTIMIU, Antimia fata vornicului Gr. Ureche.
- GH. NICOLĂIASA, Țara Moldovei.
- CONST. MOISIL, Carte de mărturie din 1634 pentru confirmarea proprietăților clucerului Barbul Poenaru.
- MISCELLANEA: Pascua Romanorum: pabula Iulii Cæsaris? (*Dr. Ilie Gherghel*). — Argument nou contra autenticității uricului atribuit lui Iurg Coriatovici (*I. Minea*). — Știri nouă despre propaganda catolică în Moldova în sec. XVII (*I. Minea*). — Constantin Vodă Șerban față de imperiali și cazaci (*N. C. Bejenaru*). — Desbaterea procesului lui Gh. Șincai și sentința de eliberare din închisoare (*Tr. Popa*). — Când a zidit Vasile Lupu biserica din Orhei? (*Șt. Berechet*). — Despre semnătura latinească a lui Mihai Viteazul (*D-r A. Veress*). — Spicuiuri noi despre Horia, Cloșca și Crișan (*Dr. M. Popescu*). —

(Continuare pe pag. 3 a copertei)

ARHIVELE BUCOVINEI

DE

TEODOR BĂLAN

PROFESOR ȘI MEMBRU AL COMISIUNII ARHIVELOR STATULUI DIN CERNĂUȚI

Acum când Arhivele Statului sunt pe cale de a fi organizate din nou, când în urma înființării României Mari statul român are a griji și de adăpostirea și ordonarea materialului arhivistic aflător în provinciile românești desrobite, va fi de lipsă a vorbi și de arhivele publice care se află pe teritoriul fostei Bucovine. E adevărat că Bucovina ca teritoriu este cea mai mică provincie în ghirland de țări care s'au unit cu regatul român, dar în ce privește bogăția de documente ea va trebui să fie numită între cele dintâi. În Bucovina, spre deosebire de țările românești care făcuseră parte din statul maghiar de odinioară, trecutul țării este strâns legat de dominația politică a elementului românesc; în consecință documentele ne vor da dovadă de caracterul românesc al țării, de stăpânirea îndelungată, neîntreruptă și nedisputată a poporului românesc în Bucovina, asupra căreia în timpul din urmă elemente iresponsabile din alte țări caută să revindece drepturi cari nu au existat niciodată.

În Cernăuți se află mai multe arhive publice. Cea a Administrației este cea mai bogată. De aceea ea va forma elementul constituant al «Arhivei Statului din Bucovina» ce este pe cale a se întemeia. În ea sunt adăpostite dosarele aparținătoare administrației militare depe timpul generalilor austriaci Spleny și Enzenberg (1774—1786), dosarele administrației cercuale a Bucovinei (1786—1836), și cele ale administrației autonome a Bucovinei (1848—1918). Mai sunt aici dosarele Guberniului din Lemberg care privesc Bucovina (1786—1848) și documentele fostului consiliu școlar al Bucovinei care încep cu anul 1880.

Importanța acestui material crește când ne dăm seama că între ele se află foarte multe documente care se referă la timpurile anterioare ocupațiunii austriace. Mulți boeri și răzeși, apoi multe

instituțiuni culturale și bisericești solicitaseră pe vremuri în diferite chestiuni intervenția administrației, prezintănd cu această ocazie documentele doveditoare de drepturile lor. Acestea ne sunt păstrate parte în original, parte traduse în limba germană. Odată publicate, ele ne vor servi pentru a lumina multe chestiuni din trecutul Moldovei, astăzi încă necunoscute.

Până la izbucnirea războiului mondial aceste dosare erau păstrate în câteva camere ale Palatului administrativ. În timpul războiului ele fură parte îndosite, parte transportate la Viena. Dosarele rămase în Cernăuți au fost parte deteriorate, parte distruse de soldații ruși. Documentele transportate la Viena erau de mare valoare istorică. O parte din ele a fost readuse la Cernăuți, pentru a fi reîncorporate arhivei statului.

După prăbușirea Austriei arhiva administrației din Bucovina suferi pierderi asemenea de mari, ca pe timpul războiului mondial. Armata română apropiindu-se de Cernăuți în luna Noembrie 1918, Etzdorf, președintele austriac al Bucovinei, dădu ordin funcționarilor săi să distrugă tot materialul arhivistic destinat pentru Austria. Atunci un cârd de funcționari și servitori, ca un stol de corbi, se năpusti asupra dosarelor administrației bucovinene, luând din ele tot materialul documentar ce le părea suspect arzându-l; focurile din sobele diferitelor camere ale fostului edificiu al administrației bucovinene arseră câteva zile și nopți de-arândul, nimicind un material arhivistic peste măsură de scump.

În luna lui Decemvrie 1918 Arhiva Bucovinei ajunse sub îngrijirea secretariatului de Interne din Cernăuți; fiind lipsă de camere arhiva fu transportată în beciu. Până în primăvara anului 1924, deci aproape cinci ani, aceste dosare rămaseră în beciu, parte puse pe scânduri, parte aruncate pe podele. Din cauza umezelii multe hârtii au trecut în stadiu de putrefacție, la altele scrisoarea nu se poate descifra decât cu multă trudă. Astăzi Arhiva Bucovinei se află adăpostită în câteva camere ale Palatului administrativ și e bine îngrijită.

Din cauza multelor transportări și a vizitei soldaților ruși, foarte multe dosare ale acestei arhive lipsesc. După calculul provizoriu al nostru lipsesc din ea: fascicule 1051, registre 20, indice 31.

În încăperile administrației din Bucovina sunt adăpostite și resturile arhivei fostului comitet al țării, adică arhiva vieței bucovinene. Aproape nimic n'a mai rămas din ea. Aproape totul a fost distrus sau vândut ca hârtie în luna lui Noemvrie 1918.

Celelalte arhive publice din Cernăuți sunt asemenea destul de bogate. Tribunalul penal, tribunalul, apoi judecătoria de ocol din

Cernăuți posedă multe documente, unele chiar din anul 1797. Ele nu au fost studiate de nimeni. Istoricii noștri vor găsi aici multe informații de valoare.

În biroul corpului de jandarmi s'a aflat pe vremuri o arhivă și o bibliotecă, conținând material cu privire la istoria recentă a Bucovinei. Armata română n'a găsit în anul 1918 decât un mare vraf de hârtii și cărți. S'a făcut ordine și s'a selecționat materialul. Ce a fost de valoare s'a menținut și se află astăzi păstrat în podul edificiului acestui comandament.

La administrația fondului religios se păstra înainte de războiul mondial un mare număr de documente referitoare la averea și trecutul mănăstirilor din Bucovina. Dela războiu încoace documentele vechi au fost separate de cele recente. Cele vechi au fost transportate în podul edificiului. Acuma doi ani ele fură vândute ca hârtie veche.

La biroul fonciar, numit Tabula țării, se află un vast material arhivistic, poate cel mai vast din toată Bucovina. El ne dă deslușiri asupra proprietăților imobiliare ale familiilor boerești și ale mănăstirilor de pe vremuri. Sunt documente din care aflăm istoria diferitelor sate din Bucovina, adică succesiunea posesorilor dela Alexandru cel Bun încoace. Austria ocupând Bucovina, s'a numit o «comisiune de delimitare» care plecă dela o moșie la alta pentru a constata dreptul de proprietate al fiecărui stăpân de moșie. Cu această ocazie s'a dresat un proces-verbal cu posesorii moșiilor și s'au copiat documentele care au fost prezintate. Rezultatul acestei folositoare anchete este depus în «Liber granicialium» din care sunt 10 volume, format mare. În «Liber Instrumentorum» (98 volume) sunt depuse documentele de proprietate, de trecere a proprietății dela un stăpân la altul dela anul 1775 înainte. În «Liber Instrumentorum antiquorum» se află copiile după documentele vechi, anterioare ocupațiunii austriace. Colecția foilor de zestre se află în cartea intitulată «Pactorum dotalia», cea a testamentelor în «Liber testamentorum», iar cărțile de judecată în volumele «Relationes» și «Contractum antiquorum». Documentele de proprietate asupra orașului Cernăuți se află în cartea maiorului Pitzelli, din care se poate constata cine a fost proprietarul unui imobil al acestui oraș în anul 1775.

Războiul mondial a lăsat și aici urme nefaste. O mare parte din cărți a fost distruse. După ancheta provizorie făcută de noi lipsesc aproape 60-70 cărți.

Orașul Cernăuți posedă o arhivă bine păstrată care însă nu conține decât documentele dela anul 1869 încoace.

În orașul Suceava a fost pe vremuri trei arhive. Din ele nu a

rămas decât arhiva tribunalului și arhiva orașului; cea a prefecturii nu mai există.

Înainte de războiul mondial fiecare prefectură, fiecare revizorat școlar județean posedau arhivele lor. După cât suntem informați toate aceste arhive au fost distruse în decursul războiului mondial. Mai bine păstrate sunt arhivele diferitelor judecătorii de ocol care în cea mai mare parte salvară materialul lor arhivistic.

Tot astfel fiecare școală primară și secundară era obligată să aibă o arhivă. Cele ale școlilor primare au fost distruse în cea mai mare parte pe timpul războiului mondial, pe când cele ale școlilor secundare au rămas aproape neatinse.

Se naște întrebarea, dacă arhivele pe care le-am numit au fost studiate, până acuma sau nu. Ele au fost studiate, dară numai foarte puțin. Dintre români, Teodor V. Stefaneli căutase puțin în dosarele generalului Enzenberg strângând material pentru istoria ocolului Câmpulungului moldovenesc. Altul n'a fost până acuma. În Tabula țării din Cernăuți d-l Sever Zotta dela Iași a copiat multe documente cu privire la trecutul unor familii din Moldova de sus. Aici a studiat un timp și d-l Nicolae Iorga, care a publicat în resumate scurte materialul găsit aici în «Documentele familiei Calimachi» și în «Studii și documente» volumul V. În suceava nu a studiat nimeni, în Câmpulung numai Teodor V. Stefaneli, care a publicat materialul adunat în ale sale «Documente câmpulungene».

Așa dară Bncovina posedă un vast material arhivistic, care odată publicat va servi mult neamului nostru în justificarea drepturilor sale asupra teritoriului Bucovinei care apoi nu vor mai putea fi contestate nici odată.

CEVA DESPRE FONDURILE ARHIVISTICE DIN ARHIVELE BUCOVINEI

DE

SIMEON RELI

PROFESOR, SECRETAR AL COMISIUNII ARHIVELOR STATULUI DIN CERNĂUȚI

Arhivele regionale ale țării noastre din Transilvania, Bucovina și Basarabia înființate prin noua «lege de organizare a Arhivelor Statului», păstrează și adună în depozitele lor *mai ales* acele acte, documente sau piese vechi, din cari se desprind știri și mărturii despre întâmplările, faptele, suferințele sau bucuriile neamului nostru din aceste provincii în cursul stăpânirilor streine. Materialul lor arhivistic, în partea cea mai mare, e deci mai specific și mai deosebit decât fondurile arhivistice ale vechilor arhive din București sau Iași precum deosebită a fost și soarta și evoluția acestor regiuni românești printr'un timp oarecare. Actele și documentele oficiale din cancelariile și arhivele stăpânirilor streine, ținute până nu demult departe de ochii cercetătorului român, iar acuma adunate și concentrate în arhivele regionale ale României întregite, conțin știri și informațiuni, cari nu se pot afla în vechile noastre arhive naționale.

Prin această particularitate ele vor fi o parte întregitoare a arhivelor centrale din București și cercetătorii trecutului vor putea lămuri în baza lor mai *bine* și mai *temeinic* multe chestiuni istorice de interes general sau local.

Acesta e și caracterul și rolul principal al arhivelor regionale ale Statului din Cernăuți.

Fondurile arhivistice ale acestor arhive conțin deci știri și amănunte despre tot ce s'a petrecut pe acest colț de pământ românesc în cursul celor 143 ani de stăpânire austriacă, ilustrând toate manifestările de viață politică, culturală, economică sau socială ale neamului nostru de acolo.

Dar fiind Moldova de Miază Noapte, numită mai târziu «Bucovina» leagănul Moldovei, unde au stat cele dintâi capitale moldovenești, și unde s'au întemeiat *cele mai vechi* și *cele mai multe* mănăstiri și alte instituțiuni naționale, e lucru firesc, că *tot aici* s'au păstrat pe la mănăstiri, pe la urmașii vechilor familii boerești, și pe la vechile așezăminte legate de această regiune românească, un număr considerabil de documente și acte, române și slavone, cari datează din

vremuri cu mult înainte de răpirea Bucovinei de către Nemții dela Viena, și ajung până prin veacul al XV-lea.

Și e bună speranța că acuma, măcar o parte mare din aceste străvechi documente originale vor fi câștigate și adunate pentru fondurile arhivelor regionale ale Statului din Cernăuți.

Colecțiile fundamentale de material arhivistic, adunate și conservate până acuma în Arhivele Bucovinei, constau din acte și documente din toate arhivele oficiale vechi ale autorităților administrative austriace, începând cu anul 1775.

Despre cuprinsul lor felurit, bogat și de multe ori necunoscut și interesant, ne convingem, dacă aruncăm o privire, cât de fugitivă, în vechile registre, cari încep chiar cu anul 1775, și ni s'au păstrat foarte bine, arătându-ne în mod cronologic sau alfabetic numărul actelor și chestiunea la care se referă dosarele respective.

Cele mai vechi dintre hârtiile oficiale ale Arhivelor Statului din Cernăuți sunt așa numitele «*Acte militare*». Ele conțin întreaga arhivă a fostei Administrații militare a Bucovinei, imediat după anexare, dela a. 1775—1786. Intre aceste acte scrise în limba germană, în stilul birocratic austriac, numit nemțește «*Amtsschimmel*», se află însă și multe scrise în limba română, cu cirilică. Ele sunt sau corespondența autorităților cu instituțiunile vechi moldovenești, sau cu populația băștinașă, corespondența băștinașilor cu autoritățile austriace, sau documente vechi, anexate de către particulari ca dovezi pentru apărarea sau valorificarea drepturilor lor în diferite afaceri.

Amintesc ca cele ce au o importanță mai mare, următoarele chestiuni, despre cari cercetătorul harnic va afla interesante știri în dosarele «*Actelor militare*» din Arhivele din Cernăuți:

O *proclamație*, numită «*publicație*» a «*Măriei Sale Impăratului*» *Iosif II*, și a «*Inaltului Hofkriegsrath*» (consiliului aulic de războiu) din Viena către populația Bucovinei, tipărită înainte de anul 1790 în limba română, cu cirilică, constând din 39 de articole («*ponturi*»), spre înștiințare a fiecărui om, la fiecare biserică din Bucovina, care publicație se va ceti de către preotul satului în trei Dumineici la auzul tuturor.

În această proclamație împărătească se îndeamnă populația Bucovinei să se ferească de diferite crime și delikte și i se pune în vedere ce pedepse groaznice și torturi ne mai auzite îi așteaptă pe ceice vor călca această ordonanță, după publicarea ei obștească.

Iată spre pildă ce glăsuește primul «pont» (punct) din această proclamație:

I. Cel ce va defăima pe Dumnezeu.

«Pedeapsa acestuia este: să i se rupă sau să i se taie limba, «când va defăima cu cuvântul; iar de va defăima cu mâna, să i se taie mâna. Iar de va fi defaimarea lui mai grea, să i se rupă carnea «lui din trup cu clește înferbântate, și să i se taie fâșii, și să se târască pe uliță, apoi să se arză în foc».

Iată cât de mult se ținea în acele vremuri la cinstea supremă, care e cinstirea lui Dumnezeu!

Alte acte de mare importanță istorică în legătură cu trecutul Bucovinei din secolul al XVIII-lea între «Actele militare» de la 1775—1786 sunt:

Tablourile boerilor, mazililor și răzeșilor Bucovinei, recunoscuți de stăpânirea austriacă ca «nobili», respectiv ca proprietari în anul 1786. În aceste consemnări oficiale ale administrației militare se arată numele și pronumele proprietarilor de moșii sau pământ și cu indicarea satului sau localității unde-și are proprietatea, precum și a clasei nobilimei, căreia-i aparține fiecare proprietar (boeri, marili, ruptași). Aceste tablouri conțin frumoase nume românești de nobili și proprietari, azi dispărute cu desăvârșire, mai ales în părțile înstrăinate ale Bucovinei dela granița Poloniei, d. e. «Dănuță», Griurușu, Mohorătu, ș. a. Alte dosare însemnate și interesante dintre actele amintite sunt cele privitoare la următoarele chestiuni bucovinene.

«*Colonizarea Arnăuților*», *ordonanțele* autorităților centrale din Viena, ca «*partea Moldovei anexate*» de armatele habsburgice «*să nu te mai numiască Moldova*» ci «*districtul Bucovinei*». (No. 148).

«*Emigrările*» peste «*cordon*», în Moldova ale Moldovenilor, cari din diferite motive, mai ales neputându-se deprinde cu nouile împrejurări create de stăpânirea străină părăsiau țara.

«*Colonizările*» Bucovinei cu elemente străine din părțile de apus ale monarhiei austriace, (nemți și unguri ș. a.).

«*Situația Evreilor*» și a «*Armenilor*» din acele vremuri din Bucovina.

«*Raporturile Bucovinei cu principatul Moldovei*».

«*Robotul*» (claca sau boerescul); actele oficiale privitoare la readucerea moaștelor «*Sf. Ioan cel Nou*» dela Zolkiew în Galiția unde fuseseră duse de regele Poloniei Ioan III Sobieski, la Suceava.

Importul sării și al vinului din Moldova.

«*Chestiuni vamale cu Moldova*».

Iniințarea sau reorganizarea «școalelor moldovenești» din Bucovina.

Inceputurile bisericii catolice în Bucovina și introducerea unei supravegheri episcopale asupra comunităților bisericești catolice în noua provincie austriacă.

Propaganda catolică între populația băstinașă moldovenească a Bucovinei spre a spori numărul disparent al catolicilor venetici.

În fire mai întâlnim în această colecție corespondență oficială, privitoare la «construirea de poduri și șosele», la înființarea de «magistrate» (primării înzestrate cu putere de administrație autonomă) în orașele Cernăuți, Suceava și Siret, ș. a.

II. A doua colecție însemnată din fondurile Arhivelor Bucovinei sunt dosarele din arhivele «Kreismt-ului», adică a administrației districtuale (cercuale) a Bucovinei din anii 1786–1830.

Din materialul arhivistic al «Kreismt-ului» din această epocă amintesc dosarele despre:

«Afacerile bisericești ortodoxe ale Bucovinei» și ale «Fondului religios ortodox al Bucovinei», și ale «Școalelor» Bucovinei.

«Tabele despre prețurile pieței» de atunci.

Crime, omoruri și afaceri de siguranță publică.

Moșiile Fondului religios ortodox al Bucovinei.

«Afaceri mănăstirești». Între acestea amintesc o colecție mare de ca. 80 documente vechi moldovenești din sec. 16, 17 și 18, privitoare la averile și ctitoriile mănăstirești, traduse pela anul 1840 în limba germană de către un anume «Bortnic», funcționar mai înalt al administrației bucovinene, probabil român, căci cunoștea bine limba românească și scrierea cirilică, pe lângă limba slavonă veche. Această colecție poartă titlul de «Klosterurkunden» (documente mănăstirești).

De mare importanță istorică și socială sunt apoi dosarele privitoare la «Reședința episcopală» și «Seminorul clerical» din Cernăuți, apoi «Jealbe de-ale locuitorilor» țării împotriva stăpânirii; afaceri de proprietăți; conflicte cu Moldova, acte privitoare la îndatoririle de robot ale țăranilor clăcași și la asupririle acestora din partea boerilor; carte pentru hotare între proprietari, chestiuni de ofensă ș. a.

Între actele «Kreismt-ului» din anii 1831–1854 prezintă un interes deosebit următoarele dosare: ușurarea boerescului din anul 1848 (No. 99); dotarea bisericii catolice cu pământ în Bucovina, confiscarea moșilor unor proprietari din satul Cadobești pentru asuprirea țăranilor clăcași (No. 742), așezarea și colonizarea Lipovenilor în Bucovina, (No 758), delimitări de frontieră între Bucovina și Moldova și diferite chestiuni de frontieră (1776–1854), ș. a.

Deosebit de interesante și de instructive pentru cei dornici să cunoască trecutul Bucovinei sunt în fine dosarele «Kreisamt-ului» privitoare la: «Colonizarea unor familii din Bohemia», «zeciuiala orașului Cernăuți», «privilegiile iarmaroacelor din Cernăuți», «privilegiile și asupririle Evreilor din Sadagura», (No. 207—304/42) acte și corespondență oficiala privitoare la «asupririle și jalocele țărănilor din satele Câmpulungul Moldovei, Boșanci, Uidești, Lisaura, Granicești, «Verenceanca» (Vrânceni), Davidești, Clivodin, Ocna, apoi «documente privitoare la Zamca și Rarău».

III. Alt fond însemnat al Arhivelor regionale din Cernăuți sunt așa numitele «Acte guberniale», adică arhiva «Gubernium»-ului din Lemberg, privitoare la afacerile Bucovinei dela anul 1836—1861.

Intre acestea amintesc, după o privire superficială, dosarele privitoare la următoarele chestiuni și întâmplări mai însemnate din trecutul Bucovinei:

«Imigrări și emigrări», «ciumă și holeră» în Bucovina, o «ceartă de graniță între Bucovina, Moldova și Transilvania», (fasc. 92-100), «Regularea proprietății din Bucovina», O ceartă pentru boeresc în satele Granicești, Cupca și Camenca», acte privitoare la «Mânăstirea Humorului», «Colonizarea slovacilor în Irliboca» (azi Adâncata), acte și corespondență privitoare la «expulzarea Evreilor intrați în Bucovina în mod clandestin și fraudulos», apoi ordonanțe privitoare la «petrecerea nepermisă a Evreilor la sate, la «stăpânirea de proprietăți creștinești din partea Evreilor», «impozitele Evreilor pentru aprinderea lumânărilor și pentru carnea cușer», «încreștinări de Evrei», «permisiuni de căsătorii pentru Evrei», apoi «afaceri politienești». «afaceri nobilitare». și multe altele.

IV. Al patrulea fond de acte și documente oficiale din arhivele din Cernăuți sunt actele și corespondența «Prezidiului guvernului țării», colecția anilor 1801—1884.

Acestea contin dosare despre: «Schimbări de Domnie în Moldova și Țara Românească», «întâmplări politice», «războaie și răscocale», în Austria respective în Bucovina, «întâmplări politice în Moldova și în Țara Românească», «fuga familiilor turcești din țară», «Evreii ca crâșmari», «arestarea persoanelor suspecte și a refugiaților politici de crigină polonă din Bucovina, «observarea ofițerilor francezi și a funcționarilor civili născuți în Galiția» în timpul încercării de eliberare a Poloniei, «întâmplări din Rusia», «exportul băuturilor spirtoase la Hotin», «afaceri criminale», «observarea emisarilor străini», «afaceri de spionaj» și multe altele.

V. În fine se mai află depozitată în Arhivele Bucovinei din Cernăuți și o parte mare din arhiva fostului «*Comitet al Țării*».

Aceste acte sunt amestecate în cea mai mare neordine și multe dintr'însele neînregistrate. Rânduirea era sistematică și înregistrarea lor se execută *acuma* de către funcționarii arhivelor. Lucrul acesta, destul de greu, se va termina în vre-o câteva luni, și atunci vom cunoaște mai exact și conținutul acestui material arhivistice.

*

VI. Pe lângă fondurile arhivistice amintite până aici și concentrate în depozitele Arhivelor Bucovinei, se mai află un material vechiu, foarte bogat și prețios, în arhivele *tribunalelor* din Cernăuți și din Suceava, apoi la *Consistorul arhiepiscopesc al Bucovinei* din Cernăuți, și la alte instituțiuni vechi ale țării și ale bisericii. E nădejde că și acest prețios material se va căpăta și depozita cu timpul în Arhivele regionale ale Statului în baza noului legi a Arhivelor Statului,

Fondurile arhivistice existente în Arhivele Bucovinei vor fi completate poate cu timpul și prin materialul foarte valoros și interesant privitor la Bucovina, care se află de prezent încă în străinătate, în special în *Polonia* (Galiția) și în *Austria* (Viena).

Astfel se află în Polonia, probabil în *Lemberg*, arhiva veche a «*Tribunalului nobilimei*» sau «*Cezaro-crăiasca judecătorie a forum nobilium din Stanislav*», la care se judecau toate daraverile «nobililor» sau boerilor din Galiția și Bucovina până la anul 1848.

La această judecătorie, de pildă, își revindică, prin anul 1792, Vistierul Ienachi Cantacuzino din Horodniceni drepturile sale de stăpânire asupra satelor bucovinene *Oscibii* și *Malatinița*, ce i le dăruise unchiul său Spătarul Iordachi Cantacuzino-Deleanu, numit mai târziu, după ce se călugărise, monahul Gherasim Cantacuzino, împotriva Hatmanului Costache Ghica și a soției acestuia «*Mariuța Hatmaneasa*» ¹⁾. Arhiva acestei «judecătorii a nobililor», se va fi aflând de prezent în «Arhivele naționale poloneze» din Lemberg,

Deasemenea în Lemberg trebuie să se afle și actele vechi ale «*Curții de Apel*» («*Oberlandesgericht*») căreia îi era supusă și Bucovina, în instanță judiciară superioară, din vremuri vechi și până la războiul mondial.

Dosarele vechi, privitoare la afacerile bucovinene ale acestei Curți, trebuie numai decât reclamate și aduse din Polonia pentru Arhivele

¹⁾ Vezi: S. Reli: *Amintiri dintr'un castel la Nistru* București, 1924, pag. 108-121.

regionale ale Statului din Cernăuți, fiind ele de cea mai mare importanță juridică și istorică pentru noi.

Se mai află, în fine, un număr mare de documente românești și slavone din vremuri vechi prin arhinele familiare ale multor persoane particulare din Bucovina, mai ales pe la urmașii vechilor familii de boeri și mazili.

Faptul, că în sânul acestor familii se află și persoane de o cultură înaltă și aleasă, cari înțeleg pe deplin rostul cultural și național al Arhivelor Statului, ne îndreptățește a nădăjdui, că acești proprietari de vechi documente le vor *depozita* — rezervându-și dreptul de proprietate — la Arhivele regionale ale Statului spre păstrare și studiere, sau le vor *dona* acestor arhive.

Când se va realiza opera grea de descoperire, concentrare și organizare după un sistem modern și practic a acestor fonduri arhivistice de către Direcțiunea regională a Arhivelor Statului din Cernăuți ce se va creia, sperăm în curând, atunci aceste arhive ale țării noastre scumpe vor fi o oglindă prețioasă, prin care se va putea privi întreaga viață istorică pe tărâmul politic, social, cultural, juridic și economic a neamului nostru românesc din fosta «Bucovină».

Și la această operă grea sunt chemați să conlucre ca colaboratori harnici și pricepuți, și absolvenții «școalei practice de arhivari-palegrafi» dela Direcțiunea generală a Arhivelor Statului din București. O chemare nespus de frumoasă, înălțătoare și folositoare țării și neamului !

REFORMA ARHIVELOR ÎN RUSIA

(TRADUCERE DIN LIMBA CEHĂ DUPĂ VÁCLAV LETOŠNIK)

DE

STOICA NICOLAESCU

PROFESOR LA ȘCOALA SUPERIOARĂ DE RĂZBOIU

În numărul revistei lunare *Novaia russkaia kniga* pe luna Februarie 1922, se află o dare de seamă instructivă a profesorului M. Polietkov din Tiflis, despre reforma arhivelor, introdusă pe anul 1918 de guvernul sovietic din Rusia. Această dare de seamă privește numai timpul până la jumătatea anului 1920, totuși, ea este interesantă, cu atât mai mult cu cât avem mai puține știri despre organizația arhivelor din Rusia.

Calea către reforma arhivelor Statului din Rusia a fost deschisă încă de mai înainte, întrucât chiar cercurile științifice ruse cereau o reformă în sensul centralizării arhivelor, a pregătirii științifice a funcționarilor și a organizării lucrărilor științifice de editare. Starea de război și revoluția, amenințând arhivele, au reclamat apoi apărarea lor și pe de altă parte, marea eră cerea să se adune și să se păstreze date despre ea. De aceea va fi ușor de înțeles, că, deși în 1908 a fost convocat congresul reprezentanților arhivelor științifice guberniale, totuși abia în timpul războiului și al revoluției s'a început în această direcție o mișcare mai intensă. În 1915 a luat ființă Societatea cercetătorilor de arhive din Petrograd; în 1916 a fost convocat un congres ca și cel din 1908, iar în 1917 s'au făcut încercări pentru salvarea arhivelor Curței; s'a format Societatea pentru studiul revoluției și un Muzeu al luptătorilor pentru libertate».

Și astfel reforma guvernului sovietic, cu executarea căreia a fost însărcinat D. B. Riazonov, a fost bine primită de către cercurile științifice. Consfătuirea din Petrograd, ce a avut loc în Martie 1918, a avut în vedere dintru început și librăria, dar, foarte curând, și-a concentrat toată atenția asupra arhivelor. În fruntea comitetului preparator, ce, a ales, a fost pus Riazanov cu profesorii Platonov și Presniakov, însă sufletul acestei reforme a fost A. I. Nicolaev cu funcționarii săi Maiakowsky și Cerepnin; o parte importantă au avut și directorii altor trei arhive și anume: directorul arhivei Senatului Blinov, directorul arhivelor navale Lebedev, și directorul arhivelor militare Gibaiev. Academicianul Lappo-Danielevsky, care față de

reformă avea o atitudine foarte rezervată, a adus foloase prin critica sa, plină de vederi largi și împăciuitoare».

În urma consfăturilor a fost înființată prin decretul din 1 Iunie 1918 *Fundația comună a Arhivelor Statului* (E. S. A. F.), care este dirijată de *administrația generală a arhivelor*, considerată ca o secțiune aparte la Comisariatul național al învățământului. În fruntea administrației arhivelor, care se împarte în colegii și secțiuni, stă Riazanov cu înlocuitorul său profesorul Platanov. Subîmpărțiri de ale Fundației Arhivelor Statului sunt toate arhivele oficiilor de Stat și cele publice, cele desființate și cele existente până la 25 Octombrie 1918, cu ale căror documente, clasate se completează treptat materialul arhivelor. Arhivele particulare pot fi intercalate la Fundație numai în înțelegere cu posesorii lor. Fundația se împarte în secțiuni, cari în majoritate sunt una cu arhivele mai mari, sau se compun din câteva mai mici, cari însă își păstrează independența și indivizibilitatea. Administrația secțiunilor o conduc directorii, agendele le îngrijesc pe de o parte arhivarii, practicanții arhivari bătrâni, fără vre-o cultură specială, făcând serviciul curent administrativ și informativ, iar pe de altă parte arhiviștii, calificați ca specialiști în știință, cari au sarcina a prepara pentru tipar materialul de arhivă, a întocmi edițiuni, etc.

Colegiile, din motive științifico-tactice, sunt unite din punct de vedere material în *Secții* cari întocmesc planurile pentru editarea materialului arhivelor, unifică și conduc lucrările arhivelor în secțiuni.

Cele șapte secții (legislatura și administrație generală, juri-sprudență, armată și marină, cultele, agricultura, administrație internă, arhivele istorico-revoluționare) sunt completate de o a opta secție ajutătoare, care trebuie să întocmească biblioteca Fundației arhivelor și să centralizeze tot materialul tipărit din arhivele de mai nainte.

O instituție importantă pentru arhive, este *inspectoratul general* al administrației arhivelor, care îngrijește de ordinea în arhive, de salvarea arhivelor neglijate și uitate, făcând astfel legătura de unire între administrația centrală a arhivelor și provincii. Tot atât de importantă este și secția de informații sau științifico-statistică a administrației centrale cu Nicolaev, apoi cu profesorul Valter în frunte, în trei grupe: prima, cea rusă, întocmește bibliografiile arhivelor rusești, face anchete, cursuri și expozițiuni, întocmește prelucrarea științifico-tehnică a materialului statistic, manuale generale despre arhive și literatură poporană; a doua, cea străină, urmărește biblio-

grafiile arhivelor străine, literatura, legislatura și în genere progresele, întocmește tabloul de piesele rusești din arhivele străine; a treia, a librăriei, organizează biblioteca secției și ajută pe celelalte două grupe în lucrările lor.

În locul proiectatului soviet al administrației centrale a arhivelor, care trebuia să fie format din directorii arhivelor generale și reprezentanții științelor și școalelor, ca cel mai înalt areopag al arhivelor, s'a făcut sub influența lui Nicolaev *conferința directorilor secțiunilor* din administrația centrală a arhivelor. Dintru început aceste conferințe au fost numai adunări informative pentru directori, dar cu timpul aceste conferințe s'au transformat în grupări, cari fac propuneri în chestiuni de știință și administrație. Fie că se ia o decizie în colegiul administrației centrale a arhivelor cu prezența președintelui conferinței cu drept de vot hotărâtor, fie că se ia o decizie în chiar conferința, totuși se numește chiar în conferință o comisiune deosebită, pentru care lucrările preliminare le face secțiunea științifico-statistică a administrației arhivelor la o altă cu inspectoratul, care se bucură de practica de toate zilele. Astfel conferința s'a dezvoltat, ajutată de secția științifico-statistică și de inspectorat, devenind instituția de căpetenie și factorul principal al progresului arhivelor rusești.

Prin influența poziției centrale a Moscovei, Secția centrală a administrației arhivelor a fost înființată la Moscova, care trebuia să se împartă cu Petrogradul în administrația întregului teritoriu al Rusiei Sovietice. Moscova însă, în scurtă vreme, a luat în stăpânire aproape întregul teritoriu rusesc, întinzându-și puterea în Siberia-Occidentală, Turkestan și Caukazul de Nord, unde ca urmare a parcelării latifundiilor s'a format o secție specială a arhivelor boerești. La Petrograd a rămas o singură secțiune în frunte cu profesorul Platanov, iar cerul lui de activitate se întinde numai asupra a 4 gubernii: a Petrogradului, Pskovului, Novgorodului și a Cerepvețului.

Călătoriile inspectorilor de arhive au dus la organizarea arhivelor în centrele provinciale. Aci au fost înființate administrațiile arhivelor guberniale și ca o instanță superioară, administrația arhivelor regionale.

În afară de organizarea arhivelor s'a dat dintru început atențiunea la pregătirea administrativă și științifică a funcționarilor din arhive. În 1918 — 1919 s'au făcut la Moscova cursuri și exerciții practice; în 1919—1920 s'au repetat la Petrograd aceste cursuri, și după expe-

riențele dobândite, s'a înființat *școala de arhivari*, ca o secțiune a institutului arheologic din Petrograd.

Astfel și a treia din dorințele cercurilor rusești a fost împlinită prin înființarea Comisiunii de editură pentru publicarea documentelor a Fundațiunii comune a Arhivelor Statului. Comisiunea însăși editează numai lucrări din era nouă, lăsând Comisiei arheologice lucrurile mai vechi, dar supraveghează editarea în general, chiar și a particularilor, atâta vreme cât este vorba de material din Fundațiunea arhivelor Statului. În comisiunile din Petrograd și Moscova s'au întocmit programe de editură și tot astfel în fiecare secțiune a fundațiunii.

Salvarea arhivelor rusești în timpurile grele, furtunoase, se datorește faptului că, la reorganizarea lor, au lucrat specialiști, înlăturându-se astfel reforme adoptate sub regimul bolșevic în alte direcțiuni. Astfel s'au organizat arhivele pe o bază sănătoasă, deși, pe alocurea nu corespund idealului arhivelor moderne. Arhivele au fost organizate ca un tot independent, cu administrație proprie; piesele din arhive sunt la dispoziție pentru cercetări științifice; ocrotirea lor este asigurată, precum și pregătirea specială a funcționarilor și publicarea științifică a materialului arhivelor ca și calea către noi progrese.

S'au întocmit programe, a căror aducere la împlinire va cere foarte multă vreme, dar sunt urmate cu voe bună de oameni, cari nu stau sub dictatura guvernului, ci realizează idealurile lor științifice proprii. Cercetătorii arhivelor au înfruntat însă mari neajunsuri, cari pe lângă că le aduceau suferințe atât materiale cât și morale, amenințau integritatea și chiar existența arhivelor. Și anume guvernul din 1919, din lipsă de hârtie, a început a sechestra documente de registratură fără însemnătate, cu care ocazie s'au distrus și unele acte de stat importante din secolul al 18-lea. De foarte multe ori a fost nevoie să se intervină pentru apărarea amenințatelor mărturii ale trecutului.

Cercurile arhiviștilor au continuat lupta între ideal și realitate chiar în epoca la care nu se referă datele profesorului Polietkov, adică până la jumătatea anului 1920. O informație demnă de crezare a dat subsemnatului (Václav Letošník) în această chestiune profesorul sociolog P. A. Sorokin, care în Rusia a avut legături cu personalități marcante din cercurile arhiviștilor, și care abia în August 1922 a părăsit patria sa, fiind expulzat. După aceste știri au fost secondate planurile arătate, deși în întregul lor au fost mult împedicate de criza economică. Mai cu osebire a avut de suferit activitatea editoare. Și în bugetul Statului a fost trecută la fondul arhivelor, ca și la

fondul altor ramuri o sumă mai mică. Atitudinea guvernului față de lucrările arhivelor este foarte favorabilă. Stricăciunile aduse arhivelor, afară de cazul citat, se datoresc războiului și turburărilor prin care a trecut Rusia. La începutul anului 1921 a fost înființată o secțiune deosebită a Fundației arhivelor Statului, unde se depune tot materialul privitor la mișcarea comunistă din Rusia. În general putem spune că situația arhivelor rusești este relativ bună și cu siguranță mai bună ca situația altor ramuri ale științei și că arhivele sunt ramura lucrărilor rusești, care sub dominația guvernului sovietic a avut mai puțin de suferit.

(Din *Časopis arhivni Školy v Praze*, I, 1923).

DĚSPRE NEAMUL CANTEMIREȘTILOR

DE

SEVER ZOTTA

DIRECTORUL ARHIVELOR STATULUI DIN IAȘI

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

III. Anexe

1.

Document din 7183 (= 1675) April 6).

Cuprinsul: Gh. Buga, fiul lui T. Buga din Chilieni (Tutova) mărturisește că venind la (Ceucani) la Cantemir, serdariul, (viitorul Domn Constantin) a luat pe un fiu al lui, Antioh, (viitorul Domn) drept fiu de suflet și i-a dat diferite proprietăți în schimbul obligațiunei din partea donatorului de a griji de donator în viață și prin un an dela moarte.

«Adecă eu Gheorghie Buga, său Toader Buga, scriu și mărtorisc¹⁾ cu cest¹⁾ adevărat zapis al meu precum¹⁾ am¹⁾ avut ficiori și em¹⁾ căstorit¹⁾ prea toți și em¹⁾ înzăstrat den ce au fost prilejul meu și ei ca niște omeni tineri fiind¹⁾ înșri¹⁾ la mente n'au cătat să mă grijască încă până-s viu, dar după morte me; deci și eu printr-ace încă fiind¹⁾ cu suflet am¹⁾ vinit la dumnelui Cantimir sărdariul ș-am¹⁾

luat un cucon a dumisale pe Antohie să-mi fie ficior de suflet și să mă socotească până voi fi cu suflet și după marte¹⁾ me să aibă dumnelui a mă griji până la anul și a mă pomeni, iar eu dau danii dumisali drept^u sufletul meu doaa pogoani de vie, care o am făcut eu singur din pădure mereae și o livadă de pomi din Valea Lupului din capul viei popei și cu nuci cu tot, așjidereale¹⁾ am^u mai dat dumisali un bătrân din sat din Chilieni, din vatra satului și din cânp^u¹⁾ și din țarină și din fănaț și din pădurea și cu vad de moară și din tot locul cu tot vinitul, parte me de moșie și de cumpărătură, câtă se va alege; acista parte, care mai sus scriem, să-i fie dumisale driaptă ocină și moșie în veci; iară cine să va ispiți din ficiori mei, sau den sănmenție¹⁾ me să străce danie me, după morte me, acela să fie treclet și proklet și afurisit de Domnul nostru Isus HS. și de prea curata și cinăstita¹⁾ a lui maică și de 318 oteți, ce-u fost la săbor dintăi în Nikeia și să fie afurisit și giudețul fie carele ce va vre să străci danie ce-m tocmīt eu după morte me și când^u s'au făcut acesta zapis a fost dumnelui Scărlat Șerbul ce-u fost comis marea și dumnelui Abăza vornicul de poartă și dumnelui Pojoga căpitan și Chiriac snă Neculce Bojoranul și Iordache snă Costantin¹⁾ Ceucanul și Zaharie snă Boga ot Chilieni și Alsandru¹⁾ snă Buga ot tam și pen mai mare credința acești boeri au iscalit și noi toți ne-m^u pus degetele și eu popa Ghiorghit^u am^u scris zapisul să-s știe. Și iubașe Bejan ot Călraș s-au tāmplat.

Ceucani, vl[eato] 7183 mli[s]i[ț]ă

April 6 dnii.

(s.) *Abăza vornicolo por[ții].*

(s.) *Iordachi snă Costantin*

(s.) *Chiriac șin Bujoran.*

ot Ciocaniiscal.

(s.) *Toader Pojoga capitanul.*

+ *Gheorghie Buga* + *Zaharie snă Buga* + *Sava Buganul*

+ *Toader Vierulă.*

Pe verso: Zapisul Chilienilor.

Zapisul este deosebit de interesant, atât ca formă, cât și ca fond. Scriitorul, preotul Gheorghit^u din Ceucani, se lupta greu cu ortografia, ale cărei inconsecvențe sunt remarcabile și ale cărei particularități, ca «*iuşri*» în loc de «*uşori*», «*marte*» în loc de «*moarte*»,

¹⁾ Sic.

Note: Original la Acad. Rom. Ms. rom. No. 4081, f. 32. Comunicat de d-l N. Docan, (v, m. s.).

«așjidereale» în loc de «asisjderea» sunt alarmante și recomandabile cercetării psihiatricilor noștri.¹⁾

Din punctul de vedere *juridic*, înfiarea este în flagrantă contrazicere cu codul nostru civil, (art. 309) care nu admite ca persoane care au copii, sau descendenți legitimi, să adopteze. Totuși, constatăm că Buga justifică adopțiunea prin faptul că a fost *neglijat* de fiii lui «ușori la minte», cari n'au căutat a'l griji «încă până's viu, dar după moartea me» și prin faptul că i-a înzestrat. El și-a făcut deci datoria de tată, iar ei l-au desconsiderat. Adopțiunea de față, care poate să intereseze pe cercetătorii vechiului nostru drept român, are deci caracterul desmoștenirii din cauza ingratitudinii. «Un bătrân din sat din Chilieni» înseamnă, firește, nu un om bătrân, ci partea de răzășie derivată dela unul din vechii stăpânitori ai satului. Neamul *Buga*, zis și Buganul, a fost un vechi neam de răzeși din Chilieni, Cernești și *Mireni*, pe valea Paraschivului²⁾ și poate înrudit cu Cantemireștii prin Schiva Dabija, n. Crăciun. Fără înrudire premergătoare este greu de admis intimitatea raporturilor între Buga și Cantemir.

Ce privește martorii din zapis, *Șerbul* — *comis* mare este evident identic cu Șerbul comisul, socrul lui Ionașco Balș³⁾. *Meăre Vornicul* este Istrate, poreclit Abăza, fiul marelui comis Ionașco *Coroi*⁴⁾, iar *N. Bojoranul* (= Bujoranul) este flul lui V. Bujoreanu staroste (de Focșani?) și al Anghelinei, fiica lui Cîrstea Ghenevici, mare Vornic și a Anghelinei Crăciun.⁵⁾

2.

Document din 7236 (= 1728) August 18.

Cuprinsul: Hrisant, Patriarhul Ierusalimului și Palestinei, face cunoscut că în 1720 a împrumutat pe Antioh Cantemir, fostul Domn al Moldovei, cu 500 de lei, pentru care sumă acesta i-a zălogit moșia Scheia în țin. Neamțului. Murind Antioh, a obligat pe fiii săi să plătească datoria, iar, în caz contrar, să rămână moșia Patriarhului. Venind Patriarhul în 1728 în Principatele Române și consta-

¹⁾ «pădure mereae» înseamnă evident p. «meree», (v. *Uricar*, XVII, 184, com. de d-l Docan) adecă continuă, dela mereu.

²⁾ Com. de d-l Docan.

³⁾ *Arh. genealogică*. I, 208.

⁴⁾ Com. de d-l Docan.

⁵⁾ *Uricar* XXI, 258—60 și Virg. Caraivan, «*Movila Roșie*», 49 (v. și m. s. spița Nădăbaico.

tând că copiii lui Antioh nu vor să plătească datoria, a scos moșia la mezat și a cumpărat-o Șt. Iane, f. al doilea Logofăt, răzeș cu ea și descendent din neamul, care a vândut moșia lui C. Cantemir Voevod.

Hrisanthă cu mila lui D[u]mn[e]zău Patriarhă a Sf[i]nteii lui D[u]mn[e]zău cetăți Ierusalimului și a toată Palestina.

+ Facem știre cu această carte a patriarșii noastre ca să fie de bună credință cui să cuvine a ști. Precum la anul dela Hs. 1720 tâmplându-să din tâmplarea vreamelor de au venit la smereniia noastră rapăosat mărie-sa Antohie Vod[ă] și s-au rugat de i-am făcut bini cu =500= lei cu zi care pentru acești bani ni-au pus mărie-sa zălog un sat anume Șcheia carele iaste la ținutul Niamțului și ni-au dat și zapisăle ciali bătrâni a satului la noi ca de n-ar da banii la zua însămnată să rămăia satul al nostru pentru acei bani ce tâmplându-s[ă] de au trecut peste zi [opt] ani și banii nu i-au dat și intra-ceiaș vreame după datoriia trupască i-s-au tâmplat și săvârșirea viiații mării sale întru care și în diata mării sale cu limbă de moarte au lăsat asupra fiilor mării sale ca-să plătiască această datorie. Iară neplătind să rămăe satul al nostru pentru acești bani. Iară acmu la anul 1728 viind Patriarșii noastră aicia în-ț[a]ra Romăniască și în-ț[a]ra Moldovii pentru cercetarea sv[i]ntelor m[ă]n[ă]stiri carele sint suptă stăpâniria Sf[ă]ntului mormânt și aflând în ț[a]ra romăniască pre Ion beizadea și Mariia fii răpăosatului Antohie Vod[ă] întrebati-am ca-să plătiască această somă de bani datoriia părinților săi și să-ș ia satul și nicedecum nu s-au apucat să plătiască fără de cât au dat scrisoare la mâna noastră iscălită ca-să vindem această moșii cui om găsi pentru acești bani și aicia în Moldova iarăș aflând pre Costantin beizadea și Anița pe carea o ține dumnealui Toader Pălade biv vel Vist[ernic] fii răpăosatului Antohi Vodă iarăș i-am întreat ca-să răscumpere această moșie care nice domniilor n-au vrut să plătiască această datorie și au iscălit în mărturiia fraților săi ca-să rămăe această moșie pentru acești bani. Pentru care văzind Patriarșii noastră că nime din fii și din niamul răpăosatului Antohie Vod[ă] n-au vrut să răscumpere această moșie și aflându-să și sf[ă]ntul mormânt în multe valuri și datorii am socotit și am scos această moșie la vânzare și aflându-s[ă] dumnealui Ștefan Iane biv Vtori Logof[ăt] ca-să o cumpere fiind și răziaș cu această moșie încă-ș[i] adeverind că să trage și din niamul acelor vânzători carii au vândut această moșie mai de nainte răpăosat lui Costantin Cantimir Vod[ă] socotit-am că iaste cu cale ca-să margă această moșie iarăș la niamul cel vechiu fiind și răziaș și am vândut-o dumisale numitului mai sus Logof[ăt]ului Ștefan Iane

dreptu cinci sute de lei și făcându-ne plată deplin întru mănule noastre i-am dat și noi această scrisoare a-Patriarșii noastre la mâna sa și i-s-au dat și ispisoacele ceale vechi aceștii moșii care au fost zăloj[i]te la noi. Dreptu aceeaia ca-să aibă a-stăpăni toate părțile ce au cumpărat răpăosat Costantin Cantimir Vod[ă] dela Lupașco A-rapul [și] o parte dela călugării dela mănăstirea Bistriții tot dintracest [ho]tar acestui sat cu vecini și cu hălășteu și din câmpu și din pă-duri și cu tot vinitul ce s-ar afla pre acestu hotar și ca să-i fie driaptă ocină și moșie în veaci lui și giupăneasăi sale și fiilor săi și nepoților și a-tot niamul său și să aibă a-ș face și ispisoc dom-nescă de întăritură pe această scrisoare a-Patriarșii noastre. Iară cine din niamul sau rudeniile lui Antohie Vod[ă] s-ar trage și s-ar scula mai pre-urmă cu niscari pricină zicând ori că n-au fostu în țară ori că nu li-au dat mâna din tâmplarea vremilor ca-să hi răs-cumpărat această moșie sau măcar și niscari drease de s-ar mai afla la cineva din niamul lui Antiohie Vod[ă] pre acestu sat și nu li-ar da la mâna lui Ștefan Iane Logof[ă]ltului și măcar cât de puțină pricină ar pune ca să-l scoat[ă] din moșie ori pe dănsu ori pe niamul său sau de ar zice cum la vânzarea acestui sat n-au avut știre unii ca acia să fie blăstămați și ne-ertați de D[o]mnul D[u]mn[e]zău ce-au făcut ceriul și pământul și de prea curată maica Sf[i]nții sale fecoară Mariia și afurisiți de 318 părinți purtători de D[u]mn[e]zău dela so-borul dela Nicheia și de 12 Apostoli vărhovnici și de toate sf[i]nte le săboar[e] și de Patriarșia noastră și după moartea lor netopiți. Piiatrilă herul leamnele să vor topi iară ei niceodată și să aibă parte cu trecletul Arie și în viața lor să dobândiască cutremurul lui Cain și zugrumarea Iudei și procopsală dela D[u]mn[e]zău să nu vadă în toate zilele viații lor și pentru adevărul am iscălit și s-au pus și peceatea Sv[ă]ntului Ierusalim.

Aceasta scriem

u Ias l|ea|t 7236 Av|gust| 18

L. P.

Gligoraș (Uricarul)

Note. Documentul de față aflător între hârtiile Baronului I. Stârcea, proprietarul moșiei Văleni, jud. Roman, are importanță nu numai pentru că ni confirmă trista soartă a emigratului fără de voie, Antioh Vodă Cantemir, care ducea la Constantinopol o viață

de miserie¹⁾, dar și pentru că emană dela vestitul Patriarh *Hrisant*, care în 1711, înaintea începutului ostilităților între Ruși și Turci, fu însărcinat de aceștia să mijlocească, prin prietenul lui, C. Brâncoveanu, evitarea războiului cu condițiunea că «*va lăsa Turcul Moscului Dunărea hotar*». Hrisant, îndeplinindu-și misiunea printr-o scrisoare către Brâncoveanu, acesta trimise pe Gh. Castriota Măcedoneanul, Comisul, ca mijlocitor, însă în urma sfaturilor lui D. Cantemir și Toma Cantacuzino, Țarul refuză propunerea²⁾.

Refuzul, deși probabil convenea gândurilor intime ale lui Hrisant, care avea vechi legături cu Moscova, încă din 1693, când fu trimis de unchiul său, Patriarhul Dositei, să cumpere slove pentru tipografia lui Antim Ivirianul din București³⁾, nu-i va fi creat o situație plăcută la Poartă, iar bănuiala, care plana asupra casei lui Antioh Cantemir, i-ar fi putut impune o oarecare rezervă în raporturile sale cu ea. Cu toate acestea vedem că nobilul prelat nu făcea parte din cei, cari ocoleau casa nenorocitului Domn, ci din contra o ajută la nevoie.

Patriarhul pretinde că ajutorul acesta i-a dat în 1720, însă din zălogul lui Antioh prin care zălogeste satul Șcheia reiese că împrumutul a fost făcut tocmai în acel an critic 1719, când se adresa desperat Țarului. Il reproducem, deși nu este original, ci probabil o traducere din grecește.

«*Facem știre cu aciastă a noastră adivărată scrisoare la mână părintelui Patriarhului de Ierusalim Kir Hrisanthă, precum ne-au îndatorit sfinția-sa cu o sută șasă xeci de galbini ungurești și doi lei pâr la un an, pentru care bani am dat la sfinția-sa zălog satul nostru Șcheia din Moldova ș-am dat și zălogul⁴⁾ cel vechi — Deci de n-am da banii sfinții-sale pâr la anul, să fii sfinția-sa volnic să vândă satul și să-și e banii și de nu s-ar agiungi banii cu prețul satului, ce-ar lipsi, iarăș noi să avem a-i plini sfinții-sale și pentru mai mare credință ni-am iscălit și pecetia noastră ș-au pus.*

let 7227 Mai 9

Noi Antioh Costantin V. V.⁵⁾

l. p.

¹⁾ «Suntem lipsiți de cele necesare zilnic, care sunt consumate și stăntem desprețuiți de toți». (Scrisoare a lui Antioh către Petru cel Mare din 15 Ian. 1719, în St. Ciobanul, «*Dimitrie Cantemir în Rusia*». Ed. Acad. Rom., 1925, 147).

²⁾ Let. II, 102 și 317.

³⁾ Iorga, *Stud. și Doc.* VII, CLXXVII.

⁴⁾ A se ceti: «*zapisile*» (moșici) v. doc. din 1728.

⁵⁾ Doc. Văleni transcris de P. Casimir. Leg. de Divanul apelativ al Moldovei. Secția III, No. 3111, 1850, Mai 16. În loc de Noi e evident a se ceti Io.

Suma nu corespunde cu cea din documentul din 1728, însă se pare că împrumutul s-a făcut în *lei* (= taleri¹⁾) și s-a trecut în zăpis numai *contravaloarea* lui în galbeni ungurești spre a nu-l expune fluctuațiilor valutei. Dealtfel n'ar fi avut sens a se împrumuta cu 160 galbeni și 2 *lei*; se cunoaște deci operațiunea de transformare a leilor în galbeni. Valoarea unui galben unguresc a fost deci atunci 3.12 lei și ceva.

Oricât de solemnă și sacramentală a fost mărturia Patriarhului Hrisant investită cu sigilul Patriarhiei, ea avea nevoie și de întărirea Domnitorului, Gr. Ghica, care a urmat în 7237 (1728) Sept. 2, reproducându-se în ea cuprinsul mărturiei Patriarhului²⁾.

Acesta e bine cunoscut istoriei Principatelor Române, pe cari le-a vizitat cel puțin în trei rânduri și unele date despre el nu ni se par deci inutile. *Hrisant Notaras Moraitul Moraitul* (din Moreia) a urmat în Febr. 1707 în scaun Patriarhului *Dositeu*, mort în vârstă de 108 ani, al cărui nepot de pe *mamă* (Μητρος ἀνεψιος) era³⁾. Având studii temeinice din străinătate, a lăsat numeroase publicațiuni, între cari și una cu subiect laic «*China șerbită*», scrisă în parte după notele spatarului N. Milescu, pe care l-a vizitat la Moscova, în parte după raportul exploratorului T. Baicov din 1653⁴⁾.

Curând după urcarea sa în scaun, încă în Iunie 1707 Hrisant a venit la București, unde se afla și la sfârșitul anului⁵⁾. A revenit în 1714 și în Iulie se afla la Iași⁶⁾, de unde, întorcându-se probabil spre București a vizitat în Ianuarie Episcopia de Roman⁷⁾. Pentru ultima dată a fost în Țările noastre din 13 Sept. 1727 până în 18 Dec. 1728⁸⁾. A venit iar întâi la București, unde *N. Mavrocordat*, cu care întreținea o vie corespondență⁹⁾, l-a primit cu fast regal și de aici a plecat, după 18 Iunie, la Iași, unde domnea nepotul de soră

¹⁾ Se știe că talerii, băuți întâi de contele Șt. Schlick în Joachimstal în Boemia, în 1518, aveau pe avers leul Bohemiei; de acolo numirea Löwenthaler, iar la noi lei. (Nistor, *Handel und Wandel in d. Moldau*, 133—135; Gauhen, *Adelslexicon*, I, 2105, unde se menționează că Schlick a căzut în bătălia dela Mohaci, 1526),

²⁾ Doc. Văleni, copie leg.

³⁾ Erbiceanu, *Cronicarii greci*, 106 «unchiu-său răposatul Dositheiu Patriarhul» (Let. II, 53).

⁴⁾ Ibid. 107-8 și Iorga, op. cit. I. c.

⁵⁾ Iorga, *Ist. Bis. Rom.* II, 11, 47.

⁶⁾ Id., *Stud. și Doc.* V, 100.

⁷⁾ Melchisedec, *Cronica Romanului*, II, 2.

⁸⁾ *Mag. ist.* IV, 152, 176.

⁹⁾ A. Mavrocordat în «*Arhiva*» din Iași, 1896. 488 urm., după Legrand, *Epistolaire grec*, Paris 1888.

al lui Mavrocordat, Grigorie Ghica ¹⁾. Aici, de unde dă în Septemvrie hrisovul pentru școale ²⁾, rămase până la sfârșitul lui Noemvrie, când se întoarse la București spre a pleca de acolo în 18 Dec. ³⁾. Din acest timp, este precum am văzut documentul de care ne ocupăm.

Vizitele Patriarhului nu urmăreau numai scopuri spirituale, sau politice, ci mai ales interesele materiale ale Patriarhiei, căreia erau închinat nu mai puțin decât 24 de mănăstiri și schituri ⁴⁾ cu desigur peste 100 de moșii.

Satul *Șcheaia* (Șcheia) din documentul de față nu mai face parte din județul *Neamțului*, ci din cel al *Romanului* și nu se mai chiamă astfel, ci *Vălenii*, mai nainte numele unui cot al Șcheilor ⁵⁾, precum un alt cot avea numele *Davidul* ⁶⁾. Văleni se chiea partea de răsărit a moșiei, situată între partea de apus, (Șcheia) și Moreni ⁷⁾. Pe partea, numită mai nainte Șcheia, se află, lângă parcul Baronului Stîrcea, interesanta biserică a lui *Cozma Șarpe*, Postelnicul lui Ștefan cel Mare, Bogdan III și Ștefan IV, din 7027 (1519) Iunie 22 ⁸⁾. De acest sat «Văleanii» este, credem, vorba în uricul lui Ștefan cel Mare din 6990 (1482) Martie 15 ⁹⁾.

Antioh Cantemir avea moșia de pe tată-său Constantin Vodă, care în 7198 (1689) Dec. 20, cumpărase jumătate din Șcheia «*pre valia lui Șarpe*» cu vatră de sat, cu casă gata, cu *biserică de piatră*, cu giumătate de heleșteu ¹⁰⁾ etc. dela Lupașco Arapul, fiul lui Ilie și al Tudosiei, fiica lui Pătrașcu *Ciolpan*, însă după ce Apostol Catargiul, fost Comis, «fiind răzăși mai aproape» ¹¹⁾ aflător atunci «în Țara-munteniască», renunțase să o cumpere. Din cealaltă jumătate de sat, jumătate a luat-o *Cantemir* în 7198 (1690) Ianuarie 1, în schimb

¹⁾ Ibid.

²⁾ *Rev. ortodoxă*, XV, 577.

³⁾ *Mag. ist.*, vol. cit., 176.

⁴⁾ Între ele: Sf. Gheorghie, Sf. Sava, Răzvan, Văcărești, etc. în Muntenia; Sf. Sava, Barnovschi, Nicorița, Galata, Cetățuia, Bârnova, Pobrata, Bistrița, etc. în Moldova. (Perechet, *Doc. slave*, I, 86).

⁵⁾ „НАСТЪТЪ ИТЪ ИСКЪНЪ ЧТО НАМИНЕТЪ КЪТОА ВЪЛЕНИИ“... (Orig. slav. dela Al. Iliș din 7140 (1632) Iunie 28. — Doc. Văleni).

⁶⁾ Moșia «Davidul, ce-i zie în documenturi Șcheia». Testam. din 1837 Oct. 19. (Ibid.).

⁷⁾ Ibid., Doc. din 1776 Apr. 24 și 1785 Martie 15.

⁸⁾ Lângă acest sat Moreni era situată moșia *Poiana* a Ep. de Rom. pe care regretatul I. Bogdan nu o putea găsi pe hartă, precum reiese dintr'un Perilips de scrisori: «Pentru hotarul Morenilor de către Poenile Episcopiei Romanului». Se citează uricul din 6996 (1488) Oct. 15. (v. Bogdan, *Doc. lui Șt. c. Mare*, I, 358).

⁹⁾ Ibid. 260-1.

¹⁰⁾ Nu mai există.

¹¹⁾ Proprietarul satului învecinat, Topilați.

dela mănăstirea Bistrița, egumen fiind «Gligorie, trimes de la sfântul Ierusalim», căruia, precum știm, mănăstirea era închinată. În schimb i-a dat jumătate Băhneani în acelaș județ¹⁾. În 7199 (1691) Aug. 29, *Cantemir* a mai cumpărat «a patra parte de heleșteu ce-s[ă] hotărești cu Șicheia Arapului», dela Safta (Iani, Jignicer) fata lui (Ilie) Șeptelici (f. Vornic Mare) și cuconii ei Constantin și *Ștefan*²⁾.

Acest *Ștefan*, fiul lui Iani Jignicerul este evident *Ștefan Iani*, *Logafătul* al 2-lea, cumpărătorul Șcheiei în 1728, când se zice că este «răziaș cu această moșie» și se trage și din «niamul acelor vânzători, carii au vândut aceasta moșie» lui *Cantemir*.

Precum am văzut era nepotul de fiică al lui Ilie Șeptelici, din căsătoria acestuia cu Ana. Ea era fiica lui *Petrașco Boul*, fost spătar, bunicul unui Gheorghită *Ciolpan* și al fraților lui³⁾. Deci înrudirea cu familia Arapul avu evident loc prin familia *Boul*, căreia aparținuse satul prin moștenire dela *Șarpe*⁴⁾. În 7178 (1670) Feb. 21, Doamna Safta a răposatului Gheorghie Ștefan Vodă, născută *Boul* (fiica lui T. Boul Visternic, ucis în 1615⁵⁾) dă zapis despre moșii, cari sunt «despre strămoșul nostru *Șiarpe Postelnicul*»⁶⁾. Ea era sora Banului de Craiova, supt Gavril Movilă, Șt. Boul,

Ștefan Iani, sau *Eni*, Postelnic în 7224 (1716) Mai 20, fost mare Șatrar în 7253 (1745) Ianuarie 13, căsătorit cu Maria⁷⁾ fiica lui V. *Busuioc* și a Teclei, nepoata lui Gr. *Busuioc* și a unei *Murguleț*⁸⁾ n'a mai trăit în 7254 (1746) Apr. 15⁹⁾ și a lăsat o numeroasă descendență, stinsă în a treia generație. Din ea făcea parte și acel N. *Eni*, n. 1821, administratorul Vălenilor, arendați ginerelui Ileanei

¹⁾ Doc. Vălenilor. — Marturi la schimb: Episcopii: Sava de Roman, Misail de Rădăuți, Vărlan de Huși; Egumenii: Leonte de Galata, Donosie de Barnovschi, Antim de Cetățue, Neofit de Sf. Sava, Irimia de Trei-Sfetitele și, Timoftii de Sf. Vineri, cari toți iscălesc grecește.

²⁾ Ibidem. Intre marturi: M:[iron] K:[ostin] biv Log[ofăt] v. și doc. din 7188 (1680) Aug. 25, în care Ana Vorniceasa răpos. Ilie Șeptelici, sora lui Ilie Boul, dă ginerelui Iani Jign. și fiicei Safta partea ei din Văleni.

³⁾ Ibid. Doc. din 7164 (1656) Martie 24.

⁴⁾ În 7105 (1597) Iunie 25, Ieremia Movila întărește stăpânirea peste niște țigani *Nastasiei*, soția lui *Mustea*, *Uricariul*, nepoata lui *Șearpe Postelnicul* și feciorilor ei T. Boul Stolnicul, Gavril Diacul, *Pătrașco*, Dumitru, Ionașco și a surorilor lor Antimia și Efrosina. (*Creșt. Col. Acad. Rom.* 1908, 59). *Mustea* a fost, sau tată vitreg al Bouleștilor, sau avea porecla Boul. În 1629, se împart unii din frați cu Văleni, Moreni și a. moșii.

⁵⁾ *Let.* I, 265.

⁶⁾ Iorga, *Stud.* și Doc. IV, 274. Tot acolo, p. 276, n.: «fiind Vălceni a Doamnei»

⁷⁾ Doc. Văleni.

⁸⁾ *Acad. Rom.* Spite.

⁹⁾ Doc. Văleni.

Isăcescu, n. Eni, Comisul *Leon Radu*. Eni transcrise acestuia în 1839 «revoluționarul» proiect de reorganizare a Moldovei, pe baze mai mult aristocratice, în cari se resimte influența austro-polonă, însă nu tocmai îndepărtate de cerințele unei adevărate democrații naționale¹⁾. Ultima stăpânitoare a Vălenilor, din acest neam, a fost marea binefăcătoare²⁾ *Catinca Eni*, căsătorită în 1843 cu Ioan cavalier de Stârcea din Bucovina, fratele bunicului actualului proprietar.

3.

Document din 7241 (1733) Ianuarie 12.

Cuprinsul: Constantin Cantemir vel Comis și Dumitrașco Cantemir Beizade, fiii răposatului Antioh Cantemir Voevod și ai răposatei Doamne Ecaterina, născută Ciaur, dau cu consimțământul presupus al fratelui lor cel mai mare, Ioniță Beizade, aflător în Țara-Românească, surorii lor Anița din moștenirea părintească moșia Urlații în jud. Fălciu și partea ce i se cuvine din moșia Țigani și din Țigani. |

«Constantin Cantemir vel Comis, Dumitrașco Cantemir Beizade, fecerii răposatului Antiohie Vodă, facem știre cu această scrisoare a noastră la mîna d-sale surorii noastre Anița. Precum știind noi că și la căsătoria Dumisali fiind și noi rămași de părinți nici o zestre naș luat și după diiata părintelui nostru avînd Dumneaei parte cît în moșiile părintelui nostru așa și în casele din Țarigrad și văzîndune Dumneei și pe noi la cît ne aflam învoituneam pentru toată partea Dumisali și iam ales și iam dat un satu anume Urlații cu toate alte siliști dinprejur acestui sat ce sînt la ținutul Fălciului ca să fie Dumisali moșie vecinică neavînd noi nici un cuvînt a mai pomeni și pentru aceasta și fratele nostru cel mai mare Ioniță Beizade măcar că nici nu saș tîmplat fiind în țara Romînească numai nici D-lui la aceasta nu poate să aibă cuvînt de netocmire din vreme ce Dumneei sora noastră Anița după diata părintelui nostru de ar fi vrut a cere și mai mult de cît atîta i sar fi venit ei așa cu dradoste frățască și Dumneei primind iam dat de la noi această încre-

¹⁾ *Hurmuzaki*, Supl. I, Vol. VI, 77 urm. și Gh. Mărzescu, *Testam. defunctei Catinca Stârcea, născută Eni Văleanca*, 50.

²⁾ Prin testamentul ei a lăsat i. a, 5000 de galbeni Sf-lui Spiridon, 5000 de galbeni pentru soldații invalizi din resboiul pentru Independența țerei și «*alte resboaie ce scumpa mea patrie România le va mai avea*», 1000 de galbeni Reuniunei Femeilor Române din Iași etc. (Ibid. 2 urm.)

dințată scrisoare ca să navem noi de acum înainte a ne mai amesteca la acestu satu ce scrie mai sus Urlății și să avem ai da Dumisali și toate zapisele cele vechi de toate acele siliști. Inșă pentru moșia Țigani ce sar veni de pe Căurești parte mamei noastre răposatei Doamnei Catrina dintracele ce sar veni dreaptă parte Dumisali să aibă Dumneei a cere și ași lua așijderea și de sar afla niscari țigani din parte părintelui nostru încă să avem ai da parte și Dumisali și după învoiala ceam avut iam dat de la noi această scrisoare în care pentru credință am iscălit și noi și alți boeri mari ce saū întimplat, și eu Vasile caminariul am scris.

U Iaș 7241 Ghenar 12.

(Iscălitura autografă) *C. Cantemir vel comis. D. Cantemir.*

Ion Neculce vel vornic martur.—Iordachi Cantacuzin vel spatâr.—Sturza hatman.—C. Razu vel spatâr.—Costantin..... logofăt.—Ant..... visternic.—..... biv vel paharnic».

Note. Documentul se află între hârțile familiei Berea din Huși și a fost publicat de d-nul Ghibănescu în «Uricarul», vol. XXIII, 276-77. Il reproducem întru cât confirmă unele arătări ale documentului precedent din 1728, mai ales în ce privește situația materială, rea, a familiei pe timpul vieții lui Antioh. După moartea lui, în 1726, încetând nevoia unui traiu reprezentativ, condiționat și de rang social și de speranța recăștigării scaunului domnesc, situația copiilor pare să se fi îmbunătățit, căci pe lângă că nu este clar dacă cuvintele «văzându-ne Dumneei și pe noi la cât ne aflam învoituneam...» se referă la trecut, sau la momentul învoiei, constatăm, dintr'un alt document, din 1733 Ianuarie 17, că Anița mai capătă încă 24 moșii, nominal enumerate, între cari *Siliștenii* și *Ceucanii* ¹⁾.

Domnița *Anița Cantemir* era căsătorită cu *T. Paladi*, mort în 1755 Feb. 1, ca fost mare Visternic ²⁾, fiul acelui Ion Păladi din «*Băcani*» mai sus de Bârlad, a cărui nuntă din 1691 cu Nastasia, fiica Vornicului Ion Racoviță, deveni fatală fraților Miron și Velișco Costin ³⁾. Ea a murit în urma soțului ei, după 7263 (1755) Iunie 24, când dă «vii la Greci» Mitropoliei. Avu pecete cu coroană și armele Moldovei și iscăli, grecește, «*Anița Domnița*» ⁴⁾. În acest an va fi avut cel mult 57 de ani, întrucât Antioh s'a căsătorit în postul Crăciunului din 1696 cu Ecaterina, fiica lui *Dumitrașco Ceaur* din *Valea-*

¹⁾ Ghibănescu, «*Cureștii*», XXVI. Siliștenii au fost răscumpărați de Constantin Vodă în anii 1686--1689 (Ibid. XX-XXI).

²⁾ Iorga, Inscr. II, 139-40.

³⁾ Let. II, 240-41. — v. și acest studiu introducerea.

⁴⁾ Iorga, Stud. și Doc. V, 108.

Seacă, jud. Bacău ¹⁾, nepotul de frate al lui Gheorghe Ștefan-Vodă. Ea era soră cu răsvrățitorul «Grof» Vasile Ceaur.

În documentul de față vedem că nu este menționată și a doua fiică a lui Antioh, *Maria*, logodită întâi cu Radu, fiul lui Constantin Brâncoveanu, mort 1714, Aug. 15 ²⁾ și căsătorită mai târziu la București c. 1719 ³⁾ cu Constantin *Dudescu*, «Banul Craiovei și Grof de Imperiu» ⁴⁾ mort, călugăr prin silă, în 1766 ⁵⁾ și înmormântat, se pare, dimpreună cu soția sa, în curtea bisericii Sfinții Apostoli din București ⁶⁾. Biserica păstrează și un potir, evident donat de el, cu următoarea inscripție grecească «*Adu-ți aminte, Doamne, de păcătoșii robii tăi, Constantin, Maria, Nicolae, Zoe, de părinții și copiii lor; 1741*» ⁷⁾. Nemenționarea Mariei în documentul de față, ne face să presupunem că ea nu mai era în viață în 1732, iar numărul mic al copiilor ar veni în ajutorul acestei presupunerii. Incercăturile financiare ale lui Antioh din 1719, sunt poate a se pune în legătură cu căsătoria fiicei sale.

Petrecerea lui *Ioniță Cantemir* în Țara-Românească se explică deci prin încuscrirea menționată. El pare să se fi întors în Moldova abia în 7250 (1741/42) când C. Mavrocordat îl autorizează să caute Țigani de ai Cantemireștilor și Ceaureștilor ⁸⁾. Poate că nu este o întâmplare că *toemai în acel timp* a dăruit C. Dudescu potirul sus menționat și se poate presupune că donațiunea a fost făcută cu prilejul morții Mariei, care va fi fost cauza întoarcerii lui Ioniță. El se va fi stabilit desigur în *Valea-Seacă*, moșie de pe mamă (v. m. s.) în jud. Bacău, al cărui *Ispravnic* era în 7256 (1748) Iulie 24 ⁹⁾. Spătarul M. Cantacuzino însemnează despre el: «Ioan: s'a însurat în Moldova; acolo a și murit; de la care copii n'au rămas» ¹⁰⁾. Sion, însă, pretinde că a fost «holteiu bătrân». Luând în considerare vârsta înaintată, ca fiul cel mai mare al lui Antioh, înclinăm, mai ales întrucât bine informatul Spatar nu dă numele soției, spre părerea lui Sion. El n'a mai fost în viață în 7262 (1754) Iulie 23 ¹¹⁾.

¹⁾ Let. II, 42. — La cununat Patriarhul Iacov al Constantinopolului, cel înmormântat la Golia. v. despre acesta și studiul nostru «Mănăstirea Golia» în Bul. Com. Mon. Ist. 1925 și Bul. Muzeului Municip. Iași.

²⁾ R. Greceanu, *cronica*, ed. Șt. Greceanu, Buc. 1906. 269.

³⁾ *Mag. ist.* IV, 124.

⁴⁾ *Geneal. Cantacuzinilor*, ed. Iorga, 419.

⁵⁾ Iorga, *Stud. și Doc.* VIII, XXXVII; și Id. în *Analele Academiei Române* 1925. M. S. Ist., 378.

⁶⁾ Bileiurescu *Mănăstirile din Rom.* 253.

⁷⁾ Iorga, *Inscr.* I. 267. — Nicolae și Zoe erau copiii lor. (*Geneae, Cantac.* l. c.).

⁸⁾ Iorga, *Stud. și Doc.* VI, 286.

⁹⁾ *Arh. Stat. Iași*, Tr. 1137. Dos. 126, F. 307. — v. și C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, 134: «au petrecut la moșia Valea Sacă»

¹⁰⁾ *Geneal. Cantac.*, ed. Iorga, 418.

¹¹⁾ *Acad. Rom. Creșt.* Col. 1909, 193.

SIGILIUL LUI SIGISMUND BATHORI PRINCIPELE TRANSILVANIEI

DE

D-r. M. POPESCU

PROFESOR, ARHIVAR LA ARHIVELE STATULUI DIN BUCUREȘTI

La răscoala micilor state creștine, de sub suzeranitatea turcească, dela sfârșitul secolului al XVI-lea, pornită din îndemnul curajosului domn al Țării-Românești, Mihai Viteazul, fu atras și ușuraticul principe al Transilvaniei, Sigismund Bathori¹⁾.

Acesta crescut în școala iezuită și înconjurat de călugări din acest ordin²⁾, căută să se folosească de această mișcare și prin mijloace bine ticluite s'o arate ca pornită și susținută de el.

Din această pricină, în toate scrisorile trimise pe la curțile creștine³⁾, stăpânitoare în Europa, se lauda încontinuu cu faptele vitezești ale «capitanului său valah, Mihai dela Dunăre⁴⁾», care prin victoriile lui nenumărate ajunsese spaima întregii Impărății turcești.

Pentru ca să poată da apoi, și mai mare crezare celor spuse în scrisorile sale, în născocirile ambițioase pentru mărirea la care visa să ajungă⁵⁾, puse să i-se sape un sigiliu în care fură orânduite nu numai emblemele popoarelor de sub stăpânireasa, ci și ale acelorora cu care făcuse legătură de arme împotriva dușmanilor seculari ai creștinătății.

Ba ce-i mai mult, în fala-i fără seamă, nu uită să poruncească, ca la numărul emblemelor, să adauge și pajura imperiului roman de națiune germanică.

Sigilul acesta la prima vedere îți face impresia că este a unui stăpânitor sub a cărui sceptru se află cel puțin jumătate de continent!

Pentru Transilvania, dealtfel, Sigismund Bathori, a făcut o faptă laudabilă prin unirea emblemelor popoarelor ce locuiesc această provincie, fiindcă până la el nici un principe nu s'a gândit la aceasta, iar după el lucrul acesta a rămas ca obicei⁶⁾.

¹⁾ *Cronica anonimă* Ed. Ioanid pag. 47.

²⁾ *Teutschlaender Michael der Tapfer* Wien 1879.

³⁾ Hurmuzachi, *Doc.* vol. IV. p. I. și vol. XII. apoi. *Monumenta Comt. Transil.* vol. IV.

⁴⁾ *Teutschlaender o. c.* S. 73.

⁵⁾ N. Iorga, *Istoria Românilor* 1920, București.

⁶⁾ *Siebmacher's IV. Abth.* 12. S. 2.

Aşa a fost continuat, de vărul său cardinalul Andrei Bathori, de Boeskey şi de ultimul principe din neamul Bathoreştilor, Gabriel¹⁾.

Secuii, Ungurii şi Saşii apoi în adunarea ținută la Sebeşul săsesc în 24 Mai 1659²⁾ consfinţiră stema Ardealului, iar Maria Theresia o recunoscă când ridică Ardealul la rangul de Mare ducat în 5 Noembrie 1765³⁾.

Sigilul întocmit după dorinţa lui Sigismund Bathori se prezintă în chipul următor: (Fig. 1).

În mijloc, în partea de sus într'un scut, vulturul împărătesc⁴⁾, având pe piept emblema Bathoreştilor: din partea stângă trei colţi de balaur.

În partea dreaptă a vulturului imperial se află stema Transil-

Fig. 1.

Fig. 2.

vaniei: 1) Secuii reprezentaţi, prin soarele cu raze şi semiluna cu coarnele înăuntru, pe câmpul albastru.

2) în acelaş câmp ceva mai jos, jumătate de vultur drept cu aripele întinse, emblema Ungurilor din Principatul Transilvaniei.

3) în partea de jos a acestora pe câmp galben, emblema Saşilor, cele şapte turnuri, aşezate 3. 2. 1., cu o uşă, două ferestre şi trei creneluri.

La stânga vulturului imperial, emblema Munteniei, câmpul albastru, acvila cu faţa spre stânga, capul întors spre dreapta, cu o cruce auriu în cioc, deasupra acestuia soarele cu raze şi semiluna cu coarnele în afară.

Dedesubtul emblemei munteneşti, pe câmp alb, două persoane,

¹⁾ Siebmacher, S. 3.

²⁾ Ibid.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Ibid. Sigismund Bathori a fost trecut în rangul prinţilor germani prin diploma imperială din 28 Ianuarie 1592; din această pricină are pajura imperială în sigiliu aşezată la loc de cinste.

bărbat și femei, întoarse una către alta și îmbrăcate în albastru, la mijloc le separă un pom verde, deasupra căruia se află un corb cu un inel în cioc : emblema Olteniei.

Dedesubtul vulturului imperial, pe un câmp roșu, un cap de bou, care are între coarnele cercuite o stea cu cinci raze, iar în partea stângă un soare cu raze și în cea dreaptă o semilună întoarsă înăuntru. În partea de jos a capului de bou atârnă blana iar de nas un inel, emblema Moldovei.

Pe întregul scut o coroană princiară, iar de jur împrejur în formă ovală scris: «Sigismundus Bathori Dei Gratia Transilvaniae, Moldaviae, Valahiae transalpinæ et Sacr. Rom. Imp. Princeps, Partium regni Hungariae Dominus et Siculorum comes».

Fig. 3.

Fig. 4.

Acest sigiliu a fost luat apoi și de soția sa Maria Cristina de Habsburg-Steiermark, cu singura deosebire că aici se mai adaugă deasupra emblemei Bathoreștilor și coroana Babenbergilor. Turnurile sașilor sunt: 3. 2. 2. (Fig. 2).

Cardinalul Andrei Bathori nu s'a lăsat mai prejos de Sigismund și a pus să i-se sape și lui un sigiliu.

Din acesta lipsește vulturul imperial, iar aranjamentul e cu totul altul ca la a lui Sigismund.

Sigilul lui Andrei se prezintă astfel : (Fig. 3).

Forma ovală, în mijloc într'un scut albastru dela stânga spre dreapta emblema Bathoreștilor, trei colți de balaur.

În partea stângă a emblemei Bathoreștilor, pe fond auriu emblema Sașilor șapte turnuri 3. 3. 1., cu o ușă și trei creneluri.

La partea dreaptă a emblemei Bathoreștilor, pe fond albastru, sus emblema Secuilor : soarele cu raze și semiluna întoarsă înăuntru iar jos a Ungurilor : jumătate de vultur drept cu aripele întinse.

Dedesubt în stânga emblemei Bathoreștilor, emblema Țări-Ro-

mânești, acvila întoarsă spre stânga iar capul îl are spre dreapta în cioc având crucea aurită, deasupra acvilei soarele și semiluna întoarsă în afară. De aici lipsește emblema Olteniei.

În partea dreaptă a emblemei Bathoreștilor, pe câmp roșu, emblema Moldovei cu cap de bou, coarnele cu vârfurile înafară și între ele steaua cu cinci raze, de aici lipsește soarele și semiluna.

Emblema Țării-Românești și a Moldovei sunt așezate dedesubtul celei a Batoresților și a Transilvaniei ca și cum aceste țării ar fi fost supuse lui Andrei Bathori, iar nici decum tovarășe de arme prin situația moștenită dela Sigismund.

Forma ovală a sigiliului e încoronată cu coroana princiară, iar deasupra acesteia printr'o legătură de ciucuri «fochi» susținuți de

Fig. 5.

patru îngeri, doi sus, doi jos, se află pălăria de cardinal, ca o ocrotire a celor expuse mai sus.

Sub ultimul Bathori, Gabriel, visul de mărire al înaintașilor spulberându-se, iar lucrurile luându-și drumul de mai înainte și stema Transilvaniei se modifică.

Stema de data aceasta se prezintă în modul următor: (Fig. 4).

Forma rotundă, la mijloc într'un scut oval, încoronat cu coroana princiară, se află, emblema Bathoreștilor, trei colți de balaur eșind din partea stângă.

De partea dreaptă a acestia, emblema Sașilor pe câmp galben 2. 3. 2., iar de partea stângă emblemele Secuilor și a Ungurilor, pe câmp albastru.

Toate acestea înconjurate de un balaur¹⁾.

¹⁾ Siebmacher's IV. A. 12. S. 2. Primul strămoș al Bathoreștilor când a venit în Ungaria a omorât un balaur în mlaștinile dela Ecség și a primit ca să aibă în stema familiei trei dinți de balaur, după alții, de lup. De aceia în stema familiei sunt acești dinți de balaur.

De jur împrejur scris: «Gabriel Bathori, Dei Gratia Princeps Transilvaniae Partium regni Hungariae Dominus et Sicularum Comes».

Mihai Viteazul, primul erou al idealului nostru național, trebuie să se fi inspirat după sigilul lui Sigismund Bathori când a pus de s'a săpat sigilul celor trei țări surori unite sub sceptrul său, prin luptă, nu tovărășie, și de aceia aranjamentul emblemelor (Fig. 5) deasupra cărora tronează acvila muntenească, cu crucea în cioc, mărginită de soare, de oparte, și de semilună de altă parte.

DOCUMENTE SLAVE

PRIVITOARE LA BASARABIA, ÎN TIPĂRITURI RUSEȘTI

DE

ȘTEFAN BERECHET
COMISAR REGAL ÎN CHIȘINĂU

Nu este un lucru necunoscut, că aproape totdeauna am urât tot ceia ce este rusesc. Acest sentiment a produs complectul dispreț asupra științei ruse, dispreț isvorât din punctul de vedere politic, care a adus atâta știrbire istoriografiei românești. Știința istorică românească nu s'a pus la curent cu întreg materialul publicat în literatura slavă modernă, în deobște, și în cea rusă, în special. Literatura rusă istorică documentară este foarte bogată, cu toate acestea printre oamenii noștri de știință nu s'au prea găsit de aceia, cari să o cerceteze în folosul istoriei noastre naționale. S'au scris în această literatură lucrări privitoare la istoria noastră civilă și bisericească pe cari nimeni nu le-a citit, căci dacă le-ar fi citit, s'ar fi corectat de mult adânci greșeli din domeniul istoriei noastre, pentru a nu dăinui în ele jumătăți de secole și adeseaori și mai mult. Aceasta a provenit de acolo, că nimeni nu citește lucrările apărute la vecinii noștri, — prieteni sau neprieteni — cu cari am trăit secole întregi. Este trist, că puținele lucrări, — și acelea trimise de autorii lor, și nu comandate special de instituții, — stau cu foile netăiate câte 20—30 ani! Istoricii noștri își fac studiile numai în apus, când viața noastră bisericească și de stat s'a scurs între popoarele slave ale căror arhive și biblioteci sunt pline de documente și cărți necitite și nefolosite de noi. Este ne mai auzit ca să stea o carte streină, bogată în comori neprețuite pentru literatura și istoria noastră, nefolosită timp de 20—30

de ani. Urmările le trage numai acel popor, care nu studiază pe vecini, pentru disprețul ce-i poartă. Știința nu are porți închise. Vinovat rămâne cel ce nu bate la ele! Comoara de dincolo de ele nu-l va chema niciodată!

Iată câteva pilde:

a) Asupra trecutului Mitropoliei Proilaviei, istoria noastră bisericească cunoșteă puține detalii, deși într'o revistă mai stau la dispozițiunea cercetătorilor încă 14 documente, publicate pentru prima oară de protoereul A. G. Lebedințev în 1860. Revista aceasta este: «*Hersonskiia eparhial'nâia vedomosti = Informațiile eparhiei Hersonului*» No. 6, Sept. care le-a publicat în articolul «*Hansaia Ucraina = Ucraina hanului*», care mai târziu s'au publicat și în colecția despre care vom vorbi mai jos, vol. XXXI, 1913, Odesa, pp. 1—22. Cuprinsul acestor documente a lărgit ramele cunoștințelor noastre nu numai asupra mitropoliei Proilaviei, ci și a bisericii românești de peste Nistru. D-l I. Frațiman în «*Studiu comparativ la istoricul mitropoliei Proilavia*» Chișinău, 1923 și noi în «*Revista societății istorico-arheologice bisericești*» vol. XV, pp. 89—98 și 98—108, precum și în «*Biserica ortodoxă română*» S. II. An. 42, No. 5 (518); Mai 1924 pp. 263—269; No. 12 (525) Decembre 1924 pp. 709—717; No. 1 (526) Ianuar 1925 pp. 35—42, ne-am folosit de acest nou material.

b) In istoriografia noastră bisericească se acreditase greșita părere că mitropolitul Dosoftei al Moldovei a murit ca mitropolit de Azov, — pus acolo de Petru cel mare al Rusiei, — pe la 1711. Această părere a dăinuit la noi de prin anul 1871 de când a tipărit Golubinski lucrarea sa asupra istoriei bisericilor slave și române ¹⁾. Părerea această greșită a rămas în picioare chiar și după apariția lucrărilor d-lui Șt. Dinulescu ²⁾. Lumina a început să se facă tocmai târziu, când domnului Silviu Dragomir i-am dat notele autografe dintr'un manuscris, la Chiev, din biblioteca Catedralei Sf. Sofia ³⁾, din care notă reeșii, că Dosoftei a murit în apropierea anului 1694. — Adevărul desăvârșit nu l-a putut prinde nici d-l Șt. Ciobanu în lucrarea sa ⁴⁾, decât mai târziu când, la Lemberg, a avut putința să-l

¹⁾ E. Golubinski: *Kratkii ocerk istorii pravoslannâh tserkvei: bolgarskoï, serbskoï i rumânskoï ili moldo-valaskoï = Scurtă schiță a istoriei bisericilor ortodoxe: bulgară, sârbă și română sau moldo-valahă* Moscova, 1871; pp. 380-81, cf. I. Caraciovianu: *Privire scurtă asupra istoriei bisericii române-ortodoxe* de E. Golubinski. (traducere) Iasi 1879 p. 41.

²⁾ Șt. Dinulescu: *Viața și scrierile lui Dosoftei, mitropolitul Moldovei* Cernăuți 1895.

³⁾ Revista: *Convorbiri literare*, 1911, No. 10, pp. 1131—1143.

⁴⁾ Șt. Ciobanu: *Dosoftei, mitropolitul Moldovei și activitatea sa literară*, ediție rusă 1914 Chiev; iar traducerea română de Șt. Berechet este din 1918, Iași. Trebuie să se cerceze și greșala de tipar din «*Istoria literaturii române*» de N. Iorga, Vălenii de Munte, 1925 p. 157 unde trebuie să se citească 1693 în loc de 1694.

stabilească definitiv prin cuvântarea sa de recepție la Academia Română, — că el a murit exact la 13 Decembre 1693—. De ce nu se putuse afla adevărul nici în «*Codex zolchievensis*» al lui Șt. Dinulescu, nici în «nota autografă dela Chiev» a lui Silviu Dragomir și Ștefan Ciobanu? Pentru că el se află ascuns într-o carte¹⁾ a lui A. S. Petruszewicz, publicată în 1873, în Lemberg, care carte fusese trimisă Academiei Române de însuși autorul, dar pe care nu o citise nici un cărturar român. Va să zică, toată lumea alergă după o știre, dar ea stă ascunsă în primul volum al cărței lui Petruszewicz, unde se găsesc foarte multe notițe despre viața lui Dosoftei, până și epitaful de pe mormântul lui în polonește. Nu ne mai mirăm de loc, că așa de puțin se citește la noi, căci chiar și profesorii de literatură românească, — autori de cărți, — au făcut legământ cu necitirea. Până astăzi se găsește această greșală strecurată în cărțile de «Istoria literaturii române» cari se pun în mâna elevilor din cursul superior al liceelor și seminariilor²⁾.

Altă pildă:

c) Nimeni nu știă unde sunt îngropate osemintele lui Vasile Lupu. Cel ce scrie aceste rânduri a găsit, — nu știu — el este întâiul descoperitor sau respectatul său prieten pr. Șt. Meteș, — o notiță românească într'un Minei pe Aprilie din 1467, unde pe foaia 43-a este o notă din Aprilie 1661, care spune: «*In anul 7161=1661, luna Aprilie, atunce au ploat ploaia de grâu și de orțu între Iași și între Totoră, în zilele lui Ștefan Voda, ficior lui Vasile Vod(ă) celui bătrân. Și atunce au murit Vasilie Vodă în Țarigrad și l-au adus ficiorul în țara Moldovei și l-a îngropat în Iași la a lui mănăstire, la Trei Sfetitele și într'acel an ce trecuse atunci au fost foamete mare, că mânca oameni pâne de rănsă și de paporă în zilele lui Ștefan Vod(ă) ficior lui Vasilie Vod(ă)*»³⁾.

Această știre eră pusă la îndemâna cărturarilor încă din anul 1898. Și de atunci până la cunoașterea ei, fie prin «*Picăturile mărunte*» ale noastre, apărute întâi în «*Luminătorul*» din Chișinău, fie

¹⁾ A. S. Petruszewicz: *Svodnaia Galiciiaia lietopis* = *Letopisețul gațițian cronologic* pe 1600—1700, vol. I. Lemberg, 1873.

²⁾ Gheorghe Adamescu: *Manual de limba română* pentru cl. VI a seminariilor, pag. 209, București 1920, ed. 2-a, a Casei Școalelor.

³⁾ A. I. Iațimirskiî: *Slavianskii rukopisi Nîameškago monastîrîa v Rumânii* = *Manuscrisele slave ale mănăstirii Neamțului din România*, Moscova, 1898; *Revista Luminătorul* No. 31 și No. 32, 1 și 15 Noembrie, An. LVII, 1924, precum și în ale noastre *Picături mărunte* p. 125-26, Chișinău, 1924, cf. *Revista Arhivelor* An. I, No. 1, pp. 137-38; ibidem An. I, No. 2, p. 297.

prin «Revista Arhivelor» (I, 137-138) adusă la lumină de pr. Șt. Meteș, au trecut aproape 30 de ani!

d) Încă de mici învățaserăm, că Grigore Ghica al Moldovei a fost omorât de Turci, fiindcă a îndrăznit să protesteze la Poartă pentru răpirea Bucovinei. Cercetat faptul cu deamănuntul, protestul neaflându-se nicăeri, s'a dovedit că uciderea lui a avut o altă cauză: luarea lui din București cu copil cu tot și ducerea lui la Petersburg, deci închinarea lui dovedită către politica rusă a fost cauza uciderei lui. Cele trei scrisori publicate de noi¹⁾ sunt o puternică dovadă a acestei păreri arătate mai sus.

Aceste scrisori au fost scoase dintr'o cunoscută colecție, intitulată: *Zapiski Odesskago obșcestva istorii i drevnostei* = *Notițele societății pentru istorie și antichități din Odesa* (vol. XIII, pp. 117-8). Această colecție care a început să apară din anul 1844 continuându-și apariția până în preajma războiului mondial (vol. XXXI. 1913), conține foarte multe pagini destinate chestiunilor românești în atingere cu Moldova dintre Nistru și Prut.

Alături de aceste chestiuni un cunoscut iubitor al culegerilor de documente slave, privitoare la Moldova răpită, membru al acestei societăți, N. Murzachevici, a publicat un număr de 21 documente slave, eșite din cancelariile domnitorilor moldoveni din secolele XV-XVII-lea, privitoare la oamenii, lucrurile și localitățile din Basarabia.

Iată aceste documente:

1. Actul lui Alexandru cel bun din 1407 *Martie 8*, prin care dă lui Popșa Mihail două sate: Scorțenii dela Pârâul Negru și Pâncauți, care este mai sus de călugării de la Dumbravă²⁾.

2. Actul lui Ștefan II, fiul lui Alexandru cel bun din 1434 (6942) *Octombrie 8* prin care se dă lui Jurj Atoč pământ pe râul Sărata din jud. Cetatea Albă. Documentul este scris de grămaticul Donč, la Suceava³⁾.

3. Actul lui Ștefan cel Mare din 1495 (7003) *Februarie 5* prin care se dă pisarului său Toader, satele Rezina pe Nistru și Sinașcuți tot pe Nistru⁴⁾.

4. Actul lui Ștefăniță Vodă din 1525 (7033) *August 27* prin

¹⁾ Mai întâi în *Neamul românesc literar* An. III, No. 25-6, 10 Iulie 1911, pp. 401-403 și apoi în *Documente slave de prin arhivele ruse*, fas. 1, pp. 27-31, 1920.

²⁾ *Zapiski Odesskago obșcestva istorii i drevnostei*, vol. I, pp. 346-48.

³⁾ Ibidem: Vol. II, pp. 562-..

⁴⁾ Ibidem: Vol. III pp. 838-39. Publicat și de I. Bogdan în *Documentele lui Ștefan cel mare*, vol. II, pp. 70-73.

care se dă lui Lupu Cărmăzănescul un loc în satul Vărzărești (jud. Chișinău ¹⁾).

5. Actul lui Petru Rareș din 1535 (7043) *Martie 22* prin care se dă lui Tomșa, părcalab de Ceobruți, un loc din pustia de pe Botna dintre Dobra și Oale, unde este «marele Cheșenev» ca să-și facă sat ²⁾.

6. Actul lui Iancu Sasu din 1543 (7051) *Martie 20* prin care se dă lui Petru Albota, mare vătaf de Iași, pământ în valea Speei pe râul Cobolța ³⁾.

7. Actul lui Petru Rareș din 1546 (7054) *Aprilie 16* prin care se dă lui Vâlcu, Nichifor și Simion o jumătate de sat Deteleu pe râul Cula (jud. Orhei). Este scris de Luca Popovici la Huși ⁴⁾.

8. Actul lui Iliăș Vodă din 1547 (7055) *Aprilie 8* prin care se dă boerului Teodor cu frații lui două locuri pe râul Cula între Borșciar și Deteleu (jud. Orhei). L-a scris Șandru Cazanovici la Huși ⁵⁾.

9. Actul lui Alexandru Lăpușneanu din 1554 (7062) *Aprilie 30* prin care se dă lui Petru și sorei sale Maria, copii Steninei, pământuri pe râul Prut și Sărat. S'a scris de Dumitru Vascanovici la Iași ⁶⁾.

10. Actul lui Bogdan al IV-lea din 1570 (7078) *Februarie 16* prin care se reconfirmă stăpânirea lui Petru Albota asupra satului din valea Speei pe râul Cobolța. S'a scris de Ilie la Suceava ⁷⁾.

11. Actul lui Eremia Movilă din 1600 (7108) *Martie 25* prin care se dăruiește vistiernicului Apostolache și soției sale Cneajna satul Petrașcani (jud. Soroca). S'a scris de Arsenie Nebojateo în Suceava ⁸⁾.

12. Actul aceluiaș domn din 1603 (7111) *Aprilie 22* prin care se dăruiește jumătate din satul Ploschireni de la gura râului Ciuhra păhărniceșului Pânteș. S'a scris de Pătrașcu Boureanu în Iași ⁹⁾.

13. Actul lui Constantin Movilă din 1609 (7117) *Mai 1* prin care se dă mănăstirilor Dragomirna și Secu, pământ pe malul Râului lângă Orhei. S'a scris la Iași de Cernat ¹⁰⁾.

¹⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 331-2.

²⁾ Ibidem: Vol. II, pp. 563- . .

³⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 332-34.

⁴⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 334-35.

⁵⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 335-37.

⁶⁾ Ibidem: Vol. II, pp. 564-65.

⁷⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 337-39.

⁸⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 339-42.

⁹⁾ Ibidem: Vol. IV; pp. 342-44.

¹⁰⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 344-45; s'a mai publicat și în vol. II, pp. 565-66, deosebirea constă numai în ortografie.

14. Actul lui Radu Mihnea din 1618 (7126) *Martie 8* prin care se dăruiește lui Eremia Băseanu satul Popăuți (jud. Orhei). S'a scris de Sianga în Iași ¹⁾.

15. Actul lui Ștefan Tomșa din 1623 (7131) *Aprilie 9* prin care se dăruiește lui Mierea Marmură uricarul o parte din satul Ziniiani de pe râul Smila. S'a scris de Mănja ²⁾.

16. Actul lui Alexandru Iliăș din 1632 (7140) *August 9* prin care se dă lui Daniil din Varnița un loc, numit Peștera ³⁾.

17. Actul lui Petru Voevod? din 1633 (7041) *Martie 28* prin care se dă lui Gavriil și sorei lui, Nastea, copii lui Mihnea o jumătate din satul Bârnova de la gura Socilor, care sat se numește Văscoala. S'a scris de Cosma Cățel la Huși ⁴⁾.

18. Actul lui Vasile Lupu din 1636 (7144) *Septembre 15* prin care se dăruiește lui Simion Pilinovschi și soției lui, Marica, o jumătate din satul Șerbiceni din jud. Hotin. S'a scris la Iași de Ionașco Mănja ⁵⁾.

19. Actul lui Istrate Dabija din 1662 (7170) *Ianuar 16* prin care se dăruiește mănăstirii Căpriană săliștea Popouți de pe pâraul Negru, jud. Orhei. S'a scris la Iași ⁶⁾.

20. Actul lui Iliăș Alexandru din 1667 (7175) *Februarie 15* prin care se dă lui Ionașcu din Orhei dreptul de a prinde pește în bălțile Orheiului. S'a scris la Iași de Dumitru Lecatoxusan ⁷⁾.

21. Actul lui Antioh Cantemir din 1698 (7206) prin care se închină mănăstirea Căpriană din Basarabia către mănăstirea Zograf, din Sf. Munte Atos. S'a scris la Iași de Pătrașco Dobrovetchi ⁸⁾.

Materialul cuprins în aceste 21 de documente are importanță din punct de vedere istoric, juridic și filologic. Retipărirea lor într-o colecție românească este de mare nevoie, dar acel îndrăzneț, care s'ar apuca să îndeplinească o asemenea sarcină, ar greși acum, de oarece s'au strecurat greșeli ortografice la redarea în deosebi a localităților. Este bine, în orice caz, să se aștepte clipa când legăturile cu Ucraina s'ar îmbunătăți, pentru ca cercetătorul să le retipărească, consultându-le și verificându-le cu originalele, aflătoare în muzeul acestei societăți științifice din Odesa.

Este, deci, o datorie ca fiecare din cunoscătorii unei sau altei limbi slave să cerceteze bogatele lor colecții de documente, revistele și tot felul de lucrări în cari sunt tipărite materiale privitoare la viața noastră istorică.

¹⁾ Ibidem: Vol. V, pp. 840.

²⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 346—48.

³⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 348—49.

⁴⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 350-51.

⁵⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 351-52.

⁶⁾ Ibidem: Vol. V, pp. 840-41.

⁷⁾ Ibidem: Vol. IV, pp. 353-54; mai este publicat încă odată în Vol. II, pp. 566-67, diferența costă în transcriere.

⁸⁾ Ibidem: Vol. I, pp. 349—51.

ORÂNDUIELI ROMÂNEȘTI VECHI TIPĂRITE ÎN ARDEAL (1744—1848)

DE

DR. ANDREI VERESS
PROFESOR

După o lungă domnie de aproape 30 ani principele Mihai Apafi murind în primăvara anului 1690, Curtea împărătească din Viena și-a lătit mreșile și asupra Ardealului slăbit, care prin așa-numita *Diplomă Leopoldiană* (dată în Viena, la 4 Decembrie 1691) își pierdu cu desăvârșire independența menținută până atunci cu atâta dibăcie timp de un veac și jumătate. Țara administrată de un guvernator pământean deveni totuș o simplă provincie supusă «Inaltei Case Austriace» de care depindea, primindu-și ordinele direct dela Curte ori dela Cancelaria Ardeleană instituită la Viena.

O exploatare nemiloasă a țării fu cea dintâiu urmare a acestei schimbări de regim, care însă oricum ar fi criticată, rămâne incontestabil, că Austriacii au introdus o administrație-model, bazată pe regulile tradiționale ale unui vast imperiu bine organizat, care administrație procedând după normele oficiilor germane, a contribuit mult la dezvoltarea binelui public sau mai bine zis a poporului, de care acel regim sub influența curenților vremurilor se ocupa din ce în ce mai intensiv.

Ca sediu al guvernului și al guvernatorului s'a ales, precum nici nu se putea altfel cu mentalitatea Curții vieneze, Sibiiul, orașul principal al Sașilor, oraș întotdeauna devotat Habsburgilor, care în răstimpul de o sută de ani, cât Guvernul și-a ținut reședința acolo, a simțit în toate privințele influența binefăcătoare a acestei împrejurări fericite. Căci guvernatorii erau numiți din nobilimea înaltă a țării, din sânul magnaților de frunte, cari căpătând acum titluri de conți, baroni și consilieri intimi, se bucurau de o înaltă demnitate, stimată atât de indigeni, cât și de oaspeții străini, cari vizitau țara.

Guvernatorul stând în capul unui Consiliu de 12 consilieri, acesta formă așa numitul guvern (*gubernium*) numit și de Români «guberniumul» cu un număr mare de secțiuni și funcționari, titu-

lari sau salariați, cari desfășurau în Sibiiu o viață agitată, plină de lux, petreceri și frumuseți, precum nu se pomenea mai înainte.

Guvernul Ardealului îș primea ordinele și directivele de administrație dela Viena, aplicându-le de obicei prelucrate și acomodate împrejurărilor locale și cerințelor timpului. Aceste «orânduiele» sau ordonanțe curgeau din ce în ce mai numeroase, conform ideilor de stat urmărite de oamenii politici din diferitele cancelarii vieneze sau a sistemului măreț și umanitar de guvernare a unui mare gânditor cum era împăratul Iosif al II-lea, premergător veacului său, care avea o singură deviză de domnie și anume: ca popoarele sale să fie ridicate — fără deosebire de limbă și lege — pe o scară înaltă de cultură, ca astfel ele să trăiască fericite și fără griji materiale.

Ordonanțele primite sau redactate de către Guvernul Ardealului — în sensul directivelor primite — erau expediate autorităților județene și comunale în scris. Numărul lor creștea însă din zi în zi în cantități neașteptate, așa că — chiar dela al doilea pătrar al veacului al XVIII-lea — s'a simțit nevoia, ca ele să fie tipărite și transmise astfel diferitelor oficii, unde erau afișate pe pereți ori cetite în biserică și bâlciuri norodului, pe care îl priveau în primul rând. Așa se constată lucrul foarte important și curios, că pe când Românii din Ardeal — în virtutea Constituției — nu erau recunoscuți de națiune și astfel nici reprezentați în dietele țării, ordonanțele administrative se tipăreau și erau publicate și în limba românească. În felul acesta — observat foarte riguros — limba românească a ajuns la gradul de limbă oficială, ocupând loc de cinste între limbile folosite în administrație, în ordinea următoare: latină, germană, ungară și română; iar dacă vre-o ordonanță se tipărea ca foaie-volantă (sau placardă) numai în trei limbi (fără cea latinească) textul românesc apare întotdeauna ca al treilea, în partea dreaptă a foi. E' de observat însă, că de obicei ordonanțele se tipăreau în fiecare limbă separat, prezentând astfel cele românești, independente de celelalte trei limbi oficiale ale țării, adevărate monumente de limbă.

Cea mai veche ordonanță românească — văzută de mine până acum — este aceea din anul 1744 tipărită în tipografia numită «academică» a Iesuiților din Cluj, după care vine una din 1750 tipărită cu toată probabilitatea în Blaj, formând astfel prima tipăritură a tipografiei românești, instalată în mănăstirea Sfintei Troițe.

Ocupat în trecut ani îndelungați cu aranjarea Arhivelor Muzeului Ardelean din Cluj, am alcătuit acolo o secție specială din orânduielele românești, scoase din cele mai diferite legături de acte

răsește, care — începând cu anul 1744 — formează astfel o colecțiune foarte bogată, interesantă și prețioasă din toate punctele de vedere ale vieții sociale, culturale și economice din Ardeal, care se oglindește în ea. Văzând importanța acestor ordonanțe, publicasem în anul 1910 în limba ungară un catalog descriptiv al lor¹⁾, până la anul 1806, privite atunci de mine numai ca tipărituri românești necuprinse în monumentală publicațiune a Academiei Române cu titlul de: *Bibliografia Românească Veche*.

Simt o îndatorire literară — chiar față de mine însumi — să public cu prilejul de față și pe românește acest catalog, întregit cu scurte regeste, nădăjduind că publicațiunea mea — completată până la 1848 — va fi bine primită, nu numai pentru că se ocupă de un soi de documente neluate în seamă până acum, dar și pentru bogăția materialului cultural, care se prezintă într'ânsul istoriografiei române, conținând date și amănunte în zadar de cercetat aiurea prin acte scrise.

Ordonanțele românești descrise alăturat au început să se tipărească în sediul Guvernului Ardealului numai din anul 1784, când ambele tipografii săsești s'au înzestrat cu litere cirilice și zețari români, așa că aceste orânduiele și decrete guvernamentale formează primele tipărituri românești din Sibiiu. Fenomenul acesta pe cât de curios, este destul de explicabil, dacă cunoaștem din date oficiale, că ordonanțele se tipăreau de obicei în 2000 și mai bine de exemplare (din fiecare limbă) ceea ce asigură tipografilor un venit permanent și sigur, pe care ei puteau conta mai bine decât pe vre-o cărțișoară adusă lor din întâmplare spre tipărire de vre-un biet preot sau dascăl român zelos. Așa se înțelege și cazul, că cu prilejul mutării Guvernului la Cluj — în toamna anului 1790 — își mută și Martin *Hohmaister* o parte a tipografiei sale oficiale, așa numită «dicasterială», urmând cu tipărirea ordonanțelor de-acum înainte acolo; iar când numărul acestor ordonanțe a crescut afară din cale, se grăbește și concurentul lui din Sibiiu, Petru *Barth* să-și scoată un privilegiu pentru dreptul de a tipări decretele Guvernului, tipărindu-și prima ordonanță la Cluj în vara anului 1795.

Orânduielele descrise în publicațiunea mea se păstrează în Arhivele Muzeului Ardelean din Cluj și nimic nu arată mai bine importanța acelei colecțiuni, ca faptul că din cele 71 bucăți de față (până la anul 1806) Academia Română nu posedă mai mult de

¹⁾ A se vedea în publicațiunea mea cu titlul «Erdély és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok» (1544—1808) Kolozsvár, 1910; 4° pagini 119. (Extras din revista *Erdélyi Múzeum*.)

8 bucăți¹⁾. Piesele aci prezentate le-am privit ca documente, iar dacă cu toate acestea le-am descris în mod bibliografic, am procedat cu gândul, ca pe baza descrierii mele să se poată evidenția ușor aiurea prin alte arhive (județene și orășene) exemplarele păstrate acolo, descriindu-se cele cari nu se cuprind în această a mea publicație, care are scopul de a forma *primul fond* al acestor documente tipărite; prețioase atât ca conținut, cât și ca limbă, care apoi — pe baza ei — se va putea cu ușurință completa, dat fiind că spre o mai bună orientare dau întotdeauna și numărul oficial de registratură, sub care ordonanța respectivă a fost expediată autorităților de către Guvernul Ardealului. Tot pentru ușurarea cercetărilor am dat și titlul original al orânduieiilor, iar dacă acelea nu aveau titlu (ca în cele mai multe cazuri) le-am dat titlu [în paranteză] cu cuvinte scoase din chiar introducerea textului lor.

Se înțelege dela sine, că obiceiul de a tipări ordonanțele și în limba românească s'a menținut de Guvernul Ardealului până la desființarea lui, adică până la unirea țării cu Ungaria în 1848 — ba chiar și mai departe — și astfel complectarea colecțiunii mele este de dorit, atât mai mult, cu cât ea posedă lacune regretabile. Așa de pildă, nu conține nimic dela 1744 până la 1750, dela acest an, timp de zece ani, nici o bucată dintre anii 1767 până la 1783, precum nimic din anii 1791, 1794, 1796, 1807—09, 1817, 1820—21, 1825—30, 1832—36, și 1838—1846, din cari ani totuși trebuie să se mai găsească undeva simile documente, ce merită să fie descrise și mântuite astfel pentru cunoașterea vremurilor; cu atât mai mult, că ele sunt destul de rare și aceasta poate din pricina, că aceste orânduieiii fiind de ordine administrativă, cu timpul au fost probabil selecționate — sau «scartate» precum se zicea — dealungul veacurilor și trimise la fabrica de hârtie²⁾.

La facerea acestui «catalog descriptiv» nevoind a păși peste anul revoluției din 1848, trebuie să menționez, că din anii războiului dela 1848—49 se mai află un număr considerabil de proclamații și foi volante românești — abia luate în seamă de istoricii români — cari merită un studiu special.

O altă completare a materialului catalogului meu prezintă edictul Guvernului Ardealului din 5 Mai 1789, în care s'au adunat

¹⁾ Descrise în publicațiunea: *Foi volante din colecțiunea Academiei Române* (1642—1866). Lista întocmită de dl. Al. T. Dumitrescu. București, 1912. (Pag. 209—310 din Creșterea colecțiilor în anul 1911.)

²⁾ Așa numai îmi pot da seamă, cum s'au menținut în colecțiunile răsfoite și studiate de mine numai exemplarele aci descrise, iar la Academia Română, în Biblioteca numai 3 bucăți și în Arhivă una singură.

— în rezumat ori retipărit literal — sub titlul de «Extractul ceal hronologicesc a porăncilor celor împărătești din anul 1786, 1787, 1788», aproape 50 de orânduiele, cu atât mai interesante, că ele nu se află toate în cele descrise de mine mai sus. Acest «Extract» eșit din «Tipografia alui Petru Bart cu invoiearea Preaînaltă la anul 1789» formează o fascicolă de 64 pagini nenumotate (însă coalele de câte 4 pagini semnate dela 1—16) plină de date și amănunte privitoare la istoria economică a țării¹⁾ și sunt de părere, că această publicație folositoare nu este unică, ci trebuie să fi avut o continuare și în anii ce-i urmau, continuare cerută de trebuința zilnică și ordinea de cancelarie de a se avea la îndemână permanent — pentru a se putea face control — orânduielele date întru folosul obștesc al popoarelor Ardealului, cari stăteau sub ocrotirea umană a Guvernului, întotdeauna plin cu porniri ce aveau de scop buna administrație a țării.

1744

[Rânduială] dela prea înălțata crăiasa țării ungurești și a Bohemii Maria Theresia, preamăloșiva noastră doamnă, prin Comisia, sau scaunul sănătății din Ardeal.

Tipărit în Klus, în Tipografia Academicească. Anul dela Hristos 1744.

Foaie volantă (de 27 × 31 cm.)²⁾ dată în Sibiiu, 1 Ianuarie 1744³⁾ emisă pentru propoveduirea norodului, ca să se prezinte cu voie bună la casele de contumație, făcute pe granița țării cu scopul, ca să fie acolo adăpostit o vreme oarecare la timpul ciумii și a altor boale molipsitoare; jos cu tariful ce se va plăti pentru dezinfectarea lucrurilor predate, variind între 1—34 creițari.

1750

IDEA. Care cu crăiasca cântălărie a Ardealului, și cu Deputatușii în deputația Curtii Crăești s'au cercetat: după aceea iarăș cu deputația noastră la curte: Și cu Comisariatușul nostru cel Ostese împreună cu însemnata Cântălăria noastră cea Crăiască, spre mai mare folos s'au așezat pentru scăderea Căraușilor, și sălășluirilor celor fără plată în Țara Ardealului.

Folio 11 pag'ni (de 16 × 24 cm.) încadrate și cu o inițială frumoasă, expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 374/1750. Locul

¹⁾ Titlul deplin al acestei publicațiuni este: Extractul ceal hronologicesc a porăncilor cealor Împărătești din Anul 1786, 1787, 1788, care pentru aceeaia să dă în Tipar atare tuturor, ca să păzească prin toți aceaste porănci, și ca să nu poate zice nimenea, cumcă nu l-a știut. (Fascicola nu are frontispiciu, dar se poate ușor identifica, dacă notăm, că prima orânduială a ei poartă numărul de 8855/389/1786 iar ultima foaie colofonul de tipar susmenționat și pe mijlocul foaii o gravură de d. II:

²⁾ Socotim aci așanumita «oglină» de tipar a feței.

³⁾ Data ordonanței o știu din exemplarele celelalte, tipărite în limba latină, germană și ungară.

tiparului nu este numit, de oarece însă frontispiciul depe prima pagină¹⁾ precum și tăiătura literilor seamănă mult cu aceea a Minologionului din Blaj, din anul 1781 cred că ordonanța a fost tipărită în Blaj, ba chiar că este prima tipăritură care a eșit din tipografia fondată în mănăstirea Sfintei Troițe de acolo.

Prin ordonanța aceasta importantă se desființează așa-numita cărăușie, care exista de veci și consta din uzanța, că comunele erau obligate a da (gratuit) cai sau chiar căruțe la toate persoanele oficiale, ba și la nemeșii, cari aveau la sine anumite ordine (litterae passuales) care obligație devenise cu timpul foarte grea și aproape insuportabilă. Ordonanța stabilește în 15 «ponturi» taxa de plătit de diferiții călători dela o stațiune până la alta. Aceste stațiuni nu puteau să fie mai îndepărtate de două mile ardeleni una de alta, iar dacă nu se putea evita, ca una din ele să fie mai mare de două mile și avea de pildă 3—4 mile, atunci se socotea drept două stațiuni, plătindu-se de fiecare cal și stațiune câte 10 creițari, de un bou 7 1/2 creițari, vasăzică după 4 cai 40 și după 6 boi 45 creițari pe fiecare stațiune, fără deosebire, dacă căruța aparținea unui militar, ori unui țaran.

1761

[Proclamația generalului Buccow către norodul rumănesc din țara Ardealului.]

Foaie volantă (de 19 × 27 cm.) în trei limbi (nemțește, ungurește și românește) pe aceeași foaie, dată în cetatea Sibiului, 9 Aprilie 1761 și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 484/1761, tipărită — probabil — cu literile tipografiei seminarului din Blaj.

Generalul Buccow declară, că Maiestatea Sa (Maria Tereza) având chiar și în aceste timpuri războinice o deosebită îngrijire maternă pentru supușii săi, a numit o comisiune specială spre domolirea gâlcevilor observate zilnic între Români, care comisie își va începe activitatea cu ziua de 26 Aprilie sub președența sa, a generalului. Poruncește așadar Românilor, ca neuniții să nu supere pe cei uniți, pe ai căror popi i-au dat afară de multe ori din biserica și locuința lor, nici aceștia din urmă să nu bântuiască pe neuniți, ci fiecare «biserică» să-și trimească pe ziua indicată câte un ales al ei din fiecare județ, seaun ori district la Sibiu, unde să-și arate jignirile avute în fața Comisiei delegate.

1766

[Rânduiala Împărătesei Maria Terezia față de ciomă.]

Folio 6 pagini (de 16,5 × 29 cm.) dată «în lăcuitorul oraș al nostru în Beciu, în 25 de zile a lui August, anul 1766, a stăpânirii noastre 26». Tipărit cu slovele tipografiei seminarului din Blaj și expediat autorităților de Guvernul Ardealului sub 916/1766.

Referindu-se la ordonanțele anterioare, se atrage atențiunea oamenilor locuitori în apropierea graniței țării (în 10 ponturi) asupra felului cum să se supună controlului igienic împreună cu mărfurile lor pentru o probabilă evitare a ciomei.

¹⁾ Înțeleg prin aceasta ornamentul din captul paginei, numit de nemți «Kopfleiste».

1766

[Decret împărătesc pentru înființarea miliției rumânești limitanee.]

Folio 31 pagini (de 19×30 cm.) dat în Cetatea Lăcuinței noastre în Beciu, zile 12 alui Noembrie 1766 și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 2375/1767.

Este decretul original prin care s'a înființat instituția regimentelor de grăniceri români, care ne dă în 84 ponturi descrierea organizației întregi, împreună cu îndatoririle militarilor precum și aprovizionarea ofițerilor și a militarilor de rând ¹⁾.

1784

[Prefacerea²⁾ Sinedului a Împărăției turcești pentru slobozenia... negustoriei supușilor crăești și împărătești în Țara turcească.]

Folio 3 pagini (de 17×27 cm.) dat în Țarigrad a doa zi în luna Rebi-ulahar adecă [24] Februarie ³⁾ 1198 (1784) tipărit sau în Blaj cu Tipariul Seminarului și expediat autorităților de Guvernul Ardealului sub No. 5280/1784.

Ordonanța aceasta a Poartei Otomane cuprinde cele 8 ponturi prin cari se decretează regulile liberului comerț al negustorilor din Ardeal cu împărăția turcească.

1784

Norma adecă rânduiala veniturilor patrahirului ⁴⁾

Folio 3 pagini (de 15×27 cm.) cuprinzând taxele bisericesti de plătit de către credincioșii neuniți, stabilite prin ordinul împărătesc din 23 Septemvrie 1784 și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 5826/1784. *La sfârșit: La SIBIU sau tipărit prin Pătru Bart.* ⁵⁾

1784

Cele mai jos însemnate Necuviințe să strică, și de osăbit să opresc.

Folio 2 pagini (de 16.5×27 cm.) tipărit în Blaj cu tipariul Seminarului și expediat autorităților de Guvernul Ardealului sub No. 7569/1784.

Prin această ordonanță importantă Guvernul ia pe iobagi în ocrotirea sa față de exploatarea lor de către nobili și proprietari țării, fixând în 15 ponturi lucrurile ce acești din urmă nu au voie să facă contra iobagilor lor.

¹⁾ Copiat de mine în întregime pen ru volumul VII-lea al publicațiunii mele: *Monumente privitoare la Istoria Românilor.*

²⁾ Acest cuvânt vrea să corespundă termenului german «Uebersetzung», ce se află pe exemplarul german al ordonanței.

³⁾ Locul zilei lunii a rămas gol, dar l-am putut întregi din exemplarul german al ordonanței.

⁴⁾ Pe exemplarul latinesc cetim: Norma stolaris.

⁵⁾ Cfr. Bibliografia Românească Veehe No. 476.

1784

Porunca Guberniumului tuturoră, și fiește căroră răzvrătiților Rumâni.

Foaie volantă tipărită în formă de patentă (cu un saț larg de 28.5 cm.) cu 15 rânduri, dată în Sibiiu, 1784 November 11 (tipărită cu slovele lui Petru Bart în Sibiiu) și semnată cu mâna de către B. S. de Brukenenthal guvernator, David Székely cancellarius și Anton Horvát secretarius.

Prin această ordonanță guvernul ordonă Românilor lui Horia, răzvrătiți «prin minciunile vâtafilor» ca să se lipsească de pustiirile săvârșite și să se întoarcă la vetrele lor, căci altfel vor fi înfrânți cu oastea țării.

1784

[Porunca Guberniumului contra Rumânilor răsculați.]

Foaie volantă tipărită în formă de patentă (largă de 27.5 cm.) cu 18 rânduri, dată în Sibiiu, 1784 November 18 (tipărită cu literile tipografiei lui Petru Bart) și semnată cu mâna guvernatorului țării și cei doi contrasemnatori de mai sus, începând cu cuvintele: Fiind că întru turburarea.

Prin această ordonanță (expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 10753/1784) în numele împăratului Iosif II-lea guvernul văzând că răzvrătiții răscoală pe țărani români din sat în sat prin amăgiri și minciuni scornite, pentru ca acest rău să nu se mai lătească, oricine ar prinde pe vreunul dintre acești Români, se somează ca să-l predea conducătorului celei dintâi comune sau celui dintâi ofițer vecin, unde cauza lui se va examina, și găsindu-se vinovat, acela care l-a predat va căpăta 30 de zloți ungurești drept răsplata credinței sale față de craiul și țara sa, iar dacă vre-una din acele comune ar da loc acelor oameni răzvrătiți și răi, primarul (birăul) acelei comune se va trage în țapă împreună cu doi de-ai săi (jurați) după legile țării.

1784

[Porunca Guberniumului contra Rumânilor răsculați.]

Foaie volantă tipărită în formă de patentă (largă de 27.5 cm.) cu 14 rânduri, dată în Sibiiu, 1784 november 22 tipărită cu slovele lui Petru Bart cu semnătura guvernului (tipărită) începând cu cuvintele: Cu mare neplăcere.

Prin această ordonanță (expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 10874/1784) se ordonă sever tuturor, ca în timpurile acestea de răzvrătire să fie cu supușenie către conducătorii și proprietarii comunelor, îndeplinindu-și îndatoririle la cari sunt supuși.

1784

[Porunca Guberniumului contra Rumânilor răsculați.]

Foaie volantă tipărită în formă de patentă (largă de 27.5 cm.) cu 9 rânduri, dată în Sibiiu, 1784 november 23 (tipărită cu slovele lui Petru Bart) și semnată cu mâna de guvernatorul Brukenenthal și doi contrasemnatori, începând cu cuvintele: După ce au înțeles.

Prin această ordonanță (expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 10944/1784) se face de știre că împăratul (Iosif II) aflând despre cruzimile săvârșite de țărănimea română, a poruncit ca să se ia măsuri severe și fără nici o cruțare contra lor și astfel se vestește tuturora în țară, că cine va prinde și preda pe conducătorii acestei răscoale, va primi o răsplată bună de 300 galbeni.

1784

Scurtată cuprindere Din cea de obște pentru Moștenitoarea țara ungurească ale Vămilelor noi rânduite.

Folio 14 pagini¹⁾ (de 14×27 cm.) dat de Iosif al Doilea.... în Viena²⁾, la 29 de zile alui Noemvrie 1784 (tipărit prin Martin Hohmaister K. ot Im: cu privilegium interit tipografuș) și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 10556/1784³⁾.

Ordonanța cuprinde articolele 65—104 ale regulamentului vămii (hărminției) cu dispozițiuni severe față de contrabandiști.

1785

Invățătură sau tâlcuirea Pentru rubricile, sau Trăsurile liniilor, ce sânt cuprinse în Folle Conșcripții. 4)

Folio 22 pagini nenumerate (de 13.5×28 cm.) cu 4 coale și o foaie a erorilor de tipografie, anexat. Din Porunca înălțatului Crăesc Gubernium s'au tipărit în Sibiu prin Pătru Bart Tipografuș Cetății. Anul 1785.

Ordonanța aceasta (expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 7868/1784) are de scop de a face cunoscut locuitorilor țării însemnătatea recensământului ordonat de a se face în Ardeal; dar pe când exemplarele germane și ungare (tipărite aiurea) au numai 6—7 pagini, exemplarul românesc este mai amănunțit și e de trei ori mai voluminos.

1785

[Rânduiala Împăratului Josif II. pentru înlesnirea iobăgiei.]

Foaie volantă (de o lărgime de 39.5 cm.) cu 26 rânduri dată în cetatea noastră a Beciului, în 22 de zile a lunii lui August, anul Domnului 1785 contrasemnată de către Grof Eszterházi Ferencz și Alixander Horvát tipărită cu slovele lui Petru Bart din Sibiu⁵⁾ și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 6895/1785.

Prin această ordonanță împăratul Iosif desființează pe viitor cu totul iobăgia și fixează în șase ponturi toate îndatoririle acestora față de proprietarii lor de moșie⁶⁾.

¹⁾ E interesant că exemplarul unguresc e mai scurt și nu are decât 2 pagini.

²⁾ Această numire e interesantă, căci chiar și mai târziu se scrie consecvent: Beciu.

³⁾ Numărul ordonanței este scris cu creion, nu tipărit ca de obicei.

⁴⁾ Cuvântul de «Invățătură» din acest titlu vrea să corespundă cuvântului latinesc de *Instructio* aflător pe exemplarele celorlalte limbi.

⁵⁾ E greșită observația din Bibliografia Românească Veche sub No. 495 (vol. II. p. 311) cum că aceasta ar fi o tipăritură vieneză.

⁶⁾ Se află și la Academia Română: Creșterea colecțiilor, 1911, p. 309.

1785

[Porunca Guberniumului pentru pedeapsa dezertorilor.]

Folio 5 pagini nenumerotate (de 14×24 cm.) dată în Sibii, 10 Septembrie 1785 (tipărită cu slovele lui Martin Hohmaister) și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 6903/1785).

Ordonanța aceasta fixează pe baza decretului Curții împărătești din Viena, din ziua de 18 August 1785 în 9 ponturi pedeapsa dezertorilor, menționând în introducerea ei, cum că numărul dezertorilor din regimentele ungare e de două ori mai mare, decât acela al regimentelor germane (adică austriace) însă pe când la acestea $\frac{1}{3}$ din dezertori de obicei se regăsesc și se înrolează din nou regimentelor lor, dintre dezertorii regimentelor ungurești numai a cincea parte a lor se pot prinde și îndupleca la noua înrolare.

1786

[Rânduiala Impăratului Josif II. în deprinderea lucrului conșcripției, a măsuratului și a mărturisirii fundușurilor sau țiiturilor.]

Folio 98 pagini (de 13.5×22 cm.) cu 2 planuri de geodezie, dată în cetatea noastră a Beciului, 10 zile Fevruarie ¹⁾, anii Domnului 1786 tipărit la Sibiu prin Pătru Bart ²⁾ și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului ³⁾.

Ordonanța aceasta cuprinde toate regulamentele și formularele trebuincioase la desevărsirea măsurătoareii pământurilor, a cărei importanță fiind explicată în 10 ponturi, împăratul asigură pe supușii săi, că scopul este tot așa de nevinovat, ca și cum a fost acela al recensământului.

1786

[Rânduiala Impăratului Josif II. în ordinarea căsătoriilor din Ardeal.]

Folio 16 pagini (de 15.5×24.5 cm.) dat în Viena Austriei, 6 zile a lunii lui Martie 1786, tipărit cu slovele lui Petru Bart și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 30/1786.

Această ordonanță având de scop a elimina abuzurile vechi observate în Ardeal la facerea căsătoriilor, reglementează instituțiunea căsătoriilor prin 62 ponturi ⁴⁾.

1786

[Rânduiala Impăratului Josif II. cu privire la despărțiri.]

Folio 2 foi nepaginate (de 14.4×27 cm.) dat în crăiască Cetatea a Beciului, Octomvrie 12 zile 1786 tipărit la Sibiu prin Martin Hohmaister,

¹⁾ Tipărit greșit «Martie» și îndreptat pe urmă cu mâna.

²⁾ E interesant că celelalte exemplare (germane și ungare) ale ordonanței au fost tipărite de Hohmeister.

³⁾ În B. V. R. (sub No. 499, vol. II, p. 312) se zice greșit ca tipărit în Viena.

⁴⁾ Semnalat în Creșterea colecțiilor 1911, p. 309.

K: ot Im: cu privilegium întărit tipografuș, și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 11453/1786.

Această ordonanță a avut de scop a completa cuprinsul celei de mai sus (din 6 Martie 1786) printr'un articol — omis acolo — privitor la cazul despărțirii de masă și pat, care se trimite la arbitrii și anume întotdeauna când una din părți din reavoință încăpăținată nu-și dă asentimentul la aceea despărțire.

1786

Povățuire.

Folio 3 pagini (de 14×22 cm.) dat în Beciu, 18 zile a lunii Noemvrie, anul 1786 tipărit cu slovele lui Petru Bart și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 537/1786.

Ordonanța dă instrucțiuni în 7 articole în privința felului-cum trebuie jupuite dobitoacele moarte în vre-o boală și apoi tăbăcite pieile lor, fără ca oamenii să se infecteze.

1787

[Rânduială împărătească către Uniții de legea grecească pentru înpuținarea sărbătorilor.]

Folio 4 pagini nenumerate (de 16.5×26 cm.) dat în Viena, 30 Ianuarie 1787 tipărit cu slovele lui Martin Holmaister din Sibiu, expediat autorităților de către Guvernul Ardealului, însă de două ori, odată în anul edițiunii ordonanței și a doua oară la 20 Noemvrie 1804 sub No. 9040/1804.

În această ordonanță împăratul promite, că după ce a regulat deja prin decretul Guvernului Ardealului din 7 August 1786 cu No. 8801¹⁾ ținerea sărbătorilor celor neuniți, acum regulează și pe aceea a uniților, pentru ca credincioșii ambelor legi să-și țină sărbătorile în aceleași zile. Astfel fixează (afară de Duminici) 26 de sărbători pe an, iar cine va ține mai multe, va fi pedepsit²⁾.

1787

Arcan sau învățătură înpotriva călcezii oilor.

Folio 4 pagini nenumerate (de 13.5×22 cm.) fără dată și semnătură, tipărit cu slovele lui Petru Bart din Sibiu și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 3581/1787.

1787

[Rânduiala Împăratului contra pribegirei sau fugirei afară din țară.]

Folio 20 pagini (de 14×28 cm.) dat în cetatea Beciului Aprile 2 zile 1787 tipărit cu slovele lui Petru Bart din Sibiu și expediat autorităților de către guvernul Ardealului sub No. 5518/1787.

¹⁾ Exemplarul românesc al ordonanței nu-l cunosc.

²⁾ Această «rânduială» a fost repetată și tipărită din nou la 1804. (Vezi: Foi volante p. 51.)

Ordonanța explică în 47 articole paguba obștească care rezultă în urma pribegirii din țară, expunând totdeodată și împrejurările recrutărilor, amăgirilor și a răpirilor de oameni, pentru cari stabilește diferite pedepse severe ¹⁾.

1787

[Rânduiala Guberniumului către biraele sătești.]

Foaie volantă în formă de patentă (largă de 34.5 cm.) cu 12 rânduri dată în Sibiu, 29 Octombrie 1787 tipărită cu slovele lui Petru Bart și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 11817/1787.

Referindu-se la decretul Impăratului din 27 Septembrie trecut ordonă primarilor comunali, ca pentru mai mare siguranță să predea fiecare la câte patru săptămâni perceptorilor regali sumele adunate din diferitele contribuțiuni.

1788

Cuprinderea a celor Meșteșuguri . . . care doftorul . . . Budelko pentru curățirea . . . Bucatelor celor necurate . . . au aflat.

Folio 2 pagini (de 14.5 × 25 cm.) fără dată, tipărit cu slovele lui Martin Hohmaister și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 3083/1788.

Sistemul medicului primar (physicus) al comitatului Györ de a curăți grânele bântuite de opsigă, neghină și tăciune se descrie și recomandă no-rodului în 10 articole.

1788

[Pravila cerșitorilor dată de Impăratul Josif II.]

Folio 13 pagini (de 14 × 24 cm.) dat în crăiască cetatea a Beciului, în 11 zile a lunii lui Făurarii ²⁾, anul 1788 tipărit cu slovele lui Petru Bart și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 3262/1788.

Ordonanța aceasta sistematizează chestiunea cerșetorească în 27 articole, dând pe ultima pagină și modelul pașaportului cu care trebuiesc expediți cerșitorii.

1788

Invățătura Pentru Kvietanțiile ceale tipărite . . . și kontrakvie-tanțiile.

Folio 14 pagini (de 14 × 24 cm.) fără dată, tipărit cu slovele lui Martin Hohmaister și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 3709/1788.

Ordonanța aceasta precizează în 13 articole și alte a-s aliniat normele după cari trebuiesc făcute chitanțiile despre bucatele și nutrețul cailor rechi-zionat de către autorități pe seama miliției.

¹⁾ Semnalat în Creșterea colecțiilor 1911, p. 309.

²⁾ Tipărit greșit 14 deoarece în celelalte exemplare ne-române se vede curat 11.

1788

Rânduiala pentru Potolire Focului celui, care s'ar întâmpla în Țara Ardealului.

Folio 20 pagini (de 14 × 24 cm.) dat în Beciu, în 26 Iunie, anul 1788 tipărit cu slovele lui Petru Bart și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 6365/1788.

Ordonanța dă poporului în 56 de ponturi cunoștințele necesare pentru evitarea incendiilor și stingerea lor, formând astfel primul regulament de pompieri.

1788

Vestire.

Foaie volantă (largă de 14 cm.) cu 12 rânduri dată în Sibii, 20 Noemvrie 1788 și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 9528/1788.

Publicația știrii, cum că împăratul a permis prin decretul din 27 Octombrie 1788 importul lulelelor de lemn și a altor fabricații de Tirol, însă numai sub condițiunea ca să se plătească după prețul lor o vamă (hărminție) de 10 %.

1788

Vestire.

Folio 2 pagini (de 14 cm.) dat în Sibii, Decemvrie 1788 fără semnături și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 9976/1788 și 10413/1788.

Ordonanță dată întru urmărirea a doi soldați, Petru (Herczeg) Kovács și Ioan Weber, cari au fugit dela gazdele lor ofițeri, furându-le diferite lucruri.

1788

Înștiințare poruncitoare.

Folio 2 pagini (de 14 cm.) dat în Sibii, 31 Decemvrie 1788 fără semnături și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 10775/1788.

Ordonanța dispune, ca spre întregirea regulamentului din 21 August 1788 cu No. 7275 în privința înmormântărilor¹⁾ nici o familie să nu mai aibă drept de a-și ține cavouri în biserici și capele și nu au dreptul de a deschide cavouri noi — nici chiar pe moșiile lor proprii — decât în «țintirimile» obicinuite existente.

1789

Vestire.

Foaie volantă (de 14 cm.) dată în Sibii Februarie 3 anul 1789 și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 646/1789.

Circulară pentru aflarea martorului Niculae Masilie.

¹⁾ Exemplarul românesc al acestui regulament nu-l cunosc.

1789

Vestire.

Folio 2 pagini (de 14 cm.) dat în Sibii 22. Februarie anul 1789 și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 700 și 873.

Citațiune privitoare la dezbaterea succesoră a lui Ioan Impling și Rozina Konrad.

1789

[Orânduiala Pădurilor prințipatului Ardealului.]

Folio 32 pagini nenumerate (de 14 × 23 cm.) cu desennul a două păduri-model, dat în Viena, în Austria în luna lui Mai în 30 de zile 1781 tipărit în Tipografia alui Petru Bart; cu învoirea Preaînaltă la A[nul] 1789 și expedit autorităților de către Guvernul Aedealului sub No. 4446/1787.

Regulamentul acesta important, care organizează cultivarea sistematică a pădurilor fu tipărit în nemțește și ungurește încă din anul 1786 și reexpedit — precum se vede — la 1787 și 1789 din nou, având 53 și 9 articole.

1789

Scriere deprin prejur¹⁾.

Folio 4 pagini nenumerate (de 14 cm.) fără dată și expedită autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 2506/1789.

Circulara cuprinde lista lucrurilor mobile, furate de niște tâlhari necunoscuți în ziua de 13 Februarie 1789 din casa lui Ioan Irimie aflătoare în apropierea comunii Feldioara.

1789

Vestire.

Folio 3 pagini nenumerate (de 14 cm.) dat în Sibii 14 Aprilie 1789 și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 2964/1789.

Ordonanța cuprinde decretul împăratului din 5 Martie 1789 cu No. 2590 în privința contractului de matrimoniu a pupililor cari stau sub tutelă.

1789

Înștiințare.

Folio 2 pagini (de 14 cm.) dat în Sibii 14 Aprilie 1789 și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 2965/1789.

Ordonanța Guvernului în urma poruncii împăratului, ca averea bănească a orfanilor să fie depusă la fondul obicinuit și păstrată cu cinste.

¹⁾ Expresiunea aceasta corespunzătoare cuvântului Circulară, arată foarte interesant greutatea întâmpinată de traducătorul ordonanței scrise original în ungurește, în care găsim cuvântul de «körlevél» neauzit încă pe românește de dânsul.

1789

Seriere deprin prejur.

Folio 3 pagini nenumerate (de 14 cm.) dat în Beciu, 3 Aprilie 1789 și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 3307/1789.

Cuprinde lista lucrurilor mobile furate în zilele de 26—27 Martie 1789 de niște tâlhari necunoscuți, în comuna Roterhausen din prăvălia negustorului Iacov Rodler.

1789

Seriere deprin prejur.

Folio 3 pagini nenumerate dat în Marošporto, 14 Aprilie 1789 și Sibii, 29 Aprilie 1789 și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 3706 și 3707.

Circulară în privința prinderii lui Vențel Javorszki cătană prost Luntraș din Preșburg și a celor trei soldați infirmieri fugiți din spital, furând și lucruri mobile.

1789

[Regulamentui monetei de cinste¹].

Folio 9 pagini nenumerate (de 14 × 23 cm.) cu desennul decorațiunii (sculptat în aramă) fără dată și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 6784/1789.

Regulamentul constând din 20 articole expune că până acuma virtuțile militare au fost răsplătite de către generali prin bani, însă împăratul convinsându-se că acest premiu se cheltuia mai mult în niște petreceri trecătoare, a înființat ordine de decorațiuni, care se vor purta de proprietarii lor oricând în mod public și afară de acestea li se va mări chiar și solda militară, pentru ca aceste distincțiuni să exercite un îndbold și pentru alții.

1789

[Rânduiala Împăratului Josif II. pentru conscripția chiriei caselor.]

Folio 36 pagini (de 14 × 23 cm.) dat în cetatea a Beciului în luna lui Iulie în 23 de zile 1789 (tipărit cu slovele lui Petru Bart) și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 8519/1789.

Cuprinde regulamentul privitor la conscripția chirii (împreună cu formulele necesare) în 48 de articole, promise prin articolul 16 a poruncii împărătești din 10 Februarie 1786.

¹) Traducerea cuvântului unguresc «hadi érdemrend» corespunzător termenului de «decorațiune» de astăzi.

1790

Invățătură, sau orânduială! Cum, și când, și în ce fel de vreme, și cui, și după câtă plată să cuvine a da Cărașia, adecă Forșpan?

Folio 6 pagini nenumerate (de 13.5×22 cm.) dat în Cluj, în zioa al 6-le alui Dețemvrie 1790 tipărit cu slovele lui Hohmaister [din Cluj] și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 9366/1790.

Ordonanță în 8 ponturi în privința desființării cărașiei gratuite, care până acuma se impunea în mod abusiv, spre întregirea regulamentului militar din anul 1759.

1792

[Trei rândueli ale voevodului Țării Rumânești Suțu privitoare la oierit.]

Folio 5 pagini (de 16×24 cm.) nenumerate dat în București, în 7 și 29 Avgust și 29 Septemvrie 1792 și semnat de Ioan Mihail Constandin Suțul Voevod Gospodin Zemli Vlașcoi (tipărit cu slovele lui Hohmaister din Cluj) și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 7917/1792.

Aceste porunci domnești privitoare la tunsul lăunii și gospodăria oilor sudiților din țară, au fost retipărite și comunicate autorităților prin circulara de față, fiind că era un obicei vechiu secular, ca oierii din Ardeal să-și mâne oile în Țara Românească, unde pășunile erau mai bune și vitele se adăposteau mai bine și peste iarnă, ca în Ardeal.

1792

[Pardon-general al Impăratului Leopold II. dat dezertorilor.]

Foaie voluntă în formă de patentă (de 36.7 cm.) cu 32 rânduri dat în Vienna, în zioa 1 a lui Noemvrie 1792 tipărit cu slovele lui Martin Hohmaister din Cluj și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 7948/1792.

Pardonul e valabil pe un termen de 10 luni, expunând că cine în acest răstimp nu se va întoarce la regimentul său, va fi sever pedepsit.

1793

[Regulamentul Guberniumului despre datoria slugilor către domnii și stăpânii lor.]

Folio 32 pagini nenumerate (de 14×24 cm.) dat în Cluj în luna lui Iulii în 18 zile anul Domnului 1793 tipărit cu slovele lui Martin Hohmaister din Cluj și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 3466/1793.

Regulamentul slugilor de față constă din 55 articole și e bazat pe acela a decedatului Iosif II din 22 Iunie 1786 aprobat de către dieta Ardealului în ședința ei din zioa de 20 Septemvrie 1792.

1795

[Porunca Împăratului Francisc II. contra militarilor neascultători din varmegia Hinidoriei.]

Folio 7 pagini nenumerate (de 16×27 cm.) dat în Vienna Austriei, în 3 zile a lunii lui August 1795 tipărit cu slovele lui Petru Bart și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 2245/1795.

Ordonanța stabilește pedepse severe pentru soldații mărginași, cari până și în orașul Hațegului dezertează de sub serviciul militar cu cele mai naive pretexte.

1795

[Rânduiala Guberniumului contra tâlharilor.]

Foaie volantă (de 33.5 cm.) cu 26 rânduri dat în Cluj în luna lui Septembrie în 28 de zile 1795 semnată de Grof Banfi guvernator și doi contra-semnatari, tipărită cu slovele lui Martin Hohmaister și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 5554/1795.

Crăiasca Gubernie pricepând că în ținutul Haromsicului și Făgărașului precum și al Brașovului s'au sporit tâlharii și hoții și că însuși oareși-cari din lăcuitoarii acestor ținuturi nu numai că se înțeleg cu tâlharii, ci încă îi și ascund și pitulă pentru istirșirea tâlharilor și hoților, se înștiințează tuturor de obște prin acest patent cum că la oamenii aceia, cari prinzând pre vreun tâlhar sau hoț îl vor aduce la mâna tistului sau la diregătoria cea mai de aproape, se vor da 100 de zloți nemțești numai de cât la mâna lor, iar de va fi mort și îl vor aduce, 50 de zloți, iară oamenii aceia, cari ar ascunde astfel de tâlhari și hoți și nu-i vor descoperi diregătorilor, nu numai cumplit să vor pedepsi, ci și cu pierderea vieții sale vor avea a răspunde de o întâmplare ca aceasta; în sfârșit tâlharilor cari se vor întoarce la viața cea cu bună rânduială erta-se-va, întorcându-se la casele lor.

1797

[Pardon-general împărătesc dat dezertorilor.]

Foaie volantă în formă de patentă (de 38 cm.) cu 28 rânduri dat în 1 Dekembrie 1796 tipărit cu slovele lui Petru Bart și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 167/1797.

Dezertorilor cari se vor întoarce la regimentele lor împăratul le fixează un termen de zece luni dela 1 Ianuarie 1797 până la sfârșitul lui Octombrie, iar după acel termen se vor pedepsi sever.

1797

Punctumuri îndreptătoare.

Folio 22 pagini nenumerate (de 14×26 cm.) fără dată și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 6800/1797.

Cuprinde textul rescriptului Curții împărătești din 22 Septembrie¹⁾ 1797

¹⁾ Din eroare de tipar scris: Decembrie.

(în 11 articole) extradat de către Guvern la Cluj, în 13 Octomvrie 1797 în privința jurisdicțiunii scaunelor și a districtelor Sașilor din Ardeal; iar sub titlul special de «Etractușul» cele 13 paragrafe ale rescriptelor Curții împărătești privitoare la comunitatea orașelor săsești din 22 Iunie 1795 și 22 Septembrie 1797.

1797

[Pardon-general împărătesc dat dezertorilor.]

Foaie volantă (largă de 38 cm.) cu 28 rânduri, dată Viena, în 1 Decembrie 1796 și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 167/1797.

Prin această ordonanță împăratul prelungește termenul de prezentare de 1 Ianuarie 1797 până la sfârșitul lunii Octomvrie pentru toți acei dezertori, cari se vor înfățișa la regimentele lor.

1798

[Pardon-general împărătesc dat dezertorilor.]

Foaie volantă în formă de patentă (de 39 cm.) cu 25 rânduri dată în Vienna 18 Noemvrie 1797 tipărită cu slovele lui Martin Hohmaister și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 37/1798.

Prin această ordonanță Consiliul de Războiu din Viena prelungește cu șase luni amnestia dezertorilor expirată la 31 Octomvrie 1797.

1799

Otdatorincească (Offițialis.)

Folio 3 pagini (de 14×23 cm.) fără dată, tipărit cu slovele lui Martin Hohmaister și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 4111/1799.

Raportul oficial de față descrie pe baza unei comunicări oficiale din 4 Aprilie 1799 din Londeck, grozăveniile și cruzimile săvârșite de către Francezi în regiunea numită.

1800

Aruncare. ¹⁾

Folio 2 pagini (de 15.5×23 cm.) fără dată și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului cu rescriptul din 13 Martie 1800 sub No. 2012/1800.

Înștiințarea de față face cunoscut pe baza decretului Curții imperiale din 6 Februarie 1800 suferințele locuitorilor Austriei din regiunea Breisgau avute în timpul războiului de acum cu Francezii, recomandându-i milei creștinilor.

¹⁾ Acest cuvânt vrea să corespundă termenului german de «Entwurf» aflător pe exemplarul german al ordonanței de față, tradus și pe ungurește rău cu cuvântul de: Előadás.

1800

[Patentalis împărătesc pentru iertarea dezertorilor.]

Foaie volantă (de 35 cm.) cu 32 rânduri dată în Beci, în 25 Maiu 1800 tipărită cu slovele lui Petru Bart și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 5904/1800.

Prin această ordonanță Comandamentul militar din Viena prelungeste cu 8 luni termenul de prezentare al dezertorilor, ce va expira la 1 Iulie al anuul ¹⁾.

1800

[Dojeneala Guberniumului către locuitori, ca sé se dea la cătănie.]

Foaie volantă (de 36 cm.) cu 16 rânduri dată în Cluj, în 9 Iulie 1800 tipărită cu slovele lui Petru Bart și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 6700/1800.

Ordonanța aceasta s'a dat în urma experienței guvernului, cum că norodul are teamă mare de cătănie și mintea sa e cuprinsă de o spaimă nepusă de serviciul militar, la care era supus.

1801

[Pardon-general împărătesc dat dezertorilor.]

Foaie volantă (de 35 cm.) cu 35 rânduri dată în Beciu, în 12 Octomvrie 1801 tipărită cu slovele lui Martin Hohmaister și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 9343/1801.

Comandamentul militar văzând greutățile circulațiunii pricinuite de împrejurările războiului, prelungeste cu 4 luni până la sfârșitul lunii Februarie 1802 termenul de prezentare al dezertorilor. ²⁾

1802

[Patens împărătesc monetar.]

Foaie volantă în formă de patentă (de 36,5 cm.) cu 19 rânduri dată în Vienna, 15 Martie 1802 tipărită cu slovele lui Martin Hohmaister și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 3178/1802.

Expirând valabilitatea monetelor de 24 și 6 creițari cu ultima zi a anului trecut, împăratul scoate altă monedă de argint de câte 7 creițari, finețea căreia are 28 fiorini-marcă, precum și monedă de 8 1/2 creițari zisă Mariaș care va umbla în tot imperiul pe preț de 8 1/2 creițari sau 15 soldii, numai în Tirol cu 9 creițari.

1802

Cuprinderea pe scurt a Învățăturei . . . a celor ce dau porții.

Folio 6 pagini (de 14,5 × 24,5 cm.) și un formular, fără dată tipărit cu slovele lui Petru Bart și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului cu regulamentul de aplicare la 1 Iulie 1802 sub No. 6192/1802.

¹⁾ Semnalat în Creșterea colecțiunilor 1911, p. 309.

²⁾ Semnalat în Creșterea colecțiunilor 1911, p. 310.

1802

Tariffa . . . la Crăiasca Hărminție dela Turnu roșu.

Foaie volantă (de 29 cm.) fără dată, tipărită cu slovele lui Petru Bart și expedită autorităților de către Guvernul Ardealului (în câte 200 de exemplare din fiecare limbă, pregătite în ziua de 4 August 1802) sub No. 11133/1802.

Ordonanța împărătească din 2 Noemvrie 1801 expune toate tarifele, din cari vedem, că vămile plătite la diferitele oficii vamale (numite hărminție) au variat după oameni și vite între $\frac{1}{2}$ și 12 creițari de om și vită.

1802

[Patens împărătesc monetar.]

Folio 5 pagini nenumerate (de 14.5×23.5 cm.) dat în Vienna în 15 August 1802 tipărit cu slovele lui Petru Bart¹⁾ și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 8426/1802.

În urma acestei ordonanțe termenul de preschimbare al monetei de 12 creițari expirat cu ziua de 31 August se prelungește până la 31 Martie 1803 până când ea se va primi cu 7 creițari, iar după acest termen numai pe valoarea ei internă de argint.

1802

Patens [monetar al Guberniumului.]

Foaie volantă în formă de patentă (de 35 cm.) cu 19 rânduri, dată în Cluj 23 Septemvrie în anul 1802 și expedită autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 9332/1802.

Această ordonanță e în legătură cu aceea de mai sus și a avut de scop de a înlătura lipsa de numerar pricinuită din cauza dispoziției ordonanței sus-numite, cum că moneda de 12 creițari se primește de oficiile financiare numai pe 7 creițari și astfel guvernul a fost nevoit a dispune acuma astfel, ca moneta de 10 creițari să se primească până la 20 Octomvrie pe 10 creițari, iar până la 15 Noemvrie 1802 pe 9 creițari hârtie, așa-numite băncuție.²⁾

1802

[Patens împărătesc monetar.]

Folio 5 pagini nenumerate (de 15×24 cm.) dat în Vienna în 12 Octomvrie 1802 tipărit cu slovele lui Petru Bart și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 10396/1802.

Această ordonanță reglementează prin 4 articole circuitul banilor de schimb, oprind exportul lor și comerțul cu bani mărunți, deoarece s'a observat de către Stat, că cu toate că în anul curent s'au scos multe milioane de așa-numiți «petaci» de câte 15 solidi valorând $7 \frac{1}{2}$ creițari, d'abia au rămas puțini din ei în țară, moneta aceasta devenind obiectul unui agiou și a unei speculațiuni nerușinate, așa că partea cea mai mare a ei a ajuns în străinătate.

¹⁾ E interesant, că după o notă aflătoare pe unul din exemplare, tipografia a livrat din această orânduială în ziua de 2 Septemvrie 1802 din fiecare limbă câte 2000 de exemplare.

²⁾ Această ordonanță a fost tipărită asemenea în câte 2000 exemplare din fiecare limbă, livrate de către tipograf în ziua de 26 Septemvrie 1802.

1803

Scrierea a mișelului stat a norodului din Ems.

Folio 3 pagini (de 15×24 cm.) dat în Bociu Dekemvrie 14 [anul] 1802 tipărit cu slovele lui Petru Bart¹⁾ și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 344/1803.

Descriind diferitele incendii, cari au pustiit orașul Ems în aceste vremuri de războiu dela 1777 încoace și mai cu seamă în ziua de 24 Aprilie 1800 — în urma arderii grajdului husarilor — cere ajutorul oamenilor, deoarece orașul nu s'a reclădit de atunci.

1803

[Patens împărătesc monetar.]

Foaie volantă în formă de patentă (de 34 cm.) dată în Vienna, 28 Martie 1803 tipărită cu slovele lui Petru Bart și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 2956—2957/1803.

Patent cu referire la cuprinsul patentalișului din 15 Iunie 1800 eșit în privința prețului feluritelor bănkute (în sine bani cuprinzătoare țidule) până acuma umblătoare, în 3 § despre băncuta de 50 de zloți, cari se vor schimba numai până la sfârșitul viitoarei luni Iunie.²⁾

1803

Orânduială.³⁾

Folio 4 pagini (de 14×24 cm.) fără dată, tipărit cu slovele lui Martin Hohmaister și expediat autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 8729/1803.

Această ordonanță reglementează în a—g articole procedura cerută pentru stabilirea soțului pierdut sau dispărut ori mort la miliția armată și jurisdicțiunile militare limitane, când soția rămasă dorește să se mărite din nou.⁴⁾

1804

[Cuvânt pe scurt despre ultuirea vărsatului de vacă.]

Ordonanță de format 8° pagini 63 cuprinzând memoriul protomedicului Ardealului Mihail *Neustädter*, tipărită cu slovele lui Petru Bart și expediată autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 6318/1804.⁵⁾

¹⁾ După nota de pe exemplarul-model, tipograful a livrat din această tipăritură românească 2300 exemplare în ziua de 12 Fevruarie 1803.

²⁾ Un exemplar al acestei ordonanțe se află și în Biblioteca Academiei Române; Arhiva Agenției Austriace, legătura 60.

³⁾ Acest termen vrea să corespundă termenului unguresc de «rendtartás» și a celui nemțesc de «Vorschrift» al exemplarelor respective.

⁴⁾ Semnalat în Creșterea colecțiilor 1911, p. 310.

⁵⁾ Nu i-am văzut nici un exemplar, cunoscându-i numai edițiunile germane și ungare, dar i-am aflat titlul edițiunii românești în Trausch: *Schriftsteller-Lexikon* vol. III, p. 19, citat fragmentar și în Bibliografia Veche Română sub No. 669, vol. II, p. 450 după disertația lui Popp.

1804

Instrucție adecă: Indreptare cea ce trebuie să facă cu furătorii de sare.

Folio 40 pagini (de 14×25 cm.) dat în Vienna în 16 Martie anul 1786 și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 4454/1804.

Ordonanța aceasta importantă, care în 6 capitole și 94 articole are de scop să combată furtul sau — precum se zicea pe atunci — prevaricațiunile cu sare, a fost făcută încă sub regimul decedatului Iosif II, însă publicată numai acum, peste 24 de ani dela moartea susnumitului împărat, dela care pornise și acest decret folositor.

1805

[Poruncă împărătească contra călcării orânduialelor celor pentru betesuguri alipitoare.]

Folio 6 pagini (de 14×24 cm.) dat în Vienna, în 21 Maiu 1805 și expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 5385/1805.

Această ordonanță importantă reglementează în 13 articole felul cum orice om să se poată păzi de boalele contagioase și este așa de severă, în cât decretează pedepse până la 10—20 de ani de închisoare pentru accia, cari nu se supun oficiilor de contumație instalate pe frontierele țării, sau cari eventual fug din ele.

1806

[Proclamația împăratului Francisc II. după pacea cu Napoleon.]

Folio 2 pagini (de 15×25 cm.) dat (conform exemplarului german) în Vienna la 1 Februarie 1806 tipărit cu slovele lui Martin Hohmaister și expedit autorităților sub No. 1503/1806.

În această proclamație, care începe cu cuvintele mărețe de «Pace am câștigat» împăratul declară poporului său, cum că nu are o fericire și glorie mai mare în orele de odihnă, de cât să poată fi părintele poporului său iubit.¹⁾

1806

Despre general pardon.

Foaie volantă în formă de patentă (de 34.5 cm.) cu 35 rânduri dată în Vienna în a 2 zi Martie 1806 tipărită cu slovele lui Petru Bart și expedită autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 2613/1806.

Prin această ordonanță²⁾ împăratul Francisc II prelungește termenul de prezentare al dezertorilor dela 1 Mai până la 31 Decemvrie al anului.³⁾

¹⁾ Semnalat în Creșterea colecțiunilor 1911, p. 310.

²⁾ Semnalat în Creșterea colecțiunilor 1911, p. 310.

³⁾ E de notat că după o însemnare oficială, din această ordonanță tipograful a livrat Guvernului în ziua de 12 Mai 1806 nu mai puțin de 4700 exemplare.

1806

Țirculariu despre Banii de aramă câte de 30 și de 15 crăițari, carii să vor rânduî să umble.

Foaie volantă (de 17.5 cm.) dată în Beciu, fără altă dată și semnătură, expediată autorităților de către Guvernul Ardealului în ziua de 16 Aprilie 1807 sub No. 2688/1807.

Cu prilejul emisiunii banilor de schimb susnumiți ordonanța subliniază, că orice comerț și speculă cu aceste monede este riguros interzis, referindu-se chiar și la patenta regală anterioară din 12 Octomvrie 1802.¹⁾

1810

Țirculari.

Folio 3 pagini (de 14.5×26 cm.) expedit autorităților de către Guvernul Ardealului sub No. 3104/1810 cuprinzând următoarele patru «rânduielei» despre «ducerea afară» a banilor celor mai mari de aur și argint, cum și a banilor convenționali; din Beciu, 27 Mai 1799, 13, Septemvrie 1803, 20 Dekemvrie 1803 și 27 Noemvrie 1804.

1811

[Anumite rânduielei despre schimbătoarele țedule în curgere.]

Folio 9 pagini (de 15.5×26 cm.) cuprinzând rânduiala împăratului Franțisc I. dată întru cel mai de frunte lăcuioriu al nostru Oraș în Beciu, în 20 Iunie 1811, expediată sub No. 5073/1811 având 12 § și patru facsimile a banilor de hârtie de câte 5, 10, 20 și 100 florinți cu descrierea pe românește a «schimbătoarelor țedule» în cursuș slobozite.

1811

Țirculari.

Folio 2 pagini (de 15.5×26 cm.) fără dată, expediat sub No. 5913/1911. Rânduială în 6 puncte prin care se face de știre, că hărțile de 100 florinți ajungătoare schimbătoare țedule în cursuș (umblare) să slobod.

1811

Țirculari.

Foaie volantă (de 15×26.5 cm.) dată afară dela Scaunul Austriei (În Beciu, 30 Iunie 1811) despre cele de 12 de florinți schimbătoare țidule, cari să slobod în curgere a umbla, expediat sub No. 6605/1811.

1811

Țirculari.

Foaie volantă (de 15×25.5 cm.) dată afară dela Scaunul Austriei (În Beciu, 8 Septemvrie 1811) despre cele de 50 și de 25 de florinți băncute țidule cu schimbătoare țidule, cari se schimbă, expediat sub No. 7571/1811.

¹⁾ A se vedea mai sus la data citată.

1811

Țireculari. Din ocărmuitoriu Kesarie-Kreescul Scaun al Austriei de jos afară dat (În Beciu, 20 Septemvrie 1811) în privința slobozirii celor de 2 și 1 florinți ajungătoare scâmbătoare țidule în curgere.

Foaie volantă (de 15×26 cm.) cu 2 desemnuri ale băncutelor și scri-soarea (descripția) lor, expediată sub No. 8174/1811.

1811

Țireculari. Dela a Austriei de jos Kesare Krăescul ocărmuitoriu Scaun arară dat.

Banco Țidulele ceale de 10 zloți cu schimbătoare Țidulă să înșchimbă.

Foaie volantă (de 16.5×29 cm.) dat în Beciu, 12 Noemvrie 1811 și expediată sub No. 9806/1811.

1811

Țireculari. Din Kesare Kraescul a Austriei de jos ocărmuitoriu Scaun afară dat.

Banco Țidulele ceale de cinci zloți cu schimbătoare Țidule să înșchimbă,

Foaie volantă (de 16.5×28.5 cm.) dată în Beciu, 10 Dekemvrie 1811 și expediată sub No. 10453/1811.

1812

Țireculari. Din Scaunul Povățuitoriu al Austriei de jos afară dat.

Rânduială în privința scoaterii din curs a banilor de 6 creițari, de $\frac{1}{2}$ de creițari și de a patra parte a unui creițariu de aramă.

Foaie volantă (de 16×26 cm.) dată în Beciu, în 2 zile a lunii Ianuarie 1812 și expediată sub No. 408/1812.

1813

Țireculari. Din a Austriei de jos povățuitoriu Scaun afară dat.

Despre a băncutelor celor de unu și de doi zloți hotărâre, în 5 puncte.

Folio 2 pagini (de 16×26 cm.) dat în Beciu, în 6 zile a Lunii lui Ianuarie 1812 și expediat sub No. 436/1812.

1812

Înștiințare. De la Kesare Krăiască spre a Băncutelor și schimbătoarelor Țidule înșchimbare și șteargerea la olaltă unită, și muncitoare Deputație.

Orânduială în privința preschimbării la timp a băncnotelor celor din anul 1806 de diferite valori.

Folio 2 pagini (de 16×25.5 cm.) dat în Beciu, 2 Fevruarie 1812 și expediată sub No. 1588/1812.

1812

Inchietura 34. Pentru Rândul ce vine de a să țânea cu Pădurile.

Regulament silvic de 15 articole, judecat de Statul Țării (Dieta) de lipsă pentru rândul care de acum înainte mai cu mare luare aminte și cu nădejde a mai marelui folos a binelui de obște, vine pentru păduri de a să țânea.

Folio 8 pagini (de 15.5×25 cm.) nedatat și expedit sub No. 8768/1812.

1813

Țireulari spre a tuturor Știință a să publica lui trăbuincioasă.¹⁾

Rânduiala Crăescului Gubernium în șase puncte în privința oierilor, dată «după pofta» Kesariu-Krăieștii Agenție din București²⁾ în Cluj, în 24 Martie 1813.

Folio 4 pagini (de 14.5×23 cm.) expedit sub No. 1821/1813.

1813

[Rânduiala împăratului Franțisc I. spre alcătuirea unui înainte primitoriu funduș — în anticipationis via.]

Folio 4 pagini (de 14.5×23 cm.) dat în cetatea Beciu, 16 Aprilie 1813 și expedit sub No. 3458/1813.

1813

[Rânduiala împăratului Franțisc I. pentru emiterea sumei de 45 milioane fiorinți ale înainte primitoarelor Țidule.]

Folio 9 pagini (de 16×26 cm.) dat în cetatea Beciu, 7 Maiu 1813 și expedit sub No. 3745/1813 având anexat desenul bancutelor de 10 și 20 fiorinți. (Formular eines Anticipations-Scheines a zehen und zwanzig Gulden.)

1813

[Patent de ciumă.]

Folio 6 pagini (de 16.5×26 cm.) fără dată și expedit sub No. 9797/1813

Extras din capul al 6-lea a Normativului celui ce despre paza sănătății la 4 Noemvrie 1813 sub No. 9146 s'au fost dat la lumină, în 11 articole și întregit cu un alt regulament de 13 puncte.

1814

[Rânduiala Guvernului Ardealului pentru oluitul contra vărsatului.]

Folio 6 pagini (de 14.5×26 cm.) expedit sub No. 7885/1813.

Orânduiala aceasta cuprinde un tratat detaliat contra vărsatului, scris

¹⁾ Acest titlu neavând nici un înțeles, pare că s'a omis din el ceva dela tipar.

²⁾ Folosit de mine în studiul meu despre Păstoritul Ardelenilor în Moldova și Țara Românească.

Notă. — Patentul este tipărit cu niște caractere noi, deosebit de cele de pân'acuma, fără a-i putea preciza tipografia.

într'un limbaj popular și în forma unei predici, începând «În Numele Tatălui.... Amin» în capul tratatului cu stihul I. din Matei cap. 8 îndrumând poporul, bucuros oltuirii, deoarece «Vărsatul, să credeți, că iaste mai rău decât lepra, că lepra numai pe unii schimosea, dar de vărsat nime nu scapă, nici împărații, acolo sus în polatele sale ceale înalte, la toți dea rândul vine» dacă cineva nu se oltuiește.

Pe ultima foaie cu mâna: Hievon sind 2000 Exemplare geliefert worden, den 24-ten Juni 1814. Paul Darotzi Ober-Commissariats Concipist.

1815

Tâlcuirea (Descripția) unei Plante, care să chiamoșă și Pită Tătărăscă. (Pitan, Patancă sau Plitan).

Foaie volantă (de 16.5×28.5 cm.) expediată sub No. 1495/1815.

Descrierea această a Guvernului Ardealului avea de scop a atrage interesul norodului asupra «rădăcina plantei aceștia, care iaste foarte groasă, izu¹⁾ dulciu și așa de hrănitoriu, cât în vremea de lipsă numai cu aceasta pot trăi oamenii, un darab de vreme lungă» până trece greutatea vremurilor.

1815

[Tratat despre poamele de pamint-crumpenii.]

Folio 9 pagini (de 18×30 cm.) iără dată și expediat sub No. 2891/1816.

Cuprinde învățătura economiei cartofilor și folosul lor în 9 puncte, scrise foarte amănunțit și pe limba norodului.

Pe ultima foaie: Den 12. Julii 1815 nach Klausenburg abgeschickt 4000 exemplare.

1815

Semnele din carii să poate cunoaște Ciuma.

Folio 4 pagini (de 16.5×28 cm.) semnat de Samuil Pataki Protomeidicus și expediat sub No. 10897/1815.

Este traducerea din ungurește a tratatului renumitului medic ungar Pataki, care pe vremea aceasta era și decanul facultății de medicină din Cluj.

1816

[Țireulară pentru ajutorarea invalizilor de războiu.]

Folio 4 pagini (de 17.5×29 cm.) dat în Beciu, la 26 Ianuarie anul 1816 semnat de Samoil Grof Teleki, Grof Ioan Nepomuk Esterhazy și expediat sub No. 1604/1816 cu un tablou anexat (Insemnare) pentru a fi umplut cu datele cerute.

Pe ultima foaie: Von diesem Circulare sind fünfzig hundert Abdrücke geliefert, Hermannstadt, den 31 Mai 1816.

¹⁾ Gust, tradus cu cuvântul unguresc de: íz.

1816

Indreptare. In ce chip să poate întrebuința Ginda spre hrana oamenilor în loc de bucate.

Folio 3 pagini (de 16.5×27 cm.) expedit sub No. 9167/1816.

Pe ultima foaie: 1816 den 29-ten Octobris 500 Exemplare geliefert.

1818

Indreptare. Pentru mai ușoară aducerea Vitelor din Bucovina, și treacerea lor prin Ardeal și țara Ungurească.

Folio 2 pagini (de 16.5×28 cm.) dat în Cluj, în 14 zile Septemvrie 1818 și expedit sub No, 10123/1818.

1819

Milostiva instrucție Pentru Magistratualiștii, carii Reguiația Urbaliciască o vor duce în săvârșire. (Execuție).

Folio 56 pagini (de 16.5×27 cm.) nenumerate, tradus din latinește și expedit sub No. 7054/1819.

1823

[Patent pentru împedecarea schimosiril trupului de frica cătănitului.]

Foaie volantă (de 16.5×28 cm.) dată în Cluj, în 22 de zile Dekemvrie 1823 în numele lui B. Ioan Iojika, Ladislau Ceadin Căntălaris Prov(incial) și Antonius Holaki secretariu și expediată sub No. 12479/1823.

1824

Indreptare. Despre modrul ținerii de Kontumație fără închidere, care spre binele Gazdelor cu Vite din Ardeal s'au îngăduit, după care ciurdele de Marhă și acelora Productumuri în vremea primejdii pot trăi.

Folio 7 pagini (de $17 = 29$ cm.) tipărit în coloane cu text ungar și român, scris de Iosif Benigni Secretariu de Tabără și expedit sub No. 6894/1824 și a doaua oară sub No. 7615/1824.

1831

O Lecuire foarte folositoare a Boalei acum cureătoare Holera numită, ce au aflat un preot din Țara Ungurească, și prin Novelele (Ujșagurile) dela Peșta s'au vestit, carea prea bunul mai jos subscrisul Preot, întră această formă scriinduo pentru binele de obște, prin aceasta să și face tuturor cunoscută.

Foaie volantă (de 16×27 cm.) dată în Tisa Bábolna, 3 zile alui August 1831, semnată: Morvai Ioann, Preotul din Tisa Bábolna și expediată sub No. 474/1831.

1837

Tinerea regulilor Pentru Stăpânii Dobitoacelor, sau Păscătorii, când ei scot Vitele spre pășune afară la Părțile dincolo de Cordon.

Folio 8 pagini (de 16 × 16.5 cm.) expediat sub No, 1711/1837.

1847

Milostivul Regescu Resc[r]iptu din 7 noembrie sub numărul aul: 5537 anului 1847 emanat.

Folio 2 pagini (de 16 × 28 cm.) tipărit cu litere latine și expediat sub No. 13527/1847 Urb. 328.

1847

[Orânduiala de recrutăție.]

Folio 4 pagini (de 16 × 28 cm.) tipărit cu litere latine, dat din ședința Guberniumului a marelui Principat a Transilvaniei în 11 noembrie anului o mie opt șute patruzeci și șapte în Kluzs czinută.

1848

[Vestire despre încetarea datorințelor urbariale.]

Folio 2 pagini (de 14 × 26 cm.) tipărit cu litere latine, dat din Ședința înaltului Kreeszku Guberniu a marelui Principat a Transilvaniei în 20. Aprilie an. 1848 în Klusiu tzinută; semnat de: Grof Teleki Josif, Gr. Lázár László Kancelar și Biró József și expediat sub No. 4901/1848.

ELIADE CA TIPOGRAF

— DOCUMENTE INEDITE —

DE

EM. VÎRTOSU

LICENȚIAT ÎN LITERE

Pentru vremea lui, Eliade a fost un om plin de inițiativă și fără prejudecăți, fapt evidențiat mai ales prin multilateralitatea domeniilor în cari a activat, dela profesor până la revoluționar, dela poligraf la tipograf. Documentul pe care îl reproducem aduce câteva lămuriri și amănunte inedite asupra activității sale tipografice și dă oarecum o privire generală asupra stadiului acestei arte minore la noi în preajma anului 1840. Eliade, după cum reese de aici, adusesese multe îmbunătățiri tipografiei cumpărate dela Irina Dr. C. Caracaș numită tipografia dela Cișmeaua lui Mavrogheno ¹⁾. Mărind numărul teascurilor dela 4 la 6, adăugând teasca litografică și turnătoria, Eliade căută să se țină la curent nu numai cu progresele meseriei, ci și cu directivele și îmbunătățirile indicate de eflorescența de care cultura românească — tot sub îmboldul său — începuse să se bucure. Pentru un interval atât de scurt — tipografia o cumpărase cu 8 ani mai înainte ²⁾ — progresele sânt simțitoare și arată clar, sau mai degrabă confirmă încă odată, că Eliade eră un animator de primul rang și avea un acut spirit al realităților. De aici și anticipările sale cu un ochiu sigur asupra viitorului, de aici chemarea profetică a scrierilor sale în proză, de aici împrumutul de care e vorba în acest document. Editor și autor totodată, Eliade nu se mulțumiă să rămâe un simplu meșteșugar, ci întrezăria și înfăptuia o bibliotecă universală, o colportare inteligentă și amplă a capodoperilor streine o îmboldire și încurajare a scriitorilor naționali. Scõnta astfel năzuința ferbinte spre cultură a contemporaneității. Dar, pentru o inimă neprecupețită în jertfa-i pentru carte, cheltuelile cresc într'un chip înspăimântător! De aici împrumuturi și neconținută înglodare în datorii, de aici imputări de nerecunoștință și procese de intenții între

¹⁾ Cf. V. Popp. — *Disertație despre tipografiile românești...* Sibiu, 1838, p. 65 i.; cf. și Ionnescu-Gion. — *Doctorul Constantin Caracaș* — *Revista Nouă*, III. No. 8, pag. 286.

²⁾ Cf. Gr. Crețu. — *Tipografiile din România...* București, 1910, p. 7, nota 2; cf. și articolul amintit al lui Ionnescu-Gion.

el și contemporaneitate! Casele, tipografia, totul se amaneta bucuros, pentruca vastele-i planuri literare să-și capete ființă. Documentul de față se referă la amanetarea tipografiei pentru obținerea unui împrumut din partea vistieriei. Il transcriem:

Cinstitei Vistierii,

Dupe jalba ce am dat M. S. Prea înălțatului nostru Domn¹⁾, ca să mi se înainteze pe doi ani suma contractului ce are așezământul meu tipografic cu stăpânirea, și dupe rezoluția ce a bine voit M. S. a pune la această jalbă, cum și dupe cererea Ț. Vistierii pentru asigurarea banilor înaintați; ca să asiguriez Ț. Vistierie că în vremea aceasta până la sfârșitul anul[ui] 1841 ²⁾ voiu tipări hârțile trebuincioase Statului, depuiu zălog însuși așezământul tipografiei, al căruia preț se vede dupe ducumentele ce le zălojăsc în Ț. Vistierie, însă:

10. Hrisovul domnesc al răposatului Domn³⁾ Suțul ⁴⁾.

20. Hârția de cumpărătoare ⁵⁾ dela fosta proprietară d-ei c[oa]l[na] Irina Caracaș ⁶⁾, subț iscăliturile mădularelor fostului Divan săvârșitor, prin care se vinde acest așezământ pe persoana D. Slugerului N. Rădulescul ⁷⁾ și a mea. Și

30. Hârția de desfacere a tovărășiei cu D. Slugerul ⁷⁾, coprinzătoare de câți bani am răspuns, cum și că rămâne tipografia a mea proprietate.

Pre lângă acestea, mai depuiu orice îmbunătățiri s'a mai făcut în tipografie dela 1832 încoaci, precum:

10. Doă teascuri cu slovele lor pe lângă patru ce se afla înainte (adică se depun acum șase teascuri).

¹⁾ Alexandru Dimitrie Ghica Vv.

²⁾ Petiția de față e nedată, dai din pasagiul acesta rezultă începutul anului 1840, dată confirmată și de o însemnare scrisă de altă mână la sfârșit: 1840, Mart.

³⁾ Printr'acest hrisov din 25 Maiu 1820, Suțul întăriă privilegiul acordat de Caragea — la 3 Noembrie 1817 — doctorului Constantin Caracaș ca, împreună cu stolnicul Răducanu Clinceanu și slugerul Dumitrache Topliceanu să deschidă tipografie la Cișmea lui Mavroghene. Privilegiul era de 20 de ani și prevedea anumite obligații din partea privilegiaților. Sunt publicate de V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, X^A, pp. 427—432, și XII, pp. 102—109.

⁴⁾ Cf. Gr. Crețu. — *Tipografiile din România...* București, 1910, pag. 7, nota 2.

⁵⁾ Soția răposatului doctor Constantin Caracaș, născută Filitis, rudă cu mitropolitul Dositei Filitis. Cf. I. C. Filitti, *Așezământul cultural al mitropolitului Dositei Filitti*, București, 1911, p. 147.

⁶⁾ Zis și Racotă, cf. Gr. Crețu, op. citat, pag. 7.

⁷⁾ Cf. Ibidem.

20. Un teasc litografic ¹⁾ cu to[ate] petrele și uneltele trebuincioase la tipografie.

30. Așazământul întreg al turnăriei ²⁾ sau vărsării slovelor cu toate mașinele și instrumentele aceștii ramuri ce se află în lucrare.

Cu un cuvânt depui tot așazământul, ca la orice vreme să poată Ț. Vistierie a se despăgubi de banii înaintați, sau prin tipărirea hârtiilor pentru care se dau acești bani, sau prin vinderea acestui așazământ, a căruia întocmire mă țin pește împătrit banii carii îi cer dela Ț. Vistierie.

I. ELIAD

(1840, Mart) ³⁾.

Împrumutul solicitat era de 48.000 lei. Vistieria îl aprobă și delegează din parte-i pe Ioan Scufa ca, împreună cu pitarul Murgescu — grefierul Tribunalului și delegat al Logofeției Dreptății — să întocmească o catagrafie a tipografiei pentru că, potrivit art. 333 și 334 din Regulamentul organic, numai astfel se puteau acorda împrumuturi pe gaj. Iată și catagrafia, în care descrierea tipografiei este mai amănunțită:

*Listă de lucrurile ce se află în așezământul tipografic
al d. serdarului Iliad.*

10. 6 mașini sau teascuri de tipărit, dintre care patru cu trebuincioasele ferării de aramă și două cu de fier.

¹⁾ În Europa litografia apare la sfârșitul veacului al XVIII-lea, iar în Muntenia la 1829, introdusă de librarul Thierin de Menonville. Iată ce spune însuși Eliade: «D. Tîeri vânzătorul de cărți au statornicit aci în București un institut litografic adevă un mijloc de a tipări în piatră ori ce fel de lucruri ce sî pot scri cu mîna, harte, icoane, figuri, și toate care pot înlesni orice canțelarie. Acest ingenios (isteț) meșesug care este socotit unul din meșesugurile cele frumoase, nou atît în Europa cît și la noi încă necunoscut. Dacă îl vom cunoaște și sî va statornici între noi, trebuie sî rămînem foarte îndatorați acestui binevoitor strein, care au făcut jărtvă întâmplării capitalul sîu ca sî putem noi a avea cînslea de a zice cî avem o litografie și o librerie întregă». (Cf. *Curierul Românesc*, 1829, $\frac{1}{2}$ Mai, No. 10). După ce-sî cumpără tipografia, îl vedem pe Eliade cerînd, în August 1832, relații prietenului sîu Minovici «daca pociu a mî adresa către d. Pop la Viena pentru un teasc de litografie». (Cf. N. Iorga, *Contribuții la Ist. Lit. Rom. II*, București, 1906, Analele A. R. pp. 264 — 265). În acelaș an Eliade ținea și litografie în tovărășie cu R. Biliț, venit din Sibiu și elev al lui Thierrin și Walbaum.

²⁾ Turnătoria.

³⁾ Dată scrisă de altă mînă la începutul rezoluției prin care se admite împrumutul, Vistieria luîndu-și toate garanțiile necesare.

20. 10 căștii sau așezăminte de slove ce să află în lucrare, toate pline cu slove după alăturatele foi supt iscăliturile A. B. C. D. E. F. G. I. 1).

30. O mașină sau teasc tipografic cu toate cele trebuincioase și cu 14 pietre.

40. O turnărie de slove cu instrumenturi de turnat slove, i unul pentru turnatul liniilor mici și altul pentru linii mari, i o mașină pentru întocmitul slovelor și patru alfabete întregi sau tiparuri de slovele arătate în alăturatele foi supt literile A. B. C. D. 2).

50. Un mobil cu zece sertaruri, în care să află mai multe feluri de slove capitale franțoești și grecești.

60. 40 vignete între care se află și steriiotiplu pașaporturilor turcești.

70. Mobi[li]erul trebuincios tipografii. precum mese, fundamente și altele.

Ιωάννης Σκουφας.

C. MURGESCU.

Știrile despre tipografiile dela noi din prima jumătate a secolului XIX nu sânt încă îndestulătoare și complete, așa că orice contribuție cât de mică e bine venită. Cu acest gând am transcris documentele de față, aflate la *Arhivele Statului în dosarul No. 3066/1840 (Mr. Finanțelor)*, intitulat: «Delă atingătoare dă corespondența urmată pentru împrumutarea făcută d. Iliad, proprietarul privilegiatei tipografii. Anul 1840, luna Mart».

1) Aceste foi de amănunțită catagrafiere lipsesc din dosarul din care am luat datele de mai sus.

2) Lipsesc.

ANTIMIIA, FATA VORNICULUI GRIGORIE URECHE

— CONTRIBUȚIE DOCUMENTARĂ —

DE

ELENA EFTIMIU

LICENȚIATĂ ÎN LITERE
TRANSLATOARE LA ARHIVELE STATULUI

Despre familia vornicului Grigorie Ureche, primul cronicar român, se știe prea puțin. Că e fiul lui Nestor Ureche logofătul și al Mitrofaniei¹⁾, fata lui Toader Jora, e sigur. Domnul P. P. Panaitescu găsește în Barwinski²⁾ pomenit un Vasile Ureche, arendaș la Zahajpole, în Rusia. Oană sau Vana Ureche³⁾ e pomenit în divanul lui Ștefan III, Domnul Moldovei (1442), fără a ști precis în ce înrudire se află cu ceilalți. Cea mai veche mențiune este însă despre un Petre Ureche, încă din vremea lui Alexandru cel Bun. Dintr'un document din 1407 se vede că acesta e trimes de Iosif, mitropolitul Moldovei, spre a întruni cele două mănăstiri Neamțu și Bistrița⁴⁾. Atât se poate spune despre înaintașii lui Grigorie Ureche.

El apare pentru prima oară în documente «la 11 Martie 1628 sub Miron Barnowsky ca un simplu boer. La 1631 sub Moise Moghilă, mare spătar, sub Alexandru Iliăș nu face parte din divan deoarece era adversarul lui. Subt Moise Moghilă a doua oară apare la 1633 ca mare spătar, iar dela 1642 apare ca mare vornic al țării de jos, până la 8 April 1647, ultimul document în care e pomenit».⁵⁾

Dacă despre el avem oarecum știri suficiente, despre urmașii săi știm prea puțin, sau aproape nimic. Iată însă că un document din 1657, proprietatea domnului Raul Bossy, aruncă o lumină nouă și neașteptat de interesantă asupra uneia din fiicele lui Grigorie Ureche, Antimiia, până la proba contrarie, singura.

Documentul e și mai revelator când, după ce prețizează existența acestei necunoscute urmașe a «săracului Ureche» arată că este «în

¹⁾ La mănăstirea Secul există aerul lucrat de mâna ei.

²⁾ P. P. Panaitescu. *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigorie Ureche și Miron Costin*, Buc. 1925, p. 10.

³⁾ Cf. *Arch. ist.* v. I. p. 1. p. 123 și p. 74. *Uricariul IX*, p. 137.

⁴⁾ Cf. *Archiva Ist.*, v. I, p. I, p. 140.

⁵⁾ Cf. G. Pascu, *Ist. Lit. Rom. din sec. XVII*, Iași, 1922, p. 45.

Astfel Antimiiia intră și ea cu demnitate în galeria puținelor, dar strălucitelor femei culte din trecutul nostru. Pe lângă aceasta, documentul de față aduce un argument în plus, la cele enunțate până acum, în favoarea ipotezei că Grigorie Ureche este singurul autor al cronicii ce i se atribue.

[illegible]

2) Cf. N. Iorga *Vieața femeilor în trecutul românesc*, Vălenii de Munte, 1910, p. 145—199.

ахѡ і потѣрѣдѡ глѡга нѣнѣм Гякрилокѣ Жорѣ глѡга н кнѣгинѣ і дѣ бѣдѣ н н ш гпѣмин
 ш н цѣ
 тоѣ глѡ кѣ пѣганѣ мѣдрѣ пракѣ шѣнѣ н данѣ н ѡрѣ потѣрѣжденѣ гѣ кѣтѣм дохѡдо
 непорѣшено николѣж на кѣкѣ н ни дѣ глѣ не ѡмѣшаѣ [н но глѣтворѣти] 1) н ѣ тѣченѣ лѣтѣ
 зрѣѣ. Глѣдѣ кѣ дѣѣ.

ѡ
 Іѡ Глѣн Цѣфа Вокѡ 2)

м і ѣ
 Іѡ Глѣн Вѣлѣ

L. P. 3)

Traducere:

† Io Gheorghe Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovenești. Iată a venit înaintea Noastră și înaintea tuturor boierilor noștri moldoveni doamna Antimiia, fosta păhărniceasă a lui Alexandru ceașnicul, fiica răposatului Ureche, fost mare vornic, voind, cu a sa bună voie, să-și facă pomenire ei și părinților ei, de nimeni asuprită și nici silită a dat și a dăruit a ei dreaptă și adevărată ocină și moștenire, satul Mândrești în ținutul Cârligăturei, pe pârau Bahluiului, la gura acelui pârau lat cu mori în ființă pe acel pârau și cu iazuri și cu tot hotarul, cu tot venitul. Acea [moșie] a dat-o ea rudelor sale Gavriil Jora sluger și doamnei sale și copiilor lui și nepoților și strănepoților lui și întregului neam al lui, care se va alege rudă mai aproape, să-i fie ocină și moștenire neschimbată nici odată. Și ea singură cu mâinile sale le-a făcut lor zapis și l-a subscris, ea fiind în cărți foarte învățată. Așa dar și Domnia Mea, văzând dania de a ei bună voie, încă și dela Domnia Mea am dat și am întărit slugei Noastre, lui Gavriil Jora sluger și doamnei sale, să le fie lor și dela Domnia Mea acel sat mai sus scris Mândrești, dreaptă ocină și danie și uric și întăritură cu tot venitul neclintit niciodată în veci. Și nici să se gândească [altfel a se face].

Din Iași, curgerea anilor 7165 [1657] Ianuarie 25 zile.

Io Gheorghe Ștefan

Insuși Domnul a spus.

1) Loc rupt.

2) Semnătura proprie a Domnului, făcută cu cerneală roșie, fără subscrierea diacului.

3) Pecetea aplicată căzută.

„ȚARA MOLDOVEI“

În manuscrisul miscelaneu N. 1267 din B. A. R., — scris de mâna ierodiaconului Anatolie dela episcopia Râmnicului, în anii 1774—78, și cuprinzând următoarele: «*Divanul lumii*» de Dimitrie Cantemir (f. 2—98^v), «*Cosmografia*, adică izvodirea lumii, care acum întâiu s'au scris românește... în anul mântuirii 1774 avgust întâiu de Anatolie ierodiacon, în orașul Râmnicului...» (f. 102—367), «*Hronica Sloveanilor*» ș. a. (f. 368—386), precum și alte mărunte chestiuni și curiozități cu subiecte diferite (f. 390—409), — se află intercalate la partea geografică sau «*Maidanul lumii*: fragmentul de «*Istoria Țării Românești*» (f. 207—248), publicat de d. N. Iorga în «*Operele lui Constantin Cantacuzino*», București, 1901, pg. 60—179, precum și o expunere pe scurt despre *Țara Moldovei* (f. 255—258), pe care găesc nemerit a o redă în rândurile ce urmează.

G. NICOLAIASA

«Și Țării Moldovei, scriitorii pământului cei bătrâni îi zicia Dachia. Și hotarul ei despre Țara Leșască era Nistrul, căruia îi zicia Tira; despre apusul soarelui Azăghi-Metanastia; despre răsărit Prutul, și acesta Prutul au împărțit această țară în Misiia cea mică, căriia îi zic astăzi Bulgaria; despre amiazăzi Dunărea, și aceasta o au împărțit cu Misiia cea mare, unde iaste astăzi Țara Sârbească și Bosna.

Această țară, cum și Țara Muntenească, după multe oști ale chesarilor râmlenești, întâiu au fost de Traian chesar supt putearea râmlenească supuse și cu lăcuiitorii Râmului așăzate; pentru aceaia multe cuvinte au ei râmlenești și latinești, care să află întru acest graiu al lor, care cu Sârbii, cu Raștii, cu Slovenii, cu Ardeleanii au amestecat. Avut-au această țară mai de demult în sine noroadă în multe chipuri, și ades să schimbă ca și cea Ungurească, cum sânt Ghetii, Dachii, Iazighii, Metanatii și Valahi. Au zis acestui neam cum ar fi de viitori dela Vloh; că, cum scrie Selvius, căci când pre vreamia chesariului Traian, nu eră Poleș[i] nici Dachii sau Ghetii Râmleanilor, au primit Râmleanii cu Flacus 30.000 de oameni proști ca să descalece acolò, să are, să samene, să-ș pască dobitocul, și hrană pentru oaste, (care acolo, pururea pentru Sambaci și Tătari sta). Pentru aceaia de Flacus s'au chemat duple grece Valahii, și acest Selvius scrie împodobind slava neamului său. Deci aceasta e mai adevărat, că Valahii din Vloh au purces cu acest mijloc. Fost-au în Râm acest obicei, și poate fi și până astăzi, căci unii vinovați nu-i pierdeă, ci îi

trimitia preste mare, și mai mult aicia unde e Crâmul, pentru lucrul și alte slujbe, care pururea acolo avia ce face cu Sambacii, Pabtii și cu Tătarâi, unde au fost și Ovidius, acel ales puternic poetic trimis precum de aceaste neamuri, singur Ovidius scrie ca o minune la Râm, că acel neam iaste acolo, care nici de moarte, nici de puterea Râmului nu să temia. Și să strângea acolo lăcuitori mai mulți, de aicia s'au apucat de dobitoc, de herghelii mulți, și pod de piatră preste Dunăre au făcut. Apa Nistrul pre nește locuri l-au săpat, și alte slujbe stăpânilor râmlenești le făciă. Apoi deaca s'au înmulțit Ghetii, Dachii și Iazighii, și gonind alt neam, și alegându-ș singuri voevoieze acolò deasupra Dunării au aşăzat târgurile și cetățile, au făcut cum e: Hotinul, Iașii, Suciava, Sorocea, Dorohoiul, Ștefăneștii, Cernăuții, Botoșanii, Vasluiul, Bârladul, Bucureștii, Rușciucul și altele. Așa amândoa Misiile, cum și despre Ardeal Țara Săcuiască.

Să împarte dar în doao părți Valahii, și acum are doao voevozii: unul moldovenesc, și altul muntenesc, măcar că mai nainte supt un voevod eră, că întâiu nu avia despărțire această țară. Ci astăz aicia parte care să atinge de Țara Leșască să cheamă Moldova, peceate are cap de bou și steale între coarne. Oamenii întru această țară sânt necredincioși stăpânilor săi, iar iaste toată cu îndestulare, boi, oi, într'însa de ajunsu, că pășuni sânt întru ales, pentru aceia sânt mai mulți boi și oi, pentrucă sânt locurile aceștii țări cu munți.

Multe, de acești oameni, n'au scris istoricii până acum. Hronica ungurească pomenește pre voevodul lor, pre Basarab, care s'au pricit cu Carol craiul unguresc în anul 1330, după care mi să pare că au fost domnu Ștefan, care au făcut pre Ștefan și pre Petru și neputându-se tocmi între sine pentru domnie, s'au dat cel mai mare la Cazamir craiul leșesc, căruia îi zicea cel Mare, de ajutoriu, rugându-se împotriva frăține-său celui mai mic, făgădui pentru acel ajutoriu să-i fie în veaci birnic, și aceasta eră în anul 1359. Apoi iarăși în anul 1376, pre aciă vreame când Amurat împăratul Turcilor trecând Helespondul, unde eră maria strâmtă, au luat multe părți grecești și slovenești și ale Bolgarii, Sirbii, Albanii și altele. De alte vremi supt ce stăpâni eră ei, întrând vei află la Ureache ce au fost vornic mare, care au scris a doao descălecătură a țării dela Draguș voevod, și la Miron Costin ce au fost logofăt mare, de lucrurile țării pre rând vei află, că măcar'că au scris dela Aaron voevod încoace, iar deosebit au scris descălecătura țării întâiu, dela Traian împăratul Râmului. Iar noi căci sântem născuți într'însa și lăcuitori ei, pomenim pre larg târgurile ei pre rând.

Moldova să cheamă de pre o apă Moldova, căriia ape i s'au

pus nume de Draguș vodă, la a doao descălecătură a ei, după Traian împăratul Râmului, pre numele unii cățeale a lui, Molda, caria gonind zimbrul, și ostenindu-să, au apucat apă dintru acia apă, și de osteneală acolo au crăpat, și așa s'au pus numele apei Moldova, duple care și țara Moldova. Merge această apă printr'însa, destul e de păscoasă, care apă cade într'altă apă puțin mai jos de târgu care stă deasupra ei, Romanul, făcut de Roman voevod.

Are târgu mai ales Iașii, unde e scaunul domnesc de Moldova, întâiu până a nu cădea țara supt stăpânirea Turcului, întru care târgu iaste și arhiepiscopiia țării aceștiia. Și Sociava care iaste făcută de Alexandru Vvd cel Mare, unde mai nainte au fost mitropolii. Are câteva turnuri cu zid și cu șanțu adânc, carea e stricată de Turci. Hotinul, târg oarecând cu scală mare pe apa Nistrului (că Nistrul hotăraște acolo Țara Moldovii de Țara Leșască), că veniă neguțători dela Leași, dela Unguri, dela Cazaci, dela Munteani și dela Mosc și duple aiuria (iar acum după vrearia lui Dzeu pentru păcatele noastre l-au luat Turcii de l-au făcut raia în anul . . , rană nevindecată Moldovei). Avut-au cetate de piatră, pre carea o au și mai dres Turcii; ținut cu bună roadă. Neamțul iar târgu bunișor pre apa Moldovei, are cetate într'un pisc, care o au fost dobândit-o Leașii în anul . . , viind în țară după ce au luat Mehmet Sultan Camenița, la al doilea an înfrângând Leașii pre Turci la Hotin, pre Imbraim Pașa, care eră sârdariu pre oștile turcești, au fost trimes Leașii domn la Moldova pre Ștefan Petreceico vvd, pre care împingându-l Tătarii înapoi, și viind domn dela Turci, Dumitrașco Cantacozino vvd, au fost apucat Leașii de au pus câțiva drăgani în cetatea Suceavei și a Neamțului, carii au fost pricina stricării acestor cetăți de Turci. Că Turcii înțelegând că au fost pus Leașii oaste printr'aceale cetăți, trimis-au poruncă de le-au stricat, iar a Neamțului tot cu oameni iaste de apărătură. Romanul, târgu nu prea prost, deasupra apei Moldovei, acolo iaste episcop, având episcopiia sa de piatră. Bacăul, întru care mai mulți lăcuitori sânt Sasi de legea papistășască, au episcopul său de legea papistășască, cosciol avia de piatră, ci fiind deasupra Bistriței, l-au surpat apa. Stă acest târg pre apa Bistriței, așa numită duple rusie Bistrița, că e prea reapede Iaste și alt părău. Limpede, de pre limba latinească limbeda, că e limpede foarte. Ținutul acestui târgu face pâine de ajunsu și vinuri nu prea proaste. Lăcuitorii de acolo au vii pre dealuri. Iaste un sat acolo ca de o milă de loc dela târgul, Faraoanii, unde sânt lăcuitori tot Sasi. Au vii în care fac vin bun, și de acia în jos mergând pre apa Bistriței, dă din jos de târgul la Lunca Mare, în apa Siretului.

pre tot locul vii, puțini oameni. Lăcuiitorii n'au vile sale. Iaste și un târgșor pre Siret, Ajudul. Peaște are de voe, ținut n'are al său, ci acum să chiamă ținutul Putnii, căruia scaun iaste târgul Focșanii, la marginea țării, prin mijlocul căruia mearge un pârâu Milcovul, carele hotăraște Țara Moldovei de țara Muntenească. Aicia lăcuesc doi starosti, carii să scriu Starostii de Putna. Acest ținut Putna plin e de vii pre tot locul, la un deal ce-i zic Odobeștii să face vin mai bun într'acest ținut. Galații, unde iaste acum hotarul Țării Moldovei despre Turci în mălul Dunării, are vin de voe, pâine și peaște din Dunăre și scală de vase ce mergu pre Dunăre și pă Marea Neagră. Tecuciul, târgșor, ținutul lui are vin de voe, pâine de toată hrana. Bărladul, care să socoteaște în mijlocul țării, ținutul lui plin de toate, pâine, cai, dobitoc, peaște și vin nu-i lipsește. Județul să chiamă Tutova despre un rău ce să cheamă Tutova. Târgul stă deasupra apei Bărladului. Vasluiul târgul iar era într'o vreme întâiu scaun țării. Are ținut cu roadă, iar vin nu are. Fălciul pre apa Prutului, are ținut bun, pâine bună și multă, vin are bun la un târg anume Hușii. Lăpușna, ținutul unde vin nu să află, iar pâine, dobitoc, cai de ajunsu. Oamenii de acolo sânt viteaji buni, călăreți buni, pentru vecinii cu Tătarii. Orheiul județul iar are de toate, dobitoc, cai, pâine. Oamenii încă sânt călăreți buni. Soroca pre apa Nistrului scală era într'o vreme, iar stricată de Turci. Cernăuții, stărostie, stă pre apa Prutului, vin nu face, iar fac mied, beare întru ales. Ținutul lui plin de pâine, de dobitoc, cai, miere de voe, plin e de hăleștie. Dorohiul, iar târgșor, are un iazer sau baltă foarte păascoasă. Ținutul lui n'are vin, iar de alt nimic nu lipsește, de hăleșteae iaste plin. Stă pre apa Jijiei, destul de păascoasă. Pâine, dobitoc, cai, peaște, miere, câmpi cu pășuni bune. Bae, târgșor. Sânt acolo lăcuiitori pescari, mai mulți Sasi. Au biserica sa. Stă pre apa Moldovei. Grâu face și de altele. Târgul Stiretului stă pre apa Siretului. Oamenii de acolo mai mult cu stupii să bat, că au loc tot cu păduri, și vânători sânt. Botoșanii, târg bun într'o vreme, sânt curți domnești, acolo e o dumbravă tot stejariu făcută de Bogdan Vvd cu Leș[i]. Cotnariul, acest târgu să pune în numărul locurilor Eoropei, care să fac vinuri bune, că adevărat că vinul de Cotnari pre une locuri ajunge pre vinul unguresc. Stă pre apa Bahluiului, are ținut bun în toate cu îndestulare. Hărlăul, unde eră și scaunul țării pre vreamia Radului Vvd cel Mare, precum să cunosc acum seamnele curților domnești. Stă pre apa Bahluiului, are vin de ajunsu și bun. Ținutul lui are îndestulare de pâine, de dobitoc, de miere, de hăleșteae. Târgul Frumos, târgșor, are curți domnești. Județul lui să chiamă Cărligă-

tura. Tot cu dealuri și cu văi. Are hăleșteae multe, grânele nu să fac prea bune, vin are puțin. Târgul Piatra, pre apa Bistriței. Târgul Trotușul să chiamă de pre apa Trotușul. Are scală mare, Ocna, unde să face sare pietroasă, ca marmurile, iaste cam vânăță, iar deaca să pisază iaste albă.

Lăcuitarii Moldovei sănt nepricepuți la fire, oameni fără de învățătură. Școală mare nu au. Trăesc cu nevoe, pentru vremile ceale aducătoare de primejdii, care pururea nu încetează duple aceste locuri. Oamenii acolo să bat cu neguțătoria, și ales Armeanii, Ovreații, Sasii, Ungurii, Ragusânii, și mai mult acestor țări sănt precupiile cu grâu, cu vin, cu miere, cu cai, cu boi, care le trec din Moldova la Ruși, la Leași, așijderea ceară, potăș, smantuh din țara pomenită și la Ardeal la Unguri, la Turci trimit. Grăescu cu limbă stricată latinească, cum să arată din cuvinte: calul, italienește cavalo; apa, italienește l'acva, latinește acva; pâine, italienește il pani, latinește pani, și altele multe. In slujba d[umne]zeiască au laudă slovenească, sârbească, care iaste la Itali limba toșcească între sloveni.

Turcul stăpânește aceste țări; el trimite Domni adease pentru bani. Până nu era așa de tot supuși, era și aceaste țări în numărul altor țări, nedând din cale nimic altora. Să întrec între domniile acestor țări mai mult Grecii, carii mai au uitat pre Dzeu, adăogându-se cu pungile la Turci, plătiă Turcilor câte 800.000 de cara-groși, numai să scoată pre altul, adăogându-să într'acest chip, au perit aceaste țări mai de tot, fără cât da pașilor daruri; și nu să părăsește acel obicei. Intr'o vreme să nevoiră și Leașii să ție Moldova, când craiul leșesc Jicmon al treilea, pre care vremea vrea Turcii să pue Tătari întru această țară. Trimis-au hatmanul său cu oști de i-au gonit, iar tot n'au putut ținea domnia, ci au început iar la Turci. Venit-au aici în anul — și Petru, marele împărat al Moscalilor, cu toată putearea, ca să izbăvească aceaste țări de supt jugul Turcilor pre vremea lui Dumitrașco Vvd., și s'au lovit cu Turcii la Stăniilești pre Prut, ci iarăș nimic n'au isprăvit, și s'au întorsu la țara lui la Petru-burgu, la cetatea cea făcută de dănsul.

Au aceaste țări cai buni și tari și neînfrănați la alergat.

CARTE DE MĂRTURIE DIN 1634

PENTRU CONFIRMAREA PROPRIETĂȚILOR CLUCERULUI BARBUL POENARU

DE

CONST. MOISIL

DIRECTORUL GENERAL AL ARHIVELOR STATULUI
MEMBRU CORRESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

În bogata colecție de documente privitoare la istoria Olteniei pe care o posedă d. M. Seulescu, se găsește cartea de mărturie ce o publicăm mai jos și care din multe puncte de vedere prezintă un interes cu totul deosebit.

Nu sunt rare cazurile, din trecutul țărilor noastre când distrugându-se sau pierzându-se actele de proprietate, să se recurgă la mărturia unor boieri sau proprietari megieși, spre a se reconstitui actele nimicite sau a se confirma proprietățile prevăzute în ele. Dar numai arareori o astfel de mărturie s'a făcut cu atâta fast și pentru atâtea moșii, ca în cazul clucerului Barbul Poenaru, ale cărui acte de proprietate fură distruse într'o împrejurare foarte tragică.

Acest Barbul «de Poiană» fusese trimis de Matei Basarab «la împărăție», la Țarigrad, «în slujba Mării Sale și a țării». În lipsa lui o bandă de hoți i-au prădat și incendiat casa, și i-au omorât jupâneasa. Cu acest prilej «i-au pierit cărțile de pre toate moșiile». Întâmplarea fiind de notorietate publică și Domnul însuș cunoscând-o, reconstituirea actelor de proprietate — din cari clucerului nu-i mai rămăsese decât unul singur «de coajă», adică de pergament, dar și acela ars — s'a făcut în Divanul domnesc în prezența Domnului la 10 August 1634.

Barbul clucerul a arătat rând pe rând moșiile, rumânii și ȝiganii ce-i poseda și ale căror acte se pierduseră; a indicat cu multă precizie în ce calitate le poseda: prin moștenire ori prin cumpărare; a fixat data aproximativă a fiecărui act pierdut în termeni ca: «în zilele lui Mihail Voevoda pe vremea când a fost Măria Sa craiu la Ardeal», sau «în zilele lui Alexandru Voevoda Iliăș», sau «în zilele Radului Voevod în domnia dentăiu», etc.; în sfârșit a specificat, unde era necesar, prețul exact al cumpărării.

Boierii «au mărturisit» aceste afirmări ale clucerului Barbul, «cum știe și Domnul nostru Io Mateiu Voevoda și noi boierii toți și toată ȝeara» de nenorocirea acestuia și de pierderea actelor, și i-au confirmat, printr'un singur act, stăpânirea tuturor proprietăților.

Spre o mai mare precizare boierii au ținut să arate în actul acesta și modul cum au fost pedepsiți hoții cari au prădat casa clucerului: «se-au înȝepat toți de vii pe marginea orașului București».

Foarte probabil că această carte de mărturie a boierilor a fost pe urmă întărită printr'un hrizov domnesc, care însă nu ni s'a păstrat.

Este interesant de constatat, că actul nu este semnat de toți boierii cari au «mărturisit» drepturile clucerului Radul, ci semnăturile unora lipsesc, iar în locul lor găsim semnate persoane ce nu sunt trecute în textul actului.

Astfel lipsesc, în primul rând, semnăturile foștilor demnitari ai curții: Radu Buzescul, fost mare ban, Teodosie Rudeanu, fost mare lögofăt și Mihai, fost mare spătar. De altă parte mai lipsește semnătura marelui stolnic Vasile Paindur.

În schimb găsim semnați pe Drăgușin (Deleanu), pe Tudoran sulgerul, pe Para (păharnic?) și pe Radu (?) cari nu sunt menționați în textul actului.

Faptul acesta dovedește, că la semnarea actului n'au fost de față toți boierii cari au «mărturisit», de oare ce, probabil, în intervalul de timp necesar pentru redactarea și scrierea actului, unii din ei, în special cei fără demnități la curte, au părăsit capitala. Și atunci spre a fi acelaș număr de semnături câți boieri au mărturisit, s'au complectat cu numele unor curteni luați la întâmplare.

Un interes destul de mare prezintă și peceteile boierilor aplicate pe actul de care vorbim.

Ele sunt toate peceti mici, făcute, probabil, cu sigilii inelare aplicate cu tuș negru. Ca tipuri se împart în două categorii: unele reprezintă figuri geometrice, mai mult sau mai puțin complicate, așezate într'un scut sau direct în câmpul pecetii; altele însă înfățișează zeități antice, ceea ce dovedește, că unii boieri întrebuițau, ca sigilii, inele cu pietre gravate antice. Între acestea am putut distinge pecetea marelui spătar Mihai Filișeanu, care prezintă zeita Fortuna ținând în mâna stângă cornul abundenței, în dreapta cârma; a marelui vistier Dumitru Dudescu, reprezentând o divinitate antică nelămurită; a marelui pitar Dumitru (?) înfățișând Roma victorioasă, șezând pe scuturi și ținând în mâna dreaptă o Victorie, în stânga o sulită; a sulgerului Tudoran reprezentând un zeu, șezând pe scuturi (?); în sfârșit a marelui sulger Zaharia Cuștureanu ce înfățișează pe zeul Marte; iar a unui Mitru (?) cap de tiner Roman.

Întrebuițarea gemelor antice ca sigilii e veche la noi; amintesc numai că inelul sigiliar găsit în mormântul lui Radu I dela biserica domnească din Curtea de Argeș are o gemă antică reprezentând pe Esculap și Hygieia.

Iată și textul actului:

Adică noi boiarii Divanului și ai [ță]rii: jupan Hriza vel ban, i jupan Ivașco vel dvornic, i jupan Radul Buzescul biv vel ban, i jupan Gligorie vel log[o]f[ăt], i jupan Theod[o]sie biv vel log[ofăt], i jupan Dumitrașco biv vel vist[ier], i jupan Dumitru Dudescu vel vist[ier], i jupan Miho biv vel spat[ar], i jupan Mihaiu vel spat[ar], i jupan Ned[e]lco vel cliuc[er], i jupan Vasilie vel stol[nic], i jupan Buzinea vel com[is], i jupan Vucena vel peh[arnic], i jupan Costandin vel post[elnic], i Dumitru vel pit[ar], i Dragomir vel armaș, i Zaharia

vel slug[er], i Oprea vel agă, i Radul vtor[i] vist[ier], i Radul snū Mihalcea vtorii post[elnic] și alaiți boiari ai țerăi, mic[i] și mari.

Scris-am a noastră carte de naintea Domnului nostru Io Mateiu Basarab Voevoda, ca să fie de mare credință la mână slugii Domnului nostru anume Barbului cliuci[ar] de Poiană și feciorilor lui ce-i va da Dumnezeu. Ca să-i fie satele și rumânii și țigani și toate moșiile câte are de moșie și cumpărate de el și de părinții lui, anume satul Hălmajul ot Doljiu tot satul și cu toți rumânii și cu tot venitul de în hotar în hotar, care sat fost-au cumpărat de Grama de Bălțeani, socrul Barbului cliuci[ar], dela Șerban Voevoda, încă de cându au fost boiariu, derăpt 44000 de aspri gata, în zilele lui Mihail Voevoda, pe vremea când au fost Măria Sa craiu la Ardeal. Și iar să fie Barbului cliuci[arul] satul Scorila ot sud tvooi Meh[edinți], tot satul cu tot hotarul și cu rumânii și cu tot venitul de în hotar în hotar, care sat fostu-l-au cumpărat Barbul cliuci[arul] dela Tudosie biv vel log[ofăt] și dela fiiu său Preda post[elnicul], drept 64000 aspri gata și un cal bun în zilele lui Alexandru Voevoda Iliaș. Și iar să fie Barbului cliuci[erul] ocină în Măilat, însă funea Țigoiască toat[ă] și funea a lui Gărgor toată și den funea Vladului, feciorul lui Neag de în Măilat al treile loc de preste tot hotarul cât se va aleage, care funi[i] de ocină fostu-le-au cumpărat Barbul cliuci[arul] de preună cu frații lui Drăghici și Neagoe dela megiașii de sat za . . . ¹⁾ as[pri], în zilele Radul[ui] Voevod snū Mihnea Voevoda. Și iar să fie Barbului cliuci[arul] ocină în Părău, însă partea a lu Stan Părăianul, toat[ă] de preste tot hotarul cât se va aleage, ce o au fost cumpărat Barbul cliuci[arul] dela Stan Părăianul drept 3 boi și 1000 de aspri. Și iar să fie Barbului cliuci[arul] ocină și rumâni în sat la Poiană, jumătate de sat partea Bojuranului toată cu toți rumânii și cu tot venitul de preste tot hotarul cât se va aleage, care jumătate de sat de în Poiană fost-au cumpărat de Nica, tatăl jupănesei Ianei, muma Barbului cliuci[arul] și a lu[i] Drăghici și a lu[i] Neagoe, dela Radul Bojuranul, drept 14000 de aspri sreb[reni]²⁾ și un cal bun, în zilele lui Alexandru Voevoda cel Bătrân. Și iar să fie Barbului cliuci[arul] ocină în Șipot, însă partea Gherghinei toată de preste tot hotarul cât se va aleage, care ocină cumpăratu-o-au Barbul cliuci[arul] dela Gherghina drept 3000 de aspri gata. Și iar să fie Barbului cliuci[arul] 1 rumân în sat la Cănești de pre Gilort, anume Stoica, cu feciorii

Notă.—Boierii cari dau actul sunt: cunoscutul mare ban Hrizea ce pribegise în Ardeal în urma răscoalei contra lui Constaintin Șerban; marele vornic Ivașco Băleanu; fostul ban Radu Buzescu; marele logofăt Grigore Grădișteanu; fostul mare logofăt Teodosie Rudeanu; fostul mare vistier Dumitrașcu Filipescu; marele vistier Dumitru Dudescu; fostul mare spătar Miho (al cărui nume de familie u e cunoscut); marele spătar Mihai Filișeanu; marele clucer Nedelcu Boteanu; marele stolnic Vasile Paindur (dintr'o ramură a Greșenilor); marele comis Buzinco (al cărui nume de familie e necunoscut); marele paharnic Vucina, sârb de origine; marele postelnic Constantin Cantacuzino; marele pitar Dumitru (?); marele armaș Dragomir, fratele Doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul; marele sluger Zaharia Cuștureanu; marele agă Oprea, fratele lui Leca mare spătar; al 2-lea vistier Radu (?); al 2-lea postelnic Radu Căndescu. — I. Tuducescu.

¹⁾ Loc gol.

²⁾ De argint.

lui Radul i Stanciul și Barbul i Stanciul i Gherghina i Calin, cu toată partea lor de ocină, pentru că s'au vândut Stoica cu feciori[lu]i rumâni Barbului cliuci[arul] de buna voia lor drept 3600 aspri gata. Și să fie Barbului cliuci[arul] 1 sălaș de țigani anume Danciul cu sălașu lui și cu [rupt]. Și iar să fie 1 sălaș de țigani anume Vintilă țiganul, cu tot sălașul lui, ce l-au fost cumpărat Barbul cliuci[arul] dela Jitiian drept 9000 de aspri, în zilele R[adului Voevod]a în domnia dentăiu. Și iar să fie Barbului cliuci[arul] 1 țigan Munteanul, cu tot sălașul lui, ce l-au fost cumpărat dela Mihart de Șitoaia, drept 6000 de galbe[ni]. Și iar au cumpărat Barbul cliuci[arul] 1 sălaș de țigani anume Lupul țiganul, cu tot sălașul lui, dela Hamza banul de Părăiani drept 3400 de bani. Și iar au cumpărat Barbul cliuci[arul] un sălaș de țigani anume Samoilă țiganul, cu țiganca lui și cu tot sălașul, dela Mihaiu cupețu și dela frate-său Frânți, care sălaș de țigani fost-au vândut de Nicola al Aldei de în Smrădeșteși (*sic*) lu[i] Mihaiu și lu[i] Frânți, drept 62 de galbeni în datoria lor. Apoi Barbul cliuci[arul] el l-au scumpărat dela dânșii cu acești bani ce scriu mai sus, căci au fost el mai volnic. Și alți țigani și țigance și copii de țigani ce va mai fi cumpărat Barbul cliuci[arul] tot să-i fie de moșie. Pentrucă aceste sate și ocine și rumâni și țigani ce scriu mai sus fost-au ale Barbului cliuci[arul] de moșie și de cumpăratură încă mai denainte vreame, den zilele altor Domni și au avut cărți și zapise pre toate moșiile. Iar după aceia cându au fost acum în zilele Domnului nostru Io Mateiu Basarab Voevoda, tâmplatu-se-au vreame, fiindu Barbul cliuci[arul] trimis de Domnul nostru la împărăție în slujba Mării Sale și a țării, aici în urma lui mers-au nește hoți la casa lui în Poiană, de i-au prinsu jupâneasa și pre oamenii lui, de i-au muncit noaptea și i-au căznit și i-au arsu cu foc, până i-au omorât jupâneasa și i-au luat tot den casă ce au avut, și i-au perit atunci toate cărțile de moșii, cum știe și Domnul nostru Io Matheiu (*sic*) Voevoda și noi boiarii toți și toată țeara de această pagubă, cum i-au omorât hoții jupâneasa și i-au perit cărțile de pre toate moșiile. Și au adus numai o carte. de coaj[ă] arsă de o am văzut noi toți cu ochii în Divan, că scriia pre satul Halmăjul. Așa știm și mărturisim noi toți boiarii cu sufletele noastre și am mărturisit și înaintea Domnului nostru cum i sânt ocine și moșii direpte ale Barbului cliuci[arul], ce i-au perit cărțile de pre aceste ocine de acei tălhari. Și hoții de întrânșii încă i-au prinsu de se-au înțepat toți de vii pre marginea orașului Bucureștii, ca nește tălhari (*sic*) aici la scaun. Drept aceia noi încă i-am făcut cartea noastră ca să-i fie Barbului cliuci[arul] aceste ocine moșie lui și coconilor. Aceasta mărturisim ca să se știe și să se crează ; și pentru credință pusu-ne-am toți pecețile și iscăliturile.

I na pisah az Lep[ă]dat log[ofăt] u București m-ța August 10 dni vleat 7142.

(ss) *Hrizea vel ban* (pecete octogonală nedistinctă).

Gligorie vel log. (pecete rotundă cu o figură nedistinctă).

Ivașco vel vor. (pecete inelară octogonală nedistinctă).

Vucena vel. păh. (pecete inelară rotundă nedistinctă).

Mihai vel spăt. (pecete inelară rotundă reprezentând Fortuna).

Dumitru vel vistier (pecete inelară rotundă reprezentând o divinitate antică nelămurită).

Radul vel . . . . (pecete rotundă reprezentând un scut cu o figură nelămurită).

Buzinca vel com. (pecete octogonală cu un monogram?).

Dragușin . . . . [rupt] (pecete rotundă cu o figură nedistinctă).

Dragomir . . . . [rupt].

Oprea vel agă (pecete octogonală cu o acvilă?).

Nedealco vel cluc (pecete inelară octogonală nedistinctă).

Dumitru vel pit. (pecete inelară rotundă reprezentând Roma victorioasă).

Costandin Cantacuzino vel postelnic (pecete inelară ovală cu acvila bicefală?).

Mitru (?) (pecete inelară rotundă reprezentând un cap de tiner roman).

Zaharia (pecete inelară rotundă reprezentând pe Marte cu un torfeu în mâna dreaptă și o sulică pe umărul stâng).

Pe verso: Costandin vtori post. (fără pecete).

Radul vtori post. (fără pecete).

Tudoran sulg. (pecete rotundă reprezentând o figură antică șezând pe scuturi?)¹⁾.

Para peh (?) (pecete octogonală nedistinctă).

¹⁾ Tudoran sulgerul Vlădescul.

MISCELLANEA

Pascua Romanorum: Pabula Iulii Caesaris? — Un capitol din nomenclatura istorică română

Când din negura primelor însemințări istorice se desprind contururile unei noi formațiuni politice, sau un nou popor își accentuează prin manifestări războinice energia-i, încătușată până atunci: cronicarii timpului, incurcați de ivirea acestui nou factor politic, își arată nedumerirea prin denumiri stângace, date aceluiași popor.

Pentru Români a demonstrat cu numeroase pilde acest lucru *B. P. Hasdeu*¹⁾; iar noi n'am cruțat osteneală, de a contribui, după timp și împrejurări, cu câte ceva la statorirea nu mai puțin numeroasei nomenclaturi a *Comanilor*²⁾, interesantul popor tatar, carele a țesut marama, de sub vălul căreia a renăscut la viață politică constantă poporul român.

Denumirile, de care vrem să ne ocupăm de astă dată, par — mutatis mutandis — a constitui o înlănțuire caracteristică a unei tradițiuni și străduinți străvechi a imperialismului roman, și a primei licăriri a unei vieți de stat în preajma adăpostului munților Carpați, după potolirea valurilor năvălirii barbarilor și până la ivirea Ungurilor.

Prima denumire o întâlnim la faimosul *notar anonim al regelui Bela* și în unele cronicile externe, ce au cules știrile privitoare la Ungaria la fața locului, sau

din redacțiuni mai vechi ale cronicelor ungurești³⁾.

Nimeni nu s'a încumetat a tălcui această denumire enigmatică, fie din necunoștința altor elemente comparative, fie din împrejurarea, că vaza cronicarului anonim, slăvit odinioară de Unguri, a scăzut mult în ochii istoricilor, mai ales din cauza amintirii Românilor ca popor de baștină în Ardeal.

A doua o întâlnim la un cronicar francez, *Odo de Dagilo*²⁾, carele, însoțind (1147) pe regele Ludovic al VII. în cruciata a doua, face descrierea acelei expedițiuni militare-religioase.

Ambele denumiri par a mai arăta, că șesul Ungariei era considerat cândva ca o întindere de pământ, bună doară numai de pășunat, și nu pentru locuințe sau vreo stăpânire statornică.

Indicațiuni, că asemenea stări de lucruri nu erau cu totul eronate, avem și în informațiile prețioase ale lui *Cnut. Porphyrogenet* asupra frontierelor dintre Pecenegi și Unguri, unde ni se spune, că între țările acestor popoare era o depărtare de patru zile, pe când bunăoară între Pecenegia și Bulgaria numai una de jumătate de zi³⁾.

¹⁾ *Anonymous, Gesta Hungarorum* ed. *Florianus, Historiae Hung. fontes dom.*, S. S., II, p. 10; vezi textul mai jos, p. 382, n. 2.

²⁾ *Odo de Dagilo, De Ludovici VII profectioe in orientem*, M. G.; S. S. XXVI, p. 60, 62, (= *Migne, Patrologia latina*, CLXXXV, p. 1213): «Terra hec in tantum pabulosa est, ut dicantur in ea pabula Iulii Cesaris extitisse».

³⁾ *C. Porphyrogenet, de administrando imperio* ed. Bonn. III, p. 165: ἀπώκισται δὲ ἡ Πατρίστικα... ἀπὸ δὲ Τουρκίας ὁδὸν ἡμέρων τεσσάρων, ἀπὸ δὲ Βουλγαρίας ὁδὸν ἡμέρας ἑμῶν;

Hunfalvy, celebrul etnograf maghiar, întemeindu-se pe acest pasagiu, credea a putea susține, că între Pecenegia și Ungaria se întindea un teritoriu de rătăcire! Vezi *Hunfalvy, Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien 1883, p. 33.

¹⁾ *Hasdeu, Istoria critică a Românilor*, București 1875, I.

²⁾ *Gherghel, Cercetări privitoare la istoria Comanilor*, în *Tinerimea română*, București, 1899, p. 263 sq.; 1900, p. 387 sq.; *Arhiva*, Iași, 1905, p. 357 sq.; 1910, p. 124 sq.; *Revista p. istorie, arch. și filol.* ed. Tocilescu-Kretzulescu, București 1922, p. 187 sq.

Cine însă înainte de toate erau acei Romani ai lui Anonymus; și ce cimitură cuprinde ceealaltă denumire, ce aproprie de istoria Ungariei numele lui *Iuliu Caesar*, carele nici n'a călcat vreo dată câmpiile Pannoniei, și cu atât mai puțin teritoriile de-a stânga Danubiului, necum ale Daciei, și nici n'a trăit macar într'un timp mai apropiat așezării Ungurilor, pentru ca numele său să se fi perpetuat până în secolul al 12-lea și să fi putut avea oarecare atingere cu istoria Ungariei?

La prima vedere nu credem, că s'ar încumeta careva dintre istorici a raporta denumirea dintăiu la populațiunea românească băstinașă¹⁾; considerațiuni geografice, etnografice și topografice îndemnând a căuta vetrele ei străbune mai curând în munți și delurișuri decât în câmpie.

Aceasta se învederează din relativitatea îngrămădirilor satelor în regiunea colinelor în Muntenia și a codrilor în Moldova; apoi din împrejurarea, că în Crișana și Timișana linia etnografică acopere în genere pe cea orografică a dealurilor; în fine și din precumpenirea toponimiei slave în câmpie.

Alte considerațiuni însă ar înlesni aceea presupunere²⁾.

Pentru a eși din dilema: sau de a nega cu întregul — și esențialul; sau de a îngloba între cele presupuse — și miezul lucrului: să încercăm limpezirea gingașei cimituri, ce licărește prin conținutul ei istoric din bezna întunecoasă a începuturilor noastre medievale.

Aceste denumiri meritând pentru cauzele arătate toată luarea noastră aminte, să purcedem cu rigurozitatea cuvenită la lămurirea lor.

Pentru acest scop se impune, credem, a introduce pe cetitorul binevoitor în liniamentele filiațiunei cronicelor ungu-

rești și în valorificarea cronologică a diferitelor lor părți, după cercetările istoriografilor competenți.

Între studiile referitoare cele ale lui *Kaindl*¹⁾ nu sânt numai cele mai amănunțite și mai cuprinzătoare, ci și cele mai convingătoare.

Comparând știrile diferite și intrând în critica textelor, el arată în mod foarte lămurit, că primele însemnări cronistice ungare datează din timpuri anterioare înfăptuirii primelor cronică ungurești în forma lor actuală.

Urmărindu-l, să începem cu unica cronică ungurească, care ne precizează timpul înfăptuirii ei și ne dă și numele autorului, adică cea alui Simon de *Kexa*²⁾, dedicată regelui Ladislav al IV. (1275-1290) și terminându-se cu descrierea luptei contra Comanilor la lacul Hód (1282).

E însă neîndoios, că înainte cu câteva decenii încă exista o cronică locală ungurească, pe care au folosit-o și cronicarii străini.

Se întărește aceasta mai întâiu prin *Ricardo*³⁾, carele interpretase la 1235 sub îndemnul Papei Grigorie al IX. († 1241) o călătorie în orientul scitic, spre a descoperi pe străbunii și consăngenii Ungurilor.

Acesta începe relațiunea sa astfel: «*Inventum fuit in gestis Hungarorum Christianorum....*»

Existența unor însemnări cronistice ungurești înainte de 1235, arătate de Ricardo, e susținută de *Alberic*⁴⁾, «mo-

¹⁾ *Kaindl*, Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen, Wien 1894—1900, I.—XVI., A. Hölder, Sep.—Abd., unde se arată și toată literatura chestiunei.

²⁾ *Kexa*, Gesta Hungarorum, la *Florianus*, Historiae Hungaricae fontes domestici, S. S., II, p. 52 sq.

³⁾ *Ricardo*, De facto Ungariae Magnae, la *Endlicher*, Monumenta Arpadiana, I. p. 248; *Kaindl*, op. cit. VII, p. 48.

⁴⁾ *Albericus*, Chronica, M. G.; S. S. XXIII; *Kaindl*, op. cit., p. 8 sq.; aci își are locul și *Archidac. Thomas* (1266), Historia Salonitarum pontificum la *Schwanötnner*, Script. rerum Hung., Vindob. 1746: «Haec regio dicitur antiquitus fuisse pascua Romanorum».

¹⁾ Totuși A. D. *Xenopol*, Istoria Românilor, Iași 1888, I, p. 478, cu mai mult patriotism de cât migăleală științifică, identifică pe acei *pastores Romanorum* cu — Români.

²⁾ Vezi mai jos p. 383, n. 2.

nachus Trium fontium», care ne dă dovada internă, nu numai că a folosit fântâni istorice ungare, dar și că acestea nu treceau de secolul al 11-lea.

Astfel știrile despre *Almus*, marele stăpânitor al Ungurilor; despre cei șapte căpitani ai lor; controversa, ce o ridică cu privire la convertirea lui Ștefan cel Sânt al Ungariei de către Gizela: «*Tamen dicunt Ungari, quod sanctus Adalbertus...*» i-ar fi creștinat; știrea greșită, că regele *Petru ar fi fost fratele Gizelei* și multe altele, arătate de Kaindl¹⁾, ca identice cu ale cronicelor ungurești, și nu cu alte fântâni istorice străine — învederează, că pe timpul lui Alberic (1235) existau în Ungaria însemnări istorice.

Cu toate că acest cronicar avusese relațiuni cu Iacob de Praeneste, care adăstase în anul 1233 în Ungaria, totuși știrile mai bogate despre secolul al 11. de cât cele despre secolul următor îl scoate din bănuială, că i s'ar fi comunicat acele știri mai vechi și mai amănunțite prin viu graiu.

Dovezile, ce le grămădește în continuare Kaindl²⁾, sânt zdrobitoare, arătând, că nu numai Alberic, dar și *Anonymus* precum și toate celelalte cronicе ungurești, ca *Keza*, *Chronicon Budense*, *Chron. Dubnicense*, *Chron. Pictum Vindobonense* etc. s'au alăptat până pe la finea sec. al 11-lea din primordiala cronică ungurească.

Cum se lămurește aceasta?

Cronicele, așa de limbute pân' acu, devin foarte sgârcite pentru sec. al 12-lea; se observă așa dar pretutindene o frântură în continuitatea uniformă a știrilor de până acuma; iar de aci înainte la Alberic și o amestecătură neașteptată de fapte, contrar știrilor precise de până acum. Acestea toate învederează după Kaindl, că fântâna pri-

mordială nu trecea de finea secolului al 11-lea¹⁾.

Toate bune până aici; dar nu cumva au copiat unii de la alții?

La acestea mentorul nostru răspunde: De la Anonim n'a copiat nimene, fiindcă nicăeri nu găsim vreuna din știrile sale «ciudate» despre *Români*.

Dar nici acesta n'a copiat pe Keza sau celelalte cronicе, fiindcă la dânsul nu se găsește nici o urmă despre istoria *Hunilor*, atât de larg tratată acolo și pe cari Anonimus nici nu-i amintește măcar!

Dar dacă nici acesta n'a folosit cronicеle, nici acestea pe «Notar»: asta arată limpede, că toate în deosebi au supt dintr-o fântână comună, adică din cronică primordială ungurească²⁾ *Gesta Hungarorum* (vetera), care deci nu înbrățișa secolul al 12-lea.

Întrebarea, ce se impune acum, e: expresia «*pascua Romanorum*» face parte din fondul comun al analelor vechi ungare, sau poate e numai un adaos a lui Anonymus?

Parerea din urmă o emite *Florianus*³⁾, ceeaaltă însă Kaindl.

Acesta, deși respinge ca *partixan alui Roesler*, relațiunile notarului anonim despre *Români*, obiectează lui *Florianus*, că între Ricardo, carele întrebuintează de asemenea această expresiune⁴⁾, și Anonymus nu există raporturi, deoarece primul extrage numai capitolele până la Ștefan I, pe când celalalt folosește mai cu preferință epoca acestuia. Deoarece însă atât știrile lui Ricardo cât și cele ale lui Anonymus se găsesc înregistrate în fondul comun al celorlalte cronicе, și

¹⁾ Kaindl, op. cit., VII, p. 25—26.

²⁾ Ibidem, p. 46.

³⁾ *Florianus*, *Historiae Hungaricae fontes domestici*, S. S. II, p. 297; cf. Kaindl, op. cit., IX, p. 28.

⁴⁾ Ricardo, op. cit., p. 248: «Ungaria maior, de qua VII duces... uenerunt in terram que nunc Ungaria dicitur, tunc uero dicebatur pascua Romanorum».

¹⁾ Ibidem; Albericus, op. cit., p. 779.

²⁾ Kaindl, op. cit., VI, p. 24; VII, p. 26; 46; 50.

expresia «pascua *Romanorum*», comună ambelor scripturi, trebuie pusă în socoteala fântanei istorice comune amândurora¹⁾.

Stabilind astfel cronologia și proveniența acestei denumiri, să procedăm și la destrămarea și cântărirea ei internă, pentru a nu o scoate din cadrul înțelesului ei primitiv, care, după cât se vede, nu zace în sarcina notarului anonim al regelui Bela.

Pentru acest scop se impune a ne orienta nițel în terminologia întrebuintată de acest autor în tot cuprinsul cronicei sale, privitor la noțiunea «*Romani*».

Vom vedea numaidecât, că acest termen nu are în cronică un înțeles constant și bine determinat, din învederată cauză, că autorul s'a servit de felurite fântâni, întrebuintând termenii în originalitatea lor.

Vom începe scrutarea cu pasagele cele mai simple, lămurindu-se, cum credem, în felul acesta din ce în ce mai lesne cele mai îndoelnice sau enigmatice.

Astfel **prima** mențiune se explică prin ea însăși, referindu-se la **literatura istorică**: «hystorographi, qui gesta *Romanorum scripserunt*»²⁾.

Ceeace Anonymus povestește apoi anacronistic despre «romani» Panoniei, fugăriți de Atila, putea să se refere sau la resturile populațiunii *romane*³⁾, care a supraviețuit năvălirilor barbare⁴⁾, sau la rămășițele *frânce*, alungate de Unguri⁵⁾.

Tot astfel și acei «*omnes romani* per

terram Pannonie habitantes»¹⁾, cari au luat-o la fugă, îndată ce auziseră de trecerea *Ungurilor* «iuxta Danubium usque ad aquas calidas»²⁾, par a se referi la aceiași.

Valoare istorică nu pot avea, bine înțeles, aceste reminiscențe sub formă, aceasta. Noi ne vom sili însă a desghеuca în atențiunea cetitorului coaja anacronistică, spre a desface miezul istoric, ce ar fi cuprins cmva în el.

O luare aminte mai osebită provoacă pasagiul despre lupta Ungurilor sub «*Usubu*» și «*Eusee*» contra «*romanos milites*», qui «*castrum bexprem custodiebant*»²⁾, precum și contra «*castrum ferreum*», deoarece atât numirea capitalelor celor două comitate apusene cât și arătarea, că în fugă acei «romani» au trecut frontiera, în terra *thcutonicorum*²⁾, scot mai bine în relief tradiția luptelor Ungurilor cu stăpânitorii Panoniei, ce ținea atunci, deși numai nominal, de imperiul frânc.

Dar termenul «*Romani*» mai poate fi privit și sub o a *treia* ipostază, care e și mai înbrobodită.

Tradiția codificată la Anonymus Belae ne spune, că principii Rutenilor, căutând să scape de înghesuiala Ungurilor, le mutară gândul spre înbelșugata țară a «Panoniei», lăudând-o peste măsură, adăugând, că ar fi locuită de *Slavi*, *Bulgari* și *Vlachi*³⁾ **adică**⁴⁾ *păstori ai Romanilor*.

¹⁾ *Anonymus*, op. cit., p. 39.

²⁾ *Anonymus*, op. cit., p. 41; «terra *theutonorum*» e, învederat, aci denumire etnografică. Cât despre «*romani milites*» se va avea în vedere, că abia în anul 887 fu detronat Carol «*Pleşuvul*», carele reuși a supune imperiului său «*roman*» toate țările lui Carol cel Mare; și e știut, cum denumirea politică mai viează încă mult timp în amintirea și în terminologia poporană.

³⁾ *Anonymus*, op. cit., p. 10: «quam terram habitarent sclavi Bulgarii et Blachii, ac pastores Romanorum». Că Anonymus nu avea cunoștințe geografice și istorice îndestulătoare, nu va surprinde pe nimene. Că Panonia aci nu era de cât Ungaria de dincoace de Dunăre, reiesă

¹⁾ *Kaindl*, op. cit., VII, p. 48 sq.; VIII, p. 23, 41; IX, p. 10, 28.

²⁾ *Anonymus*, op. cit., p. 3.

³⁾ *Ibidem*: «rex *athila*... de terra scithica descendens cum valida manu in terram pannonice uenit; et fugatis *romanis* regnum obtinuit».

⁴⁾ Despre viața suportabilă a Romanilor sub barbari, vezi *Jung*, Roemer und Romanen in den Donauländern. Innsbruck 1887, p. 232 sq. după *Eugippus*, Vita S. Severini.

⁵⁾ *Büdingen*, Österreichische Geschichte, Leipzig 1858, p. 205, amintește un uric alui Arnulf din 893, dat ducelui Slovenilor panonici; p. 217.

În continuare ni se explică întrucâtva, ce ar căuta acei păstori aci.

Anume, fiind că «*Romanii*» după moartea lui Atila pretindeau, că Panonia ar fi pășunea lor, deoarece turmele lor pășteau acolo; și deci *îndrituit* s'ar fi numit ea după ei «*Pășunea Romanilor*»¹⁾.

În alt pasagiu apoi ni se precisează, că după moartea lui Atila «*principii romani*» au ocupat Panonia până la Dunăre, unde au așezat apoi pe «*păstorii lor*»²⁾.

În aceste combinații de relațiunii, date după tradiție de principii Ruteni galițieni asupra popoarelor din «Panonia», unde se enumeră și Bulgari și Vlachi, ocupată după moartea lui Atila de «principii romani», nu poate fi vorba de Romanii de până acuma din imperiul romano-frânc. Ele s'ar putea raporta mai apropiat istoricește și geograficește de *Romeii* imperiului bizantin, cari pururea nutriau aspirațiuni asupra teritoriilor cucerite și stăpânite odinioară de vechii Romani.

Ca statul cel mai însemnat din răsăritul european, imperiul bizantin se bucura și la vecini de o mare vază, iar popoarele barbare în tot decursul isto-

riei medievale răvneau a avea și consimțământul basileului din Constantino-pol, când poftiau la câte o provincie din sfera politică bizantină.

Totuși în dibuirea părții istorice a unor relațiuni atât de înbrodite, a unor texte cu atâtea nomenclaturi anacronistice, pregetarea precută trebuie să cîntărească orișice neconcordanță, să înlăture prin pătrundere și aperseperere orice nedumerire, astfel ca *faptele* să te lumineze: — nu cum ar fi poate mai practic, uneori și mai patriotic — să siluești *tu* bietele relațiuni!

Marea nedumerire, ce ni se impune, — și ne-o impunem și noi înșine în mod critic în destrămarea pasagiului ultim din Anonymus — este învăscută în acei *principes romani*, cari ar fi ocupat «Panonia» dincoace de Dunăre, unde locuiau *Vlachii*, *adică păstorii Romanilor*!

Aceasta nu se potrivește de cât exterior cu ceva *roman*, fie și *romeic*; esențial trebuie să fie cu totul altceva.

«*Romani principes*» indică doar un organism *federativ*; căci nu e vorba aici de continuarea unei stăpâniri, multiple prin succesiune, ci de un eveniment *coexistent*, legat de un anumit timp sau răstimp.

Organizare federativă avut-au mai toate popoarele dunărene contemporane sau mai târziuare descălcării Ungurilor.

Dar de ce *principes romani*?

În cea mai apropiată atingere cu aceștia stau după textele citate și acei *pastores Romanorum*, așezați sau încuviințați de aceștia a pășuna în locurile arătate, «ubi collocaissent pastores suos».

Indeletnicirea românească, ba romanică a *păstoritului*, adevărită istoricește și filologicește în tot cuprinsul larg al culturii popoarelor vecine, e îndeobște cunoscută.

Înșirarea într'un suflet, ba identificarea *Vlachilor* și *păstorilor Romanilor* în textul lui Anonymus, e, credem, destul de semnificativ.

din împrejurarea, că între râurile Panoniei el numără și Tyscia (i. e. Tisa), p. 10. Ținând seama și de pozițiunea locului, unde Ungurii ar fi căpătat indicațiuni despre întinderea teritoriilor «usque ad Danubium», — nu poate fi vorba acolo de cât de țările de dincoace de Dunăre.

¹⁾ Conjuncția «ac» arată, credem, aci o legătură mai strânsă, chiar o egalitate între ambele cuvinte, (cf. *Georges*, Lat.-deutsches Handwörterbuch Leipzig 1879, I, p. 632).

²⁾ *Anonymus*, op. cit., I. c.: «Quia post mortem athile regis terram pannonie romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra pannonie pascebantur. Et jure terra pannonie pascua romanorum esse dicebatur, nam et modo romani pascentur de bonis hungarie».

³⁾ *Ibidem*, p. 12: «...Dicebat... quod terra illa fuisset terra athile regis. Et mortuo illo preoccupassent *romani principes* terram pannonie usque ad danubium, ubi collocaissent *pastores suos*».

Dacă comparăm acum cele spuse de anonimul notar cu relațiunile celorlalte cronicе ungurești, nu numai vom găsi o confirmare și o întregire a tradițiunei despre Români, dar vom putea distinge și o înrudire textuală oarecare, ceea ce iarăși vine să confirme cele arătate mai sus despre fântâna istorică ungurească primordială, înfăptuită, nu cum crede Kaindl pe la începutul secolului al 12-lea¹⁾, ci abia pe la jumătatea acestuia.

Astfel cronicеle ungurești sub rubrica «Fugant nationes» spun, că populațiunea Panoniei, Frigiei, Macedoniei și Dalmației, obosită de stăpânirea Hunilor, au părăsit pământul natal și au trecut în *Apulia* (!); numai *Vlachii*, cari erau iobagii și păstorii lor, rămânând de bună voie în Panonia!²⁾.

Acți și acolo numele de Vlach era secundat, ca un fel de «*epitheton ornans*», de «*păstor*», cu caracteristica, că ei, dintr'un conservatism atavic, «glebae adscripti», îndurau toate în patria natală, servind politicește după împrejurări, când unuia, când altuia.

Ideia comună, ce se desprinde din ambele categorii de citate, e, că Românii treceau după vechia tradiție ungurească drept cei mai autorizați aborigeni ai timpurilor străvechi și păstoriau oarecum îndrituiți câmpia Panoniei până la venirea Ungurilor.

Toată factura acestui pasagiu indică,

¹⁾ Kaindl, op. cit. VIII, p. 101.

Argumentul nostru este amintirea principalului *Suxdal*, întremat abia pe la jumătatea sec. al 12-lea; cf. *Rambaud*, Histoire de la Russie, Paris 188, p. 90.

²⁾ *S. de Kexa*, Gesta Hungarorum, în «Floriansis», op. cit., II, p. 65. (= Chron. pictum Vindobonense, ibidem, p. 118 sq.): Pannonie, Pampilie, Macedonie, Dalmatie et Frigie civitates que crebris spoliis et obsidionibus per Hunos erant fatigate, nati solo derelicto in Apuliam per mare... transierunt; Blachis, qui ipsorum fuere pastores et coloni remanentibus sponte in Pannonia.

Vezi critica noastră amănunțită: «Anonymus Belae regis notarius și cronicеle ungurești despre Români în «*Tinerimea Română*», București 1898, p. 28 sq.

că aci avem a face cu o remeniscentă literară și cu o veche tradiție locală.

Persistența tradiției despre vechimea Românilor în toate cronicеle ungurești o scoate ca un substrat istoric de cea mai mare însemnătate, deasupra amă-nunțelor lui Anonymus, căpătând prin ea însăși o valoare deosebită.

Aprecierea între aceste fântâni istorice, așa de feliurite în genere, nu reiesă așa dară din faptul brut al tradiției despre Români ca locuitori străvechi ai Ungariei, ci și din amănunțele textuale.

Comparațiunea între pasagiile lui Anonymus și ale celorlalte cronicе ungurești, discutate pân' acum, mai stârnesc și alte observațiuni.

Dintre toate popoarele stăpânite de Huni numai *Vlachii* adastă după cronicеle ungurești stăpânirea lor, iar după pasagiile discutate din Anonymus rămân ca stăpânitori în Panonia (!) până la Dunăre «*principes Romanorum*» și păstorii lor, iar în alt loc: *Vlachii adică păstorii Romanilor*.

Aceste expresiuni atât de apropiate ineverdat nu sânt numai o varietate de stil, ci par a arăta o *contaminare* a două idei apropiate: pe de o parte ele par a indica stăruința Românilor ca și la celelalte cronicе ungurești, iar pe de alta — sfera de înrăurință politică a «*Romanilor de la Constantinopol*», lucru ce reiesă și mai concret și din alte pasagii la acelaș autor¹⁾. **Principes romani** însă nu pot fi aci și în sec. al 12-lea alți cariva de cât căpiteniile *Românilor*, după cum reiesă și din scrutarea altor fântâni istorice independente.

¹⁾ Cu drept cuvânt se putea numi Panonia după moartea lui Atila «*pășunea Romanilor*», întrucât atât împărații bizantini cât și cei franci de la Carol cel Mare încoace purtau titulatura de împărați romani, având pretențiuni și stăpânind nominal sau și de fapt teritorii *panonice*. În expresia «*Pascua Romanorum*» pare a se fi contopit împreună cu regretul despre acea pretențiune, ce a neliniștit atâta timp pe regii Ungariei, și recunoașterea unei dominațiuni mai mult sau mai puțin efemere.

Mai întâiu în prealabil trebuie relevat, că existența Românilor la nordul Dunării în timpul primei redacțiuni a cronicelor ungurești găsesc sprijin nu numai în știrile generale contemporane, adesea invocate, ale lui *Kinnamos* și *N. Akominatos* sau ale cronicei primordiale rusești (*Nestor*)¹⁾, ci și în pasajul descoperit de noi despre o țară românească la nordul Dunării la scriitorul irlandez *Snorri Sturleson* despre *Blökumanna-land* 2) (1118).

Privitor însă la constituționalismul federativ al Românilor de atunci vom enumera următoarele:

1. Mai întâiu citatul din *Anna Komnena* despre *Τῶν Δακῶν ἀρχηγέται* relevat de noi într-o lucrare mai veche³⁾ contra părerii de pân' atunci: *că s'ar referi la Unguri*, întrucât federalismul Ungurilor, ce s'ar oglindi în acel pasaj, nu mai avea ființă la acea epocă.

Fiind adică vorba aici de campania împăratului *Isac Komnenos* din 1059, acești *Daci*, aliați cu Pecenegii, luptând pe la Triadița, nu puteau fi Unguri, cari pe atunci erau de mult consolidați sub un singur seeptru.

Scriitoarea de viță împărătească avea de sigur cunoștință de aceste schimbări constituționale și nu putea să-i confunde pe Unguri, pe cari-i amintește de altminterlea sub numele cunoscut tuturor celorlalte popoare: *Οὐγγροι*!

Aceste deducțiuni ale noastre au rămas până astăzi neclintite.

2. Din contra, federalismul sau mai potrivit poate colectivismul Românilor reiesă și din faimosul citat alui *Rasîd-ad-din* despre popoarele «*Kara-ula-ghice*», cu care au avut de luptat *Tarii* în 1241 4).

3. Apoi mai putem număra aci și pe «*cnejii Bolochoveni*», cari sânt atestați ca luptători vajnici în gâlcevele ukraiene ale secolului al 13-lea, stăpânind un teritoriu propriu între principatele Halič, Wolynia și Kiew 1).

4. Ci tot astfel ni apar străbunii noștri și în alba timpurilor, înainte de descălecarea, sub diferiți *voevozii*; precum și 5. în terminologia atât de multiplă a diferitelor «*țeri*» până în zilele noastre.

6. Aceiași trăsătură constituțională oglindesc și feliuritele numiri de «*Vlachii*» ale Armânilor 2) sau ale *Românilor transdanubieni* pe teritoriile astăzi *iugoslave* 3).

Din cele arătate vedem așa dară, că cele spuse de notarul anonim al regelui *Bela* despre căpeteniile (principes) Romanilor găsesc sprijin în alte fântâni istorice foarte disparate.

7. Dar nu numai în esența celor arătate *Anonymus Belae* e în concordanță cu alte fântâni deosebite.

O fântână istorică mai târzie ne învederează aceiaș știre despre *principii ai Romanilor*, cu adaosul original, că ei ar fi stăpânit și în *Moesia*, indicându-ne și *numărul lor* 4).

Această tradiție polonă oglindește timpuri înainte de așezarea Slavilor în țările balcanice și fără cuvânt ar putea și de astă dată *Anonymus* fi învinuit a fi

din..., extras din «*Korrespondenzblatt d. V. für siebenb. Landeskunde, Sibii 1893*, p. I.

1) *Miklosich-Kaluzniacki*, Über die Wanderungen der Rumunen etc., Wien, 1879 p. 40; această știre scoasă din cronicile rusești găsește o echivalență toponimică în «*brod Baxarabski*», «*antiquis Basarabei vadum vocatum*» în Wolynia, amintită de *Sarnicki*, *Descriptio veteris et novae Poloniae*, apud *Miklosich-Kaluzniacki*, p. 51, 13.

2) *Gherghel*, Zur Frage der Urheimat der Rumänen, Wien 1910, p. 26.

3) *Ibidem*, p. 27.

4) *Anonymus*, *Descriptio Enropae orientalis* (1308) ed. Dr. Olgierd, Krakoviae 1916, p. 44, apud *Diculescu*, *Die Gepiden*, op. cit., p. 201, . . . : «*erant pastores Romanorum et habebant super se decem reges potentes in tota messia et panonia*».

1) Vezi explicarea ingenioasă și sugestivă alui *Diculescu*, *Die Gepiden*, Leipzig, p. 243, referitor la *Vlachii* din «*Nestor*».

2) Despre toate acestea vezi: *Gherghel*, Zur Geschichte Siebenbürgens, Wien, 1892, p. 28.

3) *Ibidem*, p. 41.

4) *Gherghel*, Zur Nachricht des Raschid-ad-

plăsmuit însuși aceste știri despre Romani.

Patriotismul unguresc slăvise mai întâi pe cronicarul cu atâtea date și reminiscențe, mai vechi de cât ale celorlalte cronică despre începuturile istoriei maghiare, lepădându-se mai târziu de dânsul, deoarece înregistrase și autohtonitatea Românilor; cel românesc din contra l'a susținut pentru aceleași inbolduri sentimentale.

Ce trebuia să facă istoricul?

Călăuzit de sentimentul patriotic întru încordarea sânguinței și agerimei pătrunderii în cercetările sale, el cate să scape prin logică și tehnică metodologică fântânei nemaleabile — adevărul!

După ce acest venerabil cronicar ungar fusese așa dar hărțuit și tratat de falșificator de roesleriani, critica amănunțită a fântânilor a reabilitat totuși în mod mai mult inconștient unele știri ale sale.

Multe date de ale lui Anonymus folosite în mod critic, zice *Kaindl*, sânt într'adevăr prețioase. Intre aceste trebuie să numărăm mai ales cele privitoare la referințele răsăritene¹⁾.

Pe lângă diferitele pasagii, care ne arată înrăurința efectivă a Curții bizantine²⁾, precum și cea privitoare la stăpânirea lui *Achtum*, cu indicațiunea dominațiunii sale, necunoscute celorlalte cronică, dar adevărate de «*Vita S. Gerardi*», eminentul istoric austriac *Huber* dovedește contra lui *Roesler*, că și afirmațiunea lui Anonymus despre stăpânirea bulgară la nordul Dunării e susținută și de alte fântâni.

Iar dacă amănuntele deosebite, ce le aduce Anonymus despre referințele Ungariei răsăritene (nu cele despre Români!) le găsește *Kaindl* prețioase («*werthvoll*»), întrucât întregesc pe cele ale Vieții St.

Gerard: am putea și noi, întemeiați pe aceleași motive, să prețuim la fel știrile sale despre Români, întrucât găsesc susținere și în celelalte cronică.

Căci dacă știri și expresiuni răzlete la Anonymus, confirmate de una sau mai multe fântâni, fără să fi fost înrăurite una de alta, le pune *Kaindl* în soctiala fântânei originare comune, pe acelaș temeiu putem revendica și noi, după unanimitatea mărturisirei cronicelor ungare despre vechimea locuințelor *Vlachilor* în Ungaria, că această tradiție unanimă trebuie pusă pe seama aceleiași cronică primordiale ungurești.

Dar nu numai în principiu, ci aproape cu aceleași expresiuni conglăsucesc toate cronicale despre Români¹⁾.

Intr'un suflet, cum văzurăm, vorbește Anonymus despre «*Blachi ac pastores romanorum*», iar cronicale certifică: «*Vlachi*, qui ipsorum coloni extitere ac pastores».

Bine înțeles, că adevărul istoric, ce s'ar desprinde din aceste deduceri, n'ar putea să culmineze de cât doar în formula: că în timpul însemnării cronicelor (1150) Românii treceau de locuitori străvechi ai Ungariei, fără nici o pretenție de a fi cumva valorificat și pentru timpul descălecării Ungurilor.

Vom vedea însă în curând, că această dată va putea fi împinsă și mai departe în timp, depănând acelaș fir al tradiției verificate.

La Anonymus anume joacă un rol însemnat și *Cumanii*, mai întâi ca adversari, apoi ca aliați ai Ungurilor, în fine ca susținători ai lui *Glad*, înaintașul lui *Achtum*, în luptă cu *Stefan cel Sânt* al Ungariei.

Mențiunile acestea despre Comani nu sânt învederat de cât niște anacronisme; ele au însă deosebită însemnătate nu numai pentru precisarea timpului, în

¹⁾ *Kaindl*, o. cit., IX, p. 32.

²⁾ *Anonymus*, op. cit., p. 14: *Keanus... auxilio et consilio imperatoris grecorum preoccupaverat terram illam*; p. 20: (Menumorut:) «... terram hanc... per gratiam domini mei imperatoris constantinopolitani.

¹⁾ *Gherghel*, Anonymus Belae regis notarius și cronicale ungurești despre Români, op. cit.

care a scris Anonymus, ci și pentru studiul înbroboditei *nomenclaturii etnice*.

Acest popor al Comanilor se înlanțuează în nomenclatura sa de o terminologie istorică mistică, ce a învăluit din străvechi și mai învalue pe alocurea și estim poporul român și regiunile carpatine.

Deoarece în maniera cronicarilor medievale e datul, de a compila, adesea fără critică, știri tale-quala diu alte fântâni la îndemână; și se întrebuintează astfel adesea o terminologie etnică sau politică, după timp și autor variabilă ca înțeles: cercetătorul cate să desprindă termenul în înțelesul adequat cadrului imediat, în care acesta se găsește înglobat.

Cum am procedat deci la lămurirea și diferențierea noțiunii «Romani» la autorul nostru, tot astfel cu îngăduința cetitorului binevoitor vom urma și la scrutarea termenului «Comani».

Dacă pentru epoca, când a trăit Anonymus, și pentru cea a fântanei primordiale, din care s'a alăptat, se poate contura un răstimp *aproximativ*: stabilirea timpului stăpânirii Comanilor în Țesurile dunărene, necesare valorificării cronologice și istorice a noțiunii «Comani» în diferitele locuri la acest cronicar, se poate face cu mai multă precisiune.

Stabilirea Comanilor nu poate fi datată înainte de 1189, cum se credea mai înainte de toți istoricii chestiunii¹⁾, iar numele lor nici nu e cunoscut în istoria medievală înainte de jumătatea a doua a secolului al 11-lea.

Acei «Cumani» așa dară, cari apar la Anonymus mai întâiu ca adversari, apoi ca aliați ai Ungurilor în trecerea lor pe la Kiew sânt un anacronism, asupra căruia nu ne permitem acum nici o tâlcuire.

¹⁾ Gherghel, Zur Geschichte Siebenbürgens, op. cit., p. 13; Gherghel, N. Iorga, Cele dintâi cristalizări de stat ale Românilor, extras din «Arhiva», Iași. XXX, p. 3.

Cât privește însă pe «Cumani» cari au sărit (1108) în ajutorul lui Glad, înaintașul lui *Achtum*, aceștia nu puteau fi de cât populațiunea vecină principatului acestuia, ce se întindea după *Vita S. Gerardi* de la Criș până la Severin, numită în celelalte cronice «*Cumani nigri*»¹⁾, despărțiți după aceleași de «Cumani albi» de două state rutene «*Rutenia*» și «*Suxdal*»: căci *ei nu pot fi scoși din cadrul terminologiei timpului*, în care cade prima însemințare istorică ungurească.

Terminologia istorică-geografică e aceeași doar la Anonymus ca și cronicari.

După primul Ungurii eșind din Scitia trec mai întâiu prin statul rutean *Suxdal*. apoi «ad partes *rutenorum*»²⁾. Acelaș drum îl schițează și cronicale³⁾.

Pe lângă aceasta ținem a mai releva, că atât *Suxdal* cât și principatul *Rutenia* sau Halič au fost întemeiate pe la mijlocul secolului al 12-lea, deci cam în timpul primelor însemnări analistice ungare.

Astfel nimic nu pare a se opune, a identifica pe «Cumani» lui Anonymus, cari ar fi dat ajutor lui Glad, cu Comanii «negri» ai celorlalte cronice ungurești.

Comanii lui Anonymus din 1108 nu se pot desprinde deci din terminologia

¹⁾ Această denumire face parte, cum a dovedit-o *Hasdeu* și a amplificat-o și subsemnatul, din nomenclatura Țerilor carpatine și a poporului român și nu din cea mongolă, cum credea *Oncul*, luându-se după o aserțiune nedovedită a lui *Büdlinger*, op. cit., p. 404.

²⁾ *Anonymus*, op. cit., p. 7—8: Septem principales persone qui hetumoger uocantur egressi sunt de terra *scythia* uersus occidentem; donec iu *rusciam* que *susudal* uocatur uenerunt. Post quam autem ad partes *rutenorum* peruenerunt... et dum *Kyew* transissent uoluerunt regem *rutenorum* subiugare.

³⁾ *Kexa*, op. cit., II, p. 58 (= Chron. Posen, ed. Florianus, IV, p. 7. = Chron. *Dubnicense*. ibidem, III, p. 9): «Tunc omnes Capitanei... egressi de *Scitia* intrantes tandem Bessos et Cumanos Albos, deinde Suzdalos, Ruthenos, teramque *Nigrorum Cumanorum* intravere».

istorică-geografică posteroară jumătății secolului al 12-lea, nici nu pot fi confundați cu Comanii, cari s'au așezat pe la 1189 în țerile române; căci chiar dacă Anonymus a fost notarul lui Bela al IV-lea, el nu putea transpune un popor ivit cu 50 de ani mai înainte — în timpuri cu 250 de ani în urmă.

Nici cronicile, când se estind asupra luptelor, ce le-au purtat prin secolul al 11-lea Ungurii cu «*Cunii*» (cf. ung. Kún, Kúnok = *Comani*), nu le mai adaugă epitetonul de «*negri*». Aceasta o fac, când trebuie să-i deosebiască de *Comanii* cei adevărați sau «*albi*».

Primii n'au deci ce căuta în nomenclatura Comanilor, ci sânt termenul înbrododit, dat unui popor vecin Ungariei sec. al 11-lea și 12-lea, pe care analiștii unguri se feresc a-i identifica cu vre un popor slav sau tatar, care însă trecea în tradiție de un popor așezat în timpuri străvechi în coastele răsăritene ale Ungariei.

Un alt criteriu pentru stabilirea raporturilor etnice din imperiul Ungurilor sânt și năzuințele pentru răspândirea creștinismului.

Se știe, că ortodoxia a premers în Ungaria catolicismului.

Atât în principatu lui «*rex Iulus*» (ung. Gyula), cât și în cel a lui *Achtum* ortodoxismul avusese legături cu Bizanțul, secundat bineînțeles și de înrăurintă politică.

Cronicele de mai târziu îl așează pe Gyula în Ardeal.

Neputându-se lua tradiția drept adevăr istoric ¹⁾, noi am invocat în favoarea ei trei fântâni contemporane, ce se întregesc una prin alta ²⁾.

Știrea din *Annales Hildesheimenses*

despre acel rex *Iulus*, învins de Ștefan regele Ungariei și adus 1003 «*ad fidem veritatis*», se acopere cu cea alui *Ade-mar de Chabane*: «1002 Stephanus... *Ungriam nigram ad fidem veritatis*... convertere meruit», arătând totodată, că Ungurii *negri* se refer la populațiunea Ardealului, despre care misionarul *Brun de la Querfurt*, ajuns la Pecenegi (1003), zice: «Audiri etiam de *Ungris negris*, ad quos... prima legatio S. Petri venit, quod conversi, omnes facti sunt christiani», știut fiind, că Gyula primi înaintea lui *Achtum* catolicismul (1003 : 1008).

Iar «*Vita S. Gerardi*» arată, că Ștefan aducea sare pe Mureș, trecând prin principatul lui *Achtum*, înainte de 1008, astfel că acolo în Ardeal trebuie să se fi aflat Gyula stăpânitor, învins, precum se știe în 1003.

Această supunere era însă numai nominală ¹⁾; abia în 1103 apar, între martori, un episcop și un principe al Ardealului.

Noi nu putem reedita aci ceea ce am expus aiurea mai pe larg despre populațiunea țărilor carpatine.

Cetitorii nedumeriți încă vor aprecia, dacă «*Comanii negri*» ai cronicelor ungurești și ai secolului al 11-lea, cari purtau lupte aprige cu Ungurii, pustiind (năvălind prin Ardeal) în diferite rânduri Ungaria; despre care expediții cronicele rusești sânt *mute*, cu toate că înregistrează regulat incursiunile «*Polovților*» în țerile bizantine; cari în fine purtau nume, ce nu se întâlnesc în interminabilele pomelnice de nume «*polovțe*» ale cronicei primordiale rusești (Nestor), nici în cele bizantine; care aduc prin formă sau prin esență cu

¹⁾ *Büdinger*, Oesterreichische Geschichte, op. cit., I, p. 391.

²⁾ *Gherghel Zur Gesch. Siebs.*, op. cit., p. 9 sq. Încă *Schlötzer*, Kritische Sammlung zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Göttingen 1795, p. 455, identifică terra Gyla cu Transilvania.

¹⁾ Că aceste atitudini adverse Ungurilor cu-prindeau pe lângă deosebirea de crez și o adversitate etnică-politică, pare neîndoios.

Dacă Ungurii stăpânesc până în zilele noastre șesul, n'au făcut ei aceasta numai fiindcă erau popor de stepă, ci fiindcă au găsit în părțile ocrotitoare muntoase popoare așezate, pe care s'au mulțămît a le stăpâni *politicește*.

nume românești — pot fi socotiți ca *Români* sau ba ¹⁾).

După ce am desprins din sgura terminologiei anacronistice medievale noțiunile interesante și le-am arătat valoarea în cadrul lor contemporan, să revenim la punctul de plecare, recapitulând în scurt rezultatele de până aici.

1. Am arătat, că atât expresiunea «*Pascua Romanorum*» cât și tradiția despre locuințele străvechi ale *Românilor* ungureni și ale Comanilor (negri) din câmpiele ciscarpatine se pot socoti ca *substrat al croniciei primordiale ungurești: Gesta Hungarorum (vetera)*.

2. Comanii «negri» nu trebuie confundați cu Comanii adevărați, iar denumirea face parte din *nomenclatura țerilor carpatine și a poporului român*.

3. *Gyula* domnia în *Ardeal*, înclina cu locuitorii săi spre ortodoxism și se bucura de oarecare independență.

Pe lângă aceste rezultate indirecte, am dibuit *posibilitățile adăstării poporului român în timpurile înfăptuirii primelor însemnări analistice ungurești* în regiunile nord-dunărene, după licăririle istorice caracteristice și după tălcuirile cele mai migăloase.

4. Astfel am putut să ne facem convingerea, că *pe la mijlocul secolului al 12-lea Românii treceau în ochii cronicarilor unguri drept cel mai vechiu popor al Ungariei*.

5. Pe lângă această tradiție, ce pare a fi *populară*, am putut oblici și una *literară*, concretizată în cele două denumiri «*Pascua Romanorum*» și «*principes romanorum*», ce reeditează mai mult inconștient același lucru într-o formă literară *tradițională* și completează cele prin atâtea probe adevărite despre constituțiunea după semne *federativă* a Românilor în primele lor aparițiuni.

Acestor posibilități în parte numai *întrevăzute*, subsumate, din ce în ce

mai *lămurite* și *adeverite*, credem a le fi descoperit în denumirea a doua din titlul acestui articol un reazăm istoric-linguistic, ce va fi credem, îndeajuns apreciat, spre a sprijini ideea dominantă *tradițională* a autochtonității poporului român în vetrele sale străbune și a ajutoarea, pe lângă altele, aiurea arătate, *concepțiunea adăstării sale aicea din timpuri străvechi*.

Această denumire adică «*Pabula Iulii Caesaris*», folosită de *Odo de Dagilo* († 1152), carele însoțea pe Ludovic al VII-lea al Franței în cruciata a II-a prin Ungaria, seamănă a fi o întregire și mai misterioasă a enigmaticei «*Pascua Romanorum*», discutată până acum.

Să vedem, dacă prin ciocnirea și pătrunderea ambelor numiri nu vom putea contribui la limpezirea cimitirei.

Mai întâiu e învederat, că această denumire n'a putut s'o culeagă cronicarul, străbătând Ungaria, de cât la fața locului, mirându-se oarecum de avuția pășunelor ungurești.

Ea se înfățișează astfel ca o *întregire* a primei caracterizări: și prin înțeles (pabula = pascua) și prin contemporaneitate (1147: 1150).

Această terminologie dată Ungariei de odinioară («dicantur . . . extitisse») precum și amintirea lui *Iuliu* o repune în aceiaș, valoare cronologică ca și tradițiunea despre «*Pascua Romanorum*».

Să dibuim acum, cum s'ar putea împăca «notele», în aparență contrare, ce au mai rămas de armonizat.

Iuliu Caesar e prin sine însuși, ca înpărechere, o enigmă, cum am preludiat încă de la începutul studiului nostru.

Un *Iuliu* înainte de timpul cronicarilor ni apare în istoria Ungariei pe la 1003, în *Analele Hildesheimense*, contemporane evenimentelor.

Acest nume a fost însă pururea, fie istoric (în cronică), fie onomatologic (în nume de botze) identificat cu *Gyula* de mai târziu.

Dar de ce *Caesar*?

¹⁾ *Gherghel*, *Zur Gesch. Sieb.*, op. cit., p. 35—47, unde se discută toate acestea.

Se știe doar, că «*Gylas*», identificat și acesta cu *Gyula*, a fost botezat la Constantinopol; și n'ar fi lucru a mirare, ca Grecii, cari au dovedit o specifică iscusință de a numi popoare și căpiteneii barbare cu titluri pompoase¹⁾, să fi acordat și acelui *Iulus*—*Gylas titlu de Caesar*, ce se conferea în anumite înprejurări și străinilor²⁾, spre a-i lega suflutește sau politicește de interesele casei imperiale.

Dacă această conjectură s'ar găsi plauzibilă, atunci titlul de «*rex*» al analelor germane amintite s'ar oglindi atât în *Iuliu Caesar* a lui Odo de Dagilo cât și în pozițiunea politică excepțională a lui *Gyula*, după cum reiese din studiul constituționalismului ungar contimporan.

Așa credem a putea interpreta spusă lui Coust. *Porphyrogenet*, carele afirmă, că *Gylas* era o demnitate³⁾ la Unguri, fără a ne relata însă și numele celui investit pe timpul său cu acea demnitate.

Ibn Dasta, un autor arab contimporan însă ne spune din contra, că «*Gyla*», asemuit de toți istoricii cu «*Gyula*», era un nume personal⁴⁾.

Prin continuitate însă și numele personal poate deveni o demnitate, cum avem exemple clasice în «*Caesar*» și în

*Carol*¹⁾ și nu și întors, cum crede bunăoară *Németh*²⁾; numai frivolitatea timpurilor mai nouă a îndrăznit a aplica numiri de mari demnități la nume de familii³⁾, nicidec de persoană!

Contopirea expresiunilor «*Pascua Romanorum*» și «*principes Romanorum*», la Anonymus cu știrea lui Odo de Dagilo «*Pabula Iulii Caesaris*» pare a oglindi o stăpânire politică federativă în câmpia Tisei sub conducerea unui principe *Iuliu*, cu consimțământul împăratului bizantin.

Care sunt temeiurile acestei presupuneri?

1. Expresia de «*pășune*», dată *Ungariei* e susținută de două fântâni istorice independente una de alta: pabula: *pascua*;

2. Caracteristica de «*principii Romanilor*» a lui Anonymus se reflectă atât de drastic în cea a lui Odo de Dagilo, din care reiese nu numai strania numire specific romană de «*Iuliu Caesar*», dar și calitatea de stăpânitor prin excelență: *Caesar*;

3. Legătura subordonată *Constantinopolului* reiese atât din botezul lui *Gyula* aci, cât și din raporturile politice asemănătoare ale populațiunei Ungariei răsarțene înainte de venirea Ungurilor, cum se vede din reminiscențele la Anonymus, verificate de «*Viata S. Gerardi*», sau și din titulatura de *Caesar*, explicată mai sus, dacă nu e cumva o simplă interpretare a lui *rex* *Julus*;

4. Cel mai prețios rezultat e însă cel căpătat prin contopirea și complectarea ambelor știri privitoare la ivirea unui stăpânitor cu numele de *Iuliu* înainte

1) Astfel căpiteniei Ungurilor *Bulču* i se conferă (954) la botez titlul de «*patriciu*»; cf. *Büddinger*, op. cit., p. 390.

2) *Du Cange*, *Glossarium Graecitatis*, Lugduni 1688, col. 542: «*adeo ut qui hac dignitate donarentur extranei filiorum loco haberentur*».

3) *C. Porphyrogenet*, *De administrando imperio*, ed. Bonn, III, p. 174: «*ὁ ῥυλας καὶ ὁ καρχῶν οὐκ εἰσὶν ἐνὸςματᾶ κόρια ἀλλὰ ἀξιώματα*»; *Büddinger*, op. cit., p. 392.

4) *Ibn Dasta*, ed. Chwolson la Roesler, op. cit., p. 167, n. 1. Roesler polemizează cu *Ibn Dasta*, zicând, că aserțiunea lui *Porphyrogenet* e susținută și de alte fântâni, fără să ne spună care. Pe cuvânt nu credem pe nimene; pe Roesler și mai puțin. Iar dacă R. spune, că *Porph.* e bine informat, de ce nu ne spune și numele ascuns sub acea demnitate. Din cronici deasemenea nu reiese, că acel *Gyula* sau *Iulus* ar fi fost o demnitate; din contra! Vezi și părerea lui *Büddinger*, op. cit., p. 394, n. 3, despre lipsurile referințelor lui *C. Porphyrogenet*.

1) *Caesar*, din care grec. *Καίσαρ*, germ. *Kaiser*; *Carol*, din care slav. *Kral*, ung. *Kiraly*, rom. «*craiu*», pe când *Iō* din titulatura domnitorilor români a rămas la jumătatea drumului.

2) *Németh*, *Zur Kenntniss der Petschenegen*, in «*Körösi Csoma Archivum*», Budapest 1922, p. 221.

3) La Germani: *Kaiser* și *König*; la Cehi: *Kral*, la Unguri: *Kiraly*.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

Aceste nume *ungurești* află apoi o paralelă tot atât de caracteristică într-o sumedenie de nume topografice¹⁾, necum și în nume de familie²⁾ *românești*.

Ceeace face numele Gyula și mai suspect, e, că'l găsim și la poporul enigmatic al «Cunilor» sau «Comanilor negri», alături de alte nume tot atât de suspecte, ca *Osul*, pe care'l găsim și sub forma «*Oslu*», apoi «*Cutesc*», «*Copulch*», găsit și sub forma unui diminutiv românesc *Copulcior*³⁾.

Sub raportul *cronologic* numele acesta se extinde în variile sale forme pe un spațiu de timp de vre-o 500 de ani.

Formele cele mai vechi întâlnite în cronicile apusene «*Annales Hildesheimenses*» (1002) și la «*Odo de Dagilo*» (1147): «*Iulus*» și «*Iulius*», precum și cea orientală a arabului «*Ibn Dasta*» (850) «*Gila*», *nu ne indică o origine ungurească*.

Correspondența termenilor înrudiți «*Paseua Romanorum*» și «*Pabula Iulii Caesar*» ne sugerează de altă parte ideea, că numele Iuliu s'ar referi la o stăpânire anterioară descălcării Ungurilor în Panonia, ceeace deasemenea *nu pledează a fi fost cuvânt maghiar*.

O formă târzie ungurească, însă care ne redă cea mai autorisată echivalență cu o formă românească, pornită după o comparație sumară fiecare dintr'o tul-

pină adecuată, e *Gyulafalva*⁴⁾, satul maramureșan dintr'o regiune curat românească, confirmat ca posesiune lui *Gyula*, fiul lui *Dragoș* la 1349, pe românește «*Giulești*» până în ziua de astăzi.

Ceeace trebuie de reținut aici, e, că Românii poartă în timpurile vechi nume românești sau slave, *niciodată ungurești*²⁾.

În fine din punct de vedere a *filiației* concludiile, cu după aparență le-am putea trage, concordă cu cele preludiate pân' acu.

Să purcedem de la un fapt îndeobște cunoscut.

Numele *Gyula* a fost din timpurile cele mai vechi identificat cu *Iuliu*.

Aci pare a fi cheia chestiunii.

Cu creștinarea și răspândirea catolicismului, *Ungurii* au primit și formele exterioare religioase.

E însă foarte semnificativ, că numele latine ale lunilor *Iunie* și *Iulie*, precum și cel al *Iudeei*, s'au păstrat în ungurește³⁾, cum dealtmintrelea și în celelalte limbi nelatine⁴⁾, fără alterarea literii începătoare, pe când *Iulus* sau *Iulius* au dat în ungurește pe «*Gyula*»!

Aceasta e cu atât mai bătător la ochi, întrucât *femeninul* corespunzător, precum și derivatul *Iulian* a păstrat pe J latin: *Iulia*: *Iulis*; *Iulian*: *Iulián*⁵⁾.

Aceste considerente s'ar părea suficiente, pentru a ne îndoi de originea ungurească a acestui nume.

Nici o analogie sau vreo lege fone-

¹⁾ Marele dicționar geografic al României, București 1900, III, p. 535 sq.:

Giula, sat în județul Ilfov;

Giula, » » » Mehedinți;

Giula, deal » » » » ;

Giula, » » » Vâlcea;

Giula, pârâu » » » Mehedinți;

Giulea, cătun în » Vlașca;

Giulești, comună, deal și pădure în Vâlcea;

Giulești, sat în județul Ilfov;

Giulești, » » » » ;

Giulești, » » » » ;

Giulești, » » » Suceava;

Giulești din deal » » » Roman;

Giulești » vale » » » » .

²⁾ Familie olteană cunoscută.

³⁾ *Gherghel*, Zur Gesch. Siebs., op. cit., p. 36, n. 1; 43, n. 2.

⁴⁾ *Revista pentru istorie* etc. ed. Tocilescu. București 1885, V, p. 166.

²⁾ Despre «chinezul» *Farcaș* din Banatul Severinului la 1247 nu știm, de a fost Român sau mai de grabă Ungur.

³⁾ *Révai*, op. cit., XI, p. 75: Iúnius; 71: Iúlius; 61: Iúdea.

⁴⁾ Așa bunăoară în grecește, vezi *Rhousopoulos*, Wörterbuch der neugriechischen u. deutschen Sprache, Leipzig 1900, p. 479; 'Ιούλιος, Iulie; 'Ιουλιος, Iunie. După Greci au urmat Bulgarii și ceilalți Slavi.

⁵⁾ *Ghetie*, Dicționar maghiar-român, Budapesta 1906, p. 340: «*Iutiska*, *Iulis*: Iulia, Iulieta; *Iulián*: Iulian.

tică nu-i vine într'ajutor; nici nu i s'a putut găsi pân'acuma tulpina în limba maghiară¹⁾.

Întrebarea, care decurge din cele până aci arătate, ar fi: De unde să fi luat Ungurii acest nume?

Expunând în cele premergătoare tot materialul, ce ne-a fost la îndemână, privitor la limpezirea acestei chestiuni, ne-am ferit a exprima o simplă presupunere. Dar cu aceeași seninătate de judecată, cu care din cele pân' aci desfășurate se desprinde originea *neungurească* a numelui *Gyula*, credem, că reiesă și posibilitatea unei origini *românești*, pentru următoarele motive:

Din presupusa formă românească «*Giului*», din care după analogia numerelor de familie «*Niculea*, *Giurgea*», [I]Onea, s'ar fi putut naște *Giulea* — ar reeși, prin muierarea lui *g + y* forma acreditată ungurească²⁾ *Gyula*.

Aceasta trebuie, bine înțeles, să se fi întâmplat înainte de muierarea lui *l + i* în românește.

Scotând din vrafal terminologiei istorice la lumina critică denumirile discutate, credem a fi contribuit cu un capitol nou și sugestiv la chestiunea autohtonității Românilor, punându-se rezultatele, ce vor fi apreciate întemeiate, în legătură cu celelalte neîndoioase de pân'acuma

DR. ILIE GHERGHEL

Argument nou în contra autenticității uricului atribuit lui Iurg Coriatovici

Alte argumente și literatura chestiunii, dacă documentul atribuit lui Iurg Coriatovici este autentic sau nu, le-am dat

¹⁾ *Kun*, Codex Cumaniens, Budapesta 1880, p. XXIX., îl deduce din «*gulya*» (= *grex*!), din care «*gulyas*» = *pastor*.

²⁾ Astfel transeriu bunăoară Ungurii și numele orașului *Giurgiu*: Gyirgyó (N. A. Constantinescu, Cetatea Giurgiu, în *Analele Acad. rom.*, secția Ist., București 1916, p. 494. Cf. și George, ung. György.

în lucrarea: *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund*, Buc. 1919. Acum aducem un argument nou, care iarăși exclude autenticitatea documentului. După documentul publicat de Hasdeu, Iurg Coriatovici ar fi fost domnitor al Moldovei în Iunie 1374. Ne punem însă întrebarea: dacă Lațcu Vodă a murit înainte de începutul lui Iunie din anul 1374, de ce papa Grigorie XI nu știe, nu amintește aceasta în scrisoarea sa din 5 Octomvre al aceluiaș an? La această dată papa scria arhiepiscopilor din Ungaria despre marile număr de Români convertiți la catolicism în vecinătatea despre Tătari a țării ungurești, că acești Români însă nu sunt de loc mulțumiți cu preoții unguri, că ar trebui să se dea nouilor catolici un episcop, care să le știe limba etc.¹⁾ Nu scrisese acelaș papă lui Lațcu la 25 Ianuarie 1372?²⁾ Iar din Iunie până'n Octomvre fusese destul timp, ca papa să fie informat despre noua situație din Moldova, dacă într'adevăr ar fi fost.

Σερβεντισκοπος? In legătură cu primul mitropolit al Moldovei. Fazele conflictului început în domnia lui Roman I între statul moldovenesc și patriarhia constantinopolitană sunt bine cunoscute și atât de temeinic interpretate, încât e nevoie într'adevăr de foarte multă prudență și moderațiune, când crezi că ai descoperit ceva nou, ca să te lași convins că interpretarea veche trebuie să fie emendată. Aceste idei ni le sugerează cea mai nouă și interesantă cercetare relativ la chestiunea aceasta, pe care a dat-o d. prof. C. Marinescu în *Inființarea mitropoliilor în Țara Românească și în Moldova* (An. Acad. Rom. Seria III, tom. II Mem. 6. București 1924). Și aici (pag. 20) σερβεντισκοπος este tradus ca interpretare cu: «adică sfințit la Oh-

¹⁾ Hurmuzaki-Densusianu, Documente I, pag. 216, 217, 220—1.

²⁾ Ibidem, pag. 197.

rida»¹⁾. Așa admisesse și Onciul. Poate rămâne această interpretare?

Este necesar să dăm și acuzarea și desvinovățirea adusă în favorul episcopilor moldoveni, pentru ca să putem ști, ce însemna *σερβοεπίσκοπος*. Când în Mai 1395 patriarhia încredința protopopului Petru administrarea bisericii moldovenești, episcopii nerecunoșcuți de patriarhie sunt numiți în scrisoarea patriarhală pentru aceasta: *ψευδοεπίσκοποι* 2). În scrisoarea către Ștefan I patriarhul supărat se coboară la acuze vulgare în contra episcopilor moldoveni, cu cari ținea toată țara, zicând că «sunt hoți și stricați și prădători . . . Dumnezeu e foarte mânios asupra lor» —continua iritatul patriarh 3). Când le cere să-și părâsiască scaunele episcopale, le zice același: *ψευδατένιοι πύσκοποι* (= episcopi falși 4). Toată supărarea patriarhiei n'a schimbat punctul de vedere moldovenesc nici în vremea domniei lui Ștefan I, care în alte direcții a contrazis într'atâta tradiția domnilor mușatine, nici sub Iuga nu s'a plecat statul moldovenesc.

Alte vremuri în această privință prezintă patriarhatul lui Matei și domnia lui Alexandru cel Bun, când s'a ajuns la împăcare.

Prin scrisoarea din 26 Iulie 1401, noul patriarh recunoaște⁵⁾ dorința țării și a domnului, că Iosif e adevărat episcop. De Meletie nu mai este acum vorba. Cu această ocazie patriarhul înserează în scrisoare expunerea justificătoare făcută de solii lui Alexandru cel Bun la patriarhie. Ei au arătat că Iosif nu e venit în țară de aiurea, ci e

fiu al țării și de acelaș neam cu domnii locului, că guvernul moldovean l-a trimis la Halici, ca să-l sfințească mitropolitul de acolo, care avea voc dela sinod să hirotonisiască «episcopi în episcopiile Rusiei celei mici, între care era și Cetatea-Albă». Acelaș patriarh înșiră și acuzele aduse, cari s'au dovedit înscenări în contra lui Iosif. Când patriarhia a căutat să impue ca mitropolit moldovean pe omul său, pe Ieremia, se zicea că Iosif a intrat din altă parte venind ca cutropitor în biserica moldovenească.

Aici textul publicat de Miklosich și Müller are *σερβοεπίσκοπος ὧν ποθεν* (d. Iorga l. c. pag. 32 a tradus: «fiind el pe vremuri episcop sârbesc»). Dacă aceasta putea să se aducă în contra lui Iosif ca acuză, de ce nu se găsește și'n scrisori patriarhale de mai înainte? Această împrejurare mi-a sugerat ideea că suntem în fața unei transcrieri greșite. Deci propun: *ψευδοεπίσκοπος*, în loc de enigmaticul *σερβοεπίσκοπος*. Așa ceva se găsește și'n scrisori patriarhale anterioare celei din 1401 Iulie 26. «Fiind pseudoepiscop venit de aiurea» ar fi în felul acesta traducerea corectă.

Fost-a Iosif episcop de Cetatea-Albă înainte de a ajunge episcop al Moldovei? În *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund* am arătat că Petru I a lăsat lui Roman I moștenire Moldova dela munte până la mare. Petru I a stăpânit Cetatea-Albă. Dela cine a luat-o? De sigur nu dela Genovezi, cari în actele lor ar fi amintit așa ceva. Stăpânirea moldovenească în Cetatea-Albă va fi un favor pentru Genovezii. cărora li se asigură noui drumuri comerciale. De aceea ar fi interesant de urmărit mențiunile despre episcopatul din Cetatea-Albă în diferitele notiții. Unele îl amintesc: așa notiția publicată de Ralli și Potli (*Συναγματοῦν θεῶν καὶ ἐπὶ τῶν κανόνων*, Atena V. 1885 pag. 186 etc.) și o prezintă greșit în legătură cu episcopatul Chievlui, precum s'a găsit și'n altă notiție, care

¹⁾ Nu există contrazicere între acuzele aduse lui Iosif de către patriarhie. Scrisoarea patriarhală din 26 Iulie 1401 conține și acuzarea răposatului patriarh, dar și apărarea prezentată la Constantinopol de guvernul moldovean. (Cf. însă C. Marinescu op. cit. pag. 20, nota 1).

²⁾ Hurmuzaki-Iorga, Docum. XIV¹, pag. 18.

³⁾ Ibidem, pag. 21.

⁴⁾ Ibidem.

⁵⁾ Ibidem, pap. 31—2 și 34—36.

este aproape identică cu cea de mai înainte (H. Gelzer, Beiträge zur russ. Kirchengeschichte in Zeitschrift für Kirchengeschichte XIII, 1892 pag. 252—4).

Iosif se constată având episcopatul Moldovei în vremea lui Petru I, deci el ar fi putut să fie episcop în Cetatea-Albă, găsit de Moldoveni. Documentul patriarhal din 1402 Iulie 26 afirmă însă că Iosif a fost trimis de guvernul moldovean, ca să fie hirotonisit de mitropolitul Haliciului. Acelaș document afirmă însă mai departe că «mitropolitul Haliciului... luase voie sinodicească a hirotonisi episcopi în episcopiile Rusiei celei mici, între care era și Cetatea-Albă».

Noi interpretăm aceasta în sensul: exista în jurisdicția patriarhiei constantinopolitane anterior întemeierii ierarhiei speciale moldovenești un episcopat de Cetatea-Albă, pentru care post a fost hirotonisit Iosif, când Moldovenii au luat în stăpânire orașul, al cărui episcopat îl desființase stăpânirea tătărească. Mitropolitul Haliciului rugat a da formele canonice pentru episcopatul moldovenesc nu putea hirotonisi pentru o diecesă inexistentă. În felul acesta dela episcopatul de Cetatea-Albă s'a ajuns la mitropolia Moldovei, după cum nu mult mai înainte dela episcopatul din Vicina s'a ajuns la mitropolia de Argeș a Țării-Românești.

I. MINEA

Știri noi despre propaganda catolică în Moldova în sec. XVII

Sunt cunoscute eforturile făcute de catolicismul regenerat în sec. XVII pentru convertirea altor popoare. Astfel urmărirea compensații pentru ceea ce pierduse prin reforma religioasă. În ce ne privește pe noi și ce se referă la jumătatea a doua a secolului al XVII-lea, s'a mai adăus idea de luptă în contra Turcilor și mai ales imperialismul im-

păratului Leopold I, cel dintâi Habsburg, care a schițat pretențiunile răposatei Austro-Ungarii pentru stăpânirea drumului, spre Salonic și Marea-Neagră. Nu trebuie uitat nici rolul avut în această direcție de acel domnitor Ghica, fost la Roma după Victoria creștină dela S. Gothard.

I. Vito Pilutio

Dintre misionarii, cari pe această vreme au bătătorit cu propaganda lor drumurile moldovenești, mai cunoscut este Vito Pilutio, acel episcop italian, cu care a stat de vorbă și Miron Costin înainte de a scrie prefața la *De neamul Moldovenilor*. Vito Pilutio a fost mult timp misionar în părțile noastre, cum ne spune hotărârea congregațiunii de Propaganda Fide, când în ședința sa din 29 Martie 1678 îl recomandă papei pentru a fi numit arhiepiscop de Marcianopol cu reședința în Durostor.

Vito Pilutio cunoștea bine limba română, pe care o constată așa apropiată de cea italiană. La 1677 a publicat la Roma *Catechismul creștinesc* sau, cum e în titlu cărții: *Dottrina christiana tradotta in lingua valacha dal padre Vito Pilutio Da Vignanello Minore Conventuale di S. Francesco, Roma 1677*¹⁾. Cartea scrisă cu litere latine cu drept cuvânt a fost catalogată și discutată la noi.

Se știa până acum că la 28 Aprilie 1679 Vito Pilutio era decis să plece în Dumineca viitoare pentru a-și lua postul de arhiepiscop de Marcianopol în primire. S'a publicat și documentul, din care se vede că acelaș la 25 Iunie următor era la Viena în drum spre locul său de reședință²⁾.

Nu s'a publicat însă documentul, prin care a fost numit sau recomandat ca

¹⁾ Bianu-Hodoș, Bibliografia românească veche fasc. III, pag. 216.

²⁾ I. Bianu, Vito Pilutio. *Documente inedite în arhivul propagandei* în Columna lui Traian. Noua serie, anul IV. Buc. 1883, pag. 257, 258.

arhiepiscop. Noi l-am procurat pentru biblioteca Universității din Iași și-l publicăm reprezentând o pagină de istorie românească.

Documentul e următorul:

Copia. Decretum Congregationis de Propaganda Fide habitae die 29 Martis 1678.

Relatis per Eminentissimum et Reverendissimum Patrem Cardinalem Albrium necessitatibus temporalibus eorum populorum, quos Sacra Congregatio consuevit committere curae archiepiscopi Marcianopolis propter diuturnam carentiam ipsius archiepiscopi in curia a duobus annis et ultra defuncti, eadem Sacra Congregatio inherendo decretis ab eadem alias factis decrevit supplicandum esse SS^{mo} ut in archiepiscopum . . . . . dignetur deputare patrem Vitum Pilutium de Julianello diocesis civitatis Castellanae ordinis Minorum Conventualium sancti Francisci antiquum ipsius congregationis iis in partibus missionarium, virum pietate, zelo ceterisque virtutibus valde commendabilem eique *administrationem concedere eorum ecclesiarum locorumque, qui sunt intra Danubium, Pontum Euxinum, Montem Hoemum et fluvium Janetram, necnon illius partis Vallacchiae* (sic!), *quae est ultra Danubium septentrionem versus eidemque pro loco ordinario suae residentiae assignare urbem Durostorum*. Datum Romae 29 Martis 1678.

Urmează apoi aprobarea papală în următoarele rânduri:

Quo decreto relato per S. D. Vit^m Cervum secretarium SS^{mo} D. etc. S^{tas} sua omnia benigne approbavit et ad ulteriora in expeditione iuxta solitum procedi mandavit in audientia habita die 13 Iunii 1678.

V. Cervus secr.^s

Din document rezultă deci că Vito Pilutio a fost recomandat ca episcop de Marcianopol în ședința din 29 Martie

1678 a Congregațiunii de Propaganda Fide și aprobat de papă la 13 Iunie următor.

Drumul era împreunat cu greutate, cheltueli mari. De aceea am văzut că tocmai la 25 Iunie 1679 noul arhiepiscop era în Viena. La 25 Octombrie 1680 ca episcop de Marcianopol scria din Bacău ¹⁾ Propagandei ²⁾.

Deosebit de interesant pentru noi e faptul că reședința arhiepiscopatului era Durostorul nostru.

I. MINEA

Constantin Vodă Șerban față de imperiali și Cazaci

Se știe că lovitura militară a răscoalei Seimenilor din timpul lui Mateiu Basarab a fost opera lui Constantin Șerban pusă la cale în folosul său ³⁾.

Această răscoală a făcut-o bazat nu numai pe partizanii săi din țară, ci și pe doi sprijinitori din afară: imperialii și Cazacii. Imprejurările interne ale acestei lovituri de stat au fost studiate. Legăturile externe cari puteau să asigure, în configurațiunea generală politică, succesul răscoalei, după cum vom vedea merită această cercetare aparte.

În ultimii ani ai domniei sale Mateiu Basarab arata o deosebită aplecare politică către Turci — pe cari, cum ne mărturisește Paul de Alep îi iubea peste măsură — ⁴⁾. Partidul boeresc muntean,

¹⁾ După un text latin citat de bună seamă greșit Hasdeu a dat însemnarea că papa Inocențiu XI a numit la 23 Dec. 1679 pe Vito Pilutio ca episcop de Baeu (Arhiva Istorică I pag. 176). Ca arhiepiscop de Marcianopol nu putea fi nici vicariu de Bacău la 22 Dec. 1681, cum a însemnat d. N. Iorga în Istoria bisericii românești II, pag. 324.

²⁾ I. Bianu, l. c. pag. 260 și urm.

³⁾ N. Iorga. *Răscoala Seimenilor*, An. Acad. Răm. S. II, Tom. XXXIII și N. C. Bejenaru. *Constantin Vodă Șerban înainte de domnie*. Arhiva Anul 31, No. 1.

⁴⁾ Paul de Alep, *Căldătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române*, tradus de Emilia Cioran, Buc. 1900, pag. 108.

care ținea cu creștinii și era deci contra Turcilor vedea cu ochi răi această politică. Sentimentele acestea le arată cu prisosință boerimea munteană la moartea lui Mateiu Vodă când, cu toată dorința ce-o avea bătrânul domn de a-i urma în scaun Diicul, nepotul său, totuși este ales urmaș Constantin Șerban. Alegerea aceasta are semnificația ei deosebită. Diicul, pe lângă faptul că era incapabil și urât de boerime¹⁾, ar fi făcut alături de Postelnicul Constantin Cantacuzino politică filo-turcească și astfel alegerea fiului lui Radu Șerban — cel ce-și pierduse tronul pentru apărarea ideii creștine — poate fi considerată ca o reacțiune a partidului creștin care păstra prin aceasta tradiția lui Mihai Viteazul.

Acest partid creștin cu ajutorul căruia se urcase pe tron Constantin Șerban nu mai putea fi de astădată devotat lui Rakoczy, prințul Ardealului așa cum îl vedem în vremea lui Mateiu Basarab. Se știe că Constantin Șerban a luat tronul în contra voinții lui Rakoczy²⁾, care la început a întrebuințat fel de fel de intrigi spre a-l putea răsturna ajungând în urmă și la răscoala trupelor Seimenilor în contra lui. Această răscoală a provocat o Rakoczy tocmai spre a avea prilejul de a interveni cu trupele sale în Țara Românească și a face astfel o schimbare de domnie după planurile sale de hegemonie politică. Constantin Șerban și-a susținut domnia însă, tot pe acest partid care neputând avea prietenia lui Rakoczy își va fi îndreptat privirile spre imperiali dela cari sperau ajutor la caz de nevoie așa cum făcuse Mihai Viteazul și Radu Șerban.

Faptele așa cum vor urma ne dovedesc că au existat legături între imperiali și Domnul din Țara Românească. Constantin Șerban ne apare deci ca

restauratorul tradiției de politică creștină, tradiție moștenită dela marele erou din pragul sec. XVII-lea. Această politică fusese abandonată după moartea lui Radu Șerban căci chiar domnia lui Mateiu Basarab nu reprezintă altceva decât influența deplină a politicei ardelene în țara-românească, politică care însemna interesele Ardealului totdeauna în conflict cu imperialii și nicidecum ideia creștină în luptă cu Turcii. Imprejurările generale politice au impus aproape Domnului din țara românească reluarea politicei mai vechi.

În starea de azi a informației nu putem constata legături directe între Constantin Șerban și imperiali. Putem însă bănuî că noul Domn va fi căpătat sprijinul imperialilor și va fi legat prietenie cu ei prin intermediul Cazacilor. Aceștia ajutând pe Vasile Lupu în luptele lui contra lui Mateiu Vodă provocaseră în sufletul bătrânului domn o ură nestinsă. Paul de Alep¹⁾ confirmă în mod indiscutabil că ura Domnului dela Târgoviște în contra Cazacilor și Rușilor era grozav de mare²⁾ și Mateiu Basarab căuta să dovedească totdeauna Turcilor acest lucru. După învingerea lui Vasile și Timuș în 1653 Mateiu Vodă făcu un mare măcel printre Cazacii prizonieri, iar când se întoarse la Târgoviște și fu întâmpinat de Aga Vistieriei, tae în fața acestuia capetele mai multor Cazaci zicând că o face din ură contra lor și din iubire către persecutorii lor³⁾. Se dovedește prin felul cum se urmează evenimentele că Constantin Șerban a căutat să utilizeze eventualitatea unui ajutor căzăcesc în planurile sale contra lui Mateiu Basarab pentru care Cazacii

¹⁾ Paul de Alep, *op. cit.* 108.

¹⁾ Paul de Alep, *Op. cit.* 110.

²⁾ Am dovedit aceasta pe larg în lucrarea mea de doctorat: *Constantin Vodă Șerban și vremea sa* (Cap. respectiv în Arhiva, Aa. XXXI No. 3—4).

²⁾ Unci ambasade ruse venită la Târgoviște pentru încheierea unui tratat de alianță domnul îi trimite răspuns «să nu-i văd fața». (Paul de Alep, *op. cit.* 107).

³⁾ Mateiu Vodă credea că raporturile dintre Turci și Cazaci sunt încă rele; ele se îmbunătățisă însă.

aveau resentimentele atitudinii descrise mai sus.

Constantin Șerban a intrat mai întâi în legături cu Vasile Lupu, care era la Cazaci, legături despre cari, solii ardeleni înștiințau pe craiu și în Iulie 1654. Constantin avea legături cu Lupu căruia-i jurase prietenie încă de pe timpul când era la Tătari¹⁾. Aceste legături vor continua și după urcarea lui Constantin Șerban în scaun căci numai în baza acestei prietenii putea scrie Lupu, din Constantinopol în 20 Iunie 1654, fratelui său Gheorghe Hatmanul, care era internițat în Ardeal: «dacă vei scăpa din temniță să vii la Dumnealui la Constantin Vodă, că Dumnealui ne iaste ca un fiu»²⁾. Aceste fapte nelinișteau pe Rakoczy care se și plângea Turcilor că Domnul din Țara Românească este mai mult prietenul Cazacilor decât al său și că face daruri lui Mihail Pătrașcu care se găsea la Cazaci. Mihail Pătrașcu era trimis de Imperiali la Cazaci — unde se găsea pe această vreme 1654, și unde voia să se căsătorească cu Ruxanda văduva lui Timuș — pentru ca cu ajutorul acestora să încerce o răscoală a iobagilor români din Ardeal în contra lui Rakoczy, și spre a aduce iarăși Ardealul sub oblăduirea împăratului.

Constantin Șerban deci, pe tronul Munteniei și în relațiuni bune cu Cazacii, Mihail Pătrașcu la Cazaci cu ajutorul cărora avea să intre în Ardeal și să răscole pe Români în contra lui Rakoczy și pentru împăratul, iată o situațiune ce convenea de minune Habsburgilor. Această situație nu putea fi un simplu hasard ci un aranjament dibaciu al politiceii austriace, de care, în nici un chip nu putem crede că era străin Domnul din țara românească.

În calea planurilor Habsburgice, de a pătrunde către răsărit, scoțând pe

Turci din Europa, se interpușe Ardealul care-și apăra cu încăpățănare independența și numai cu ajutorul principatelor române această independență putea fi sdrobotită. Politica imperialilor lucraseră în așa fel că pe tronul dela Târgoviște să aibă un partizan devotat al lor pe care să se bizue în contra Craiului Ardealului.

Evenimentele desfășurate în urmă însă, schimbă perspectivele Habsburgilor la noi și determină pe domnul din Târgoviște să aibă altă atitudine față de vecinii săi. După înfrângerea Seimenilor la Șoplea în 26 Iunie 1655, Constantin Șerban se supune fatalității istorice și devine ca și vecinul său din Moldova, aliatul lui Rakoczy. Această schimbare de atitudine și-a avut repercusiunile sale și la vecinii și prietenii săi Cazacii. Când aceștia se întorc din năvălirea făcută în Polonia în 1655 nu uită și Țara Românească, a cărei prietenie vor s'o încerce. O solie care ducea din partea lor propuneri amenințătoare¹⁾ găsea pe Constantin Șerban într'una din cele mai rele situații. Prădăciunile Ungurilor, cari fuseseră lăsați pe lângă el pentru pază, și cari mergeau cu nelegiurile până la pângărirea bisericilor, produsese în țară un sentiment general de revoltă. Toată lumea, inclusiv Domnul, doreau plecarea acestor oaspeți și mulți ar fi voit alungarea lor chiar cu forța mai ales că soliea căzăcească ce venea la Constantin Vodă aștepta nn singur gest al Domnului pentru aceasta. Dar situația Domnului era de așa natură încât aceasta n'o putea face cu nici un chip, deși atât el cât și poporul doria alungarea Ungurilor. Cum altfel ne-am putea explica scrisoarea pe care căpitanul de Buzău o trimite Cazacilor la această dată, prin care le spune acestora că ar fi foarte mulțumiți dacă Cazacii ar face

¹⁾ Mon. Hung. Hist. Diplomataria XXIII, 148.

²⁾ Iorga, *Studii și Doc.* IV, 31.

¹⁾ Hurmuzaki, *Doc.* V². 13 Sept. 1665, Diplomataria, XXIII, 238—9 cf. și Iorga, *Studii și Doc.* IV. Prefața.

o năvălire în Țara românească căci poate atunci vor scăpa și ei de foame ¹⁾?

Isbucind războiul nordic, Cazacii, în dorul lor după libertate, se răscoală și ei contra Poloniei. Incercarea făcută de Rakoczy de a-i împăca ²⁾ nu-și ajunge scopul iar când și Craiul Ardealului devine dușmanul Polonilor atunci și relațiunile dintre Țara românească și Cazaci devin prin forța lucrurilor, prietenoase. În 1656 ³⁾ Rakoczy încheiase un tratat formal de alianță cu Cazacii pentru care Constantin Șerban voia să trimită la aceștia pe Udriște Năsturel ⁴⁾, iar în Decembrie același an ei sunt cuprinși în tratatul încheiat între Ardeleni, Suedezi, Brandenburg și Rodziwil prin care Polonia era împărțită între puterile contractante.

De aci înainte situația Domnului din Țara românească va fi legată de aceea a crainului din Ardeal, pentru interesele căruia și-a trimis trupele sale să lupte în Polonia. Prietenia între țările românești și Cazaci se menține chiar și după dezastrul Craiului în Polonia când cei 3 Domni din principatele române sunt mazăliți. Astfel în 1658 la încheierea păcii dintre Tătari și Cazaci, aceștia din urmă pun condițiunea ca Turcii și Tătarii să nu facă nici un rău lui Rakoczy precum și ambilor săi aliați, Constantin Vodă Serban și Gheorghe Ștefan.

Politica urmată de Cazaci față de pribegii Domni din țările române a fost un joc dublu. Deși au însoțit armatele turcești de pedepsire a acestor țări în 1658 totuși acestea erau numai atitudini spre a nu intra în conflict cu Poarta oomană. Când împrejurările li-au permis tot ei (Cazacii) au fost aceia cari au pus la dispoziția lui Constantin Șerban

trupe spre a-și îndeplini planurile sale războinice.

După ultima sa lovitură dată în Muntenia contra lui Ghica Vodă (1660), Constantin Șerban «urcându-se alături cu munții aproape de Maramureș pela Bistrița, trecând prin cetatea Dornii au ieșit la Câmpu-Lungul moldovenesc și trecând mai pe din sus de Suceava au lovit pela Hotin și au trecut Nistrul pela Movilău mergând la Cazaci» ¹⁾. În Ardeal nu se putu opri deloc. Aici se petrecea ultimul act al dramei lui Rakoczy care se termină cu ciopârțirea craiului de iataganele turcești și cum Barcsai, urmașul lui Rakoczy, era prietenul Turcilor, Constantin Șerban își vedea drumurile închise în această parte. Astfel el ajunge la vechii săi prieteni, Cazacii.

Un favorabil concurs de împrejurări îi dădu din nou speranțe și aiori. Îndemnat poate de Kemeny care luase locul lui Barcsai la domnia Ardealului, și ajutat de Cazaci — cari erau supărați pe Domnul Moldovei Ștefăniță — pentru că acesta îndrăsnise să atace Rașkowlul unde stătea sora sa Ruxanda văduva lui Timuș, Constantin Șerban se hotărî să atace iarăși Moldova spre a se urca pe tronul ei.

Cu o armată de vre-o 5000 de Cazaci ²⁾ el trece Nistrul pela Soroca și intră astfel în Moldova.

Panica răspândită în populație la intrarea trupelor căzăcești în Moldova este așa de mare, încât aproape toată populația se refugiază la munți și în păduri. La Coiceni pe Prut, oastea moldovenească comandată de Catargiul, Grigore Păharnicul și de Mihalcea Hâncul Serdarul, care întâmpină pe năvălitori, este împrăștiată iar Domnitorul, Ștefăniță se retrage în grabă spre sud, în preajma Bugeacului după ajutor tătăresc.

¹⁾ Diplomataria, XXIII, 230 și Iorga, *Studii și De.* IV.

²⁾ *ibidem*, 287—88.

³⁾ *ibidem*, 416—17.

⁴⁾ *ibidem*, 425, Iorga, *Studii și Doc.* IV, CCXLX.

¹⁾ Miron Costin. ed. Kog. I, 368, ed. Barwinski, 205—6.

²⁾ Șincai, III, 90.

Astfel cu ajutorul Cazacilor Constantin Șerban se instalează a doua oară ca Domn al Moldovei la începutul anului 1661. Domnia avea să-i fie de scurtă durată. Lovit pe neașteptate de Turci în momentul când ținea sfat cu câțiva boeri spre a-și alcătui un divan, Constantin Vodă părăsi în grabă capitala Moldovei urmărit de aproape de Tătari.

Nestatornicii Cazaci văzând puterea mare a Tătarilor concep planul de a preda în mâinile lor pe Domnul pentru care luptau. Stamatenco, șeful Cazacilor, trata cu aceștia pentru vinderea lui Constantin Șerban și dacă el n'ar fi promis lefuri mari trupelor sale mercenare și-ar fi terminat atunci cariera. Făgăduindu-le de fiecare om câte 20 lei, la Movilău și dând chiar atunci însemnate sume de bani stoinicilor Cazaci, Constantin Vodă reușește să se salveze.

În retragerea sa desordonată spre Nistru a fost atacat de două ori de către Tătari, odată la dealul Tatarășilor și a doua oară la mănăstirea lui Aron Vodă, când viața lui Constantin Șerban a fost din nou în pericol. Ajuns cu mare greutate la Nistru trecu în Polonia de unde n'a mai încercat vre-odată să ocupe tronul Moldovei.

N. C. BEJENARU
Doctor în litere și filosofie

Desbaterea procesului lui Gh. Șincai și sentința de eliberare din închisoare

Cei trei călugări dela Blaj: Suciul, Șincai și Maior au ajuns într'un grav conflict cu episcopul Ion Bob. Acesta cerca să-i umilească și să-i îndepărteze din Blaj, unde voia să aibă numai călugări, cari se supun fără de nici un murmur.

Conflictul acesta deslănțui o groaznică furtună, în deosebi, asupra lui Gheorghe Șincai. Ironia sa arzătoare nu cruța pe episcopul ambițios, care cerca prilejul potrivit pentru ca să-și poată răzbuna. Acest prilej sosi la 27 August 1794,

când episcopul atârnat de sateliții săi, acuză pe Șincai la subprefectul din Aiud, Acesta, având vie în memorie revoluția celor trei eroi-martiri și îngrozit de zgomotul de arme, aleargă repede la Blaj și deține pe revoluționarul de valah și-l închide într'o casă din curtea episcopului. De aici este dus la casa sa proprie din Blaj și timp de trei săptămâni ca să nu poată evada este străjuit.

În răstimpul acesta, subprefectul ceru aprobare dela congregația județană de a închide pe Șincai în temnița grea din Aiud, unde erau închisi numai iobagii,

Congregația aprobând cererea subprefectului, directorul școlilor românești din Blaj este transportat la Aiud și înfundat în temniță.

Subprefectul, negând dreptul de nobil al lui Șincai, intentează procesul împotriva sa, la forul, care judecă pe iobagi, *sedes filialis* (fiu szék). Acest for, de buuă seamă că l-ar fi osândit la moarte, Șincai, adunându-și dovezile necesare și lămurindu-și dreptul de nobil, ceru ca procesul său să fie desbătut de forul competent al nobililor, *sedes generalis* (derék szék). În urma lămuririlor date, acest proces se transpune la forul competent, care-l desbate la 23 Iunie 1795.

Iată procesul verbal al acestui proces în traducere:

«Sentință adusă de *sedes generalis* (derék szék) din Aiud, județul Aiba-Inferioară, la 23 Iunie 1795, în procesul intentat de Ion Ghilean, subprefect ca acuzator oficial, împotriva lui Gheorghe Șincai pentru cuvintele, cari ținteau la turburarea patriei, și pentru faptele sa imorale.

Eu sunt conducătorul conspiratorilor și autorul revoluției viitoare,

Cuvintele acestea, rostite de acuzat, în toamna anului trecut, pot fi tălmăcite și în sensul că ținesc la turburare liniștei din țară. Acuzatul, fiind dăruit și închis de subprefect, a recunoscut că a rostit aceste cuvinte. Pentru a nu

cumva să fie schimbat sensul acestor cuvinte, subprefectul, în conformitate cu puterea funcțiunii sale, a ordonat ca acuzatul să fie ținut sub pază, la casa sa proprie.

Desbătându-se această chestiune în fața congregației județene, acuzatul a fost trimis în închisoare pentru aceste cuvinte și s'a ordonat ca subprefectul să înceapă acțiune publică împotriva sa. Această procedură a fost aprobată și de guvern. Dreptul de nobil al acuzatului nefiind legal, acțiunea s'a început la *sedes filialis*, Dovedindu-se dreptul de nobil acțiunea s'a înaintat forului nobililor, *sedes generalis* (derék szék).

Acuzatul s'a năzuit să stingă acțiunea și să dovediască că aceste cuvinte nu le-a rostit ca să turbure liniștea din țară ci, după cum se vede din declarația alăturată sub B, le-a rostit împotriva episcopului. Această dovadă însă n'a fost acceptată. Dar martorii cari au declarat aceasta fiind legitimați și mărturisind la fel și martorii din declarația C, că cuvintele acuzatului s'au îndreptat împotriva episcopului — nu osândim la moarte pe acuzat, amăsurat acțiunii acuzatorului, ci, având în vedere că pentru aceste cuvinte cari scandalizează pe cetățeni a fost pedepsit și în 1791, dar din aceasta n'a tras nici o învățătură, ci s'a murdărit și mai departe cu vorbele și faptele sale josnice, având în vedere arestul suferit, hotărîm ca acuzatul să fie eliberat și să plătiască toate cheltuielile acuzatorului.

Acuzatorul, nefiind satisfăcut, cu această sentință face apel; acuzatul probează că n'are loc apelul.

Forul judecătoresc cântărind argumentele aduse de amândouă partidele aduce sentința definitivă:

Nu se admite apelul; se ordonă ca acuzatul să fie eliberat din închisoare.

Acuzatorul protestează, acuzatul re-protestează».

Din procesele verbale ale forului judecătoresc din Aiud, *sedes generalis*, la 10 Iulie 1795.

Textul original.

V. Ispány Atyának Tiszti hivatala szernit tett rendeléséből maga házanál őrizet alá tétetet mindaddig, mig nem az akkor tartott Nemes Varmegyének közönséges Gyulésében ezen tárgy előfordulvan az Alperes ezen szavaiért az Vármagye fogházában hozatott és V. Ispány Atyankfiának pereltetése megparancsoltatott, valamint illyetén pereltetését a Flgs Főkormány Szék is méltóztatott helybe hagyni, és rendelni 's eként az Alperesnek törvényesen nem lévén nyilvánságos személyes nemessége elsőben a Fiu Széken ellene kereset indítatott, ott pedig Nemességéről bizonyítván, minehutána a Szék elíteltettet volna mostani Derékszekünk előtt viszont ezen per felvétellett és az keperes Altal is a pertfolyta Derekas feleleténél fogva beadatott. Igyekepett az Alperes a felperesseg ellen tett Kifagásával egyfelől ezen keresetet erőteleenné tenni törekedett más felől a dolog derekához szolván emlitett szavait mint nem a Közönséges csendesség felháborítására tzelozo rothat beszédét más értelembbe vitetni mely szernit a B. betű alatt levő benign exam. noha az Alperes ezen szokat a Mgs Püspök urra tzeloszoknak adta fel, de ezen feladásának hitel nem adatott, hanem minekutánna azon tanuk, a kik erről hitelesen bizonyithattok, meg hiteltettek volna, azon C. betű alatt lévő Esketésben lévő tanuk is hasonlolog az Alperes emlitett szavait a Püspök urra czelozoknak lenni adtak fel: arra halálra nem bünthetődhetik, hanem mivel ezen szok olyan botrányoztato szok, melyeken a közbátorságok kedvellők megindulhatnak és az Alperes még ilg szavaiért meg is bünthetettett 1791 ben, közkereset alatt lévén, de nem hogy azon tanult volna, sőt azután is alaton tselekedeteivel, beszedeivel magat piszkolta: arra nézve tekintetben jöven eddig szenvedett rabsága, melyet maga okozott magának, az Alperest nyelvváltság bün-

tetése büntetésen marasztja 's meg fizétvén a Telperes Atjánkfának ezen perre tett Költségét fáradságát hogy szabadon erestessén határozza.

A felperes appellála ezen pert minden hozza tartozandokkal egybe 's mivel bizonyos tehintetbe ítelet nem lett, annál fogva cum plenitudine hogy ítelet téttessek ellátás végett juxta Decr. Trip. 3, 7, 3, 6, 7, 35 et Approb. Con. 4, 1, Art. 25 kívánnya simpliciter transmitálni et pr. Az Alperes ellen mond, az appellationak, mivel a Telperes keresete nem levén megpróbálva, ennek bővebb ellátásra ninesen oka, minthogy pedig az Alperes detentioban vagyon, in eo casu ha történnek transmitáltatása, addig is kívánnya szabadon valo bocsátottását mint residentiatius nemes embernek A Telperes most is inhaercolvan hogy sok pontok és környül állásrol ítelet nem lett, kívánnya apert simpliciter transmitálni oda, a hol azokat meg ítélek et submittet iudicio..

Az Alperes is inhaercal ellene mondasának minthogy a mi próbához nines feljebb sein ítelhetik meg és kerem szabadon valo bocsátatásomat :

Ítélet

Felsőbb Ítéletve nem bocsáttatik ; az Alperes pedig a fogságból ki bocsáttatni végeztetik.

A Felperss protestal de litteris Praeceptoris Appellationis Az Alperes re protestal de ulterioribus expertis et fatigiis poenaeque illegitime extrahendi mandati et prot.

Nemes Alsofehér megye törvényes Derék Széke Jegyző hönyveből N. Enyeden Sz. Jakab Havának 10 dik napján 1795 esztendőben.

Kiadta Paal Benjamin not.

L. S.

TRAIAN POPA
Prof. Târgu-Mureşului

Când a zidit Vasile Lupu Biserica Sf. Dimitrie din Orhei ?

Vasile Lupu, domnul Moldovei (April 1634—13 April 1653) a clădit în Moldova dintre Prut și Nistru două ctitorii : biserica Sf. Dimitrie din Orhei și biserica Sf. Nicolae din Chilia. Prima nu se știe când a fost clădită, iar a doua a fost ridicată în timp de un an, de la 10 Mai 1647 până la 10 Mai 1648.

În ceiace privește anul zidirei primului locaș, nimeni până astăzi nu a deslegat problema. Noi ne vom încerca să o dezlegăm.

Înainte ca la noi să se fi ocupat oamenii de știință de aceste probleme, Rușii au pus chestiunea de mult în discuție. Încă din 1867, I. Murzakevici¹⁾, membru Societății de istorie și antichități din Odesa, care societate avea și o bună revistă, s'a ocupat de biserica Sf. Dimitrie din Orhei, atingând și chestiunea anului zidirei ei. Autorul articolului cu privire la anul clădirii acestei biserici spune numai : *«k sojaleniu, neizviestno v kakom godu postroenna (eta terkovi) = cu părere de rău, nu se știe când s'a clădit această biserică»*²⁾. Mai departe Murzakevici, de sigur influențat de sinacsarul Sf. Dimitrie, bănuște, că acest locaș de închinare a fost ridicat de domnitor, soția și fiul său : *«po obietu, o oblekcnii ili iztietenii kogo-to holiashceago = după o făgăduință, pentru ușurarea sau vindecarea a unui oarecare bolnav»*³⁾. Acest scriitor strein, necunosător al istoriei naționale românești, de sigur, nu putea dezlega problema pe care o ridicăm noi. Pentru lămurirea ei, măcar în parte, este bine să redăm incurcata-i inscripție slavă, scrisă pe o

¹⁾ În ort. *«Slavianskaia nadpis' v Ovgheevskoi terkoi sv. Dimitriu = Inscriptia slavă a bisericei Sf. Dimitrie din Orhei»* în *«Zapiski Odeskago obshchestva istorii i drevnostei»* vol. VI, 1867, pp. 514—515 ; vezi și stampla IV dela fine.

²⁾ *Ibidem*, p. 514.

³⁾ *Ibidem*, p. 514.

lespede de piatră și așezată pe peretele interior de la a doua ușă de intrare ¹⁾).

† ИЗВОЛѢНІЕ СЦѢ И СЪ ПОСПЕШЕ-
НІЕМ СѢА И СЪ | ВРЪШЕНІЕМ СѢГО
ДХЯ НАЧА И СЪЗДА СЪ ХРАМ ВЪ | ИМѢ
СѢГО СЛАВНАГО ВЕЛИКАГО ЛѢХНИКА
МИРО- | ТОЧИВАГО ДИМИТРИЕ ЧѢВО-
РЕ ІСѢ ВАСІЛІЕ ВОЕВОДА БОЖІЮ | МІЛТІЮ
ГОСПОДАР ЗЕМЛЕ МОЛДОВСКОИ И
ГОСПОЖ ЕГ ТОДОГІА | † И ЧАД НХЪ
ІСѢАН ВОЕВОДА †

«*Prin îngăduirea Tatălui și prin grăbirea Fiului și desăvârșirea Sfântului Duh început-a și clădit-a această biserică întru numele Sfântului, slăvitului, marelui mucenic, izvorătorul de mir, Dimitrie, făcătorul de minuni, Io Vasile Voevod cu mila lui Dumnezeu, Domn al pământului Moldovei și Doamna lui Tudosia și copilul lor Ioan Voevod*».

Din coprintul inscripției, care este păstrată în toată întregimea, nu vedem de cât amănuntul, că această biserică a fost clădită de Vasile Lupu, cu soția sa Tudosia și fiul lor Ioan. Studiată inscripția aceasta din punct de vedere ortografic, socotim numai că la citirea ei trebuia să se observe, că în ultimul rând este scris cuvântul «ЧАДО» în loc de «ЧАА» lucru care se putea semna de orice cunoscător cât de slab în ale slavoniei. Acest lucru are mare însemnătate, căci dacă substantivul «fiul» este scris în singular iese un înțeles și

dacă este pus la plural atunci înțelesul se schimbă cu totul. Și aici este, în adevăr, cazul să se fi atras atențiune. Semnele crucei săpate în piatră în care este coprint ultimul rând ne liniștește și ne întărește credința în corectura noastră, îngăduindu-ne să ne expunem părerea noastră fără temere de a fi pierdut drumul. D-l Șt. Ciobanu în articolul său despre același subiect nu atinge această chestiune, lăsând-o tot deschisă, nepreocupându-l această latură a chestiunii ¹⁾.

Dacă examinăm coprintul tuturor inscripțiilor de pe la toate ctitoriile lui Vasile Lupu, atât de la locașurile din Moldova dintre Carpați și Prut, cât și ale acestor două de dincoace de Prut, găsim următoarele:

1. În inscripția bisericii Trei Erarhilor din 6 Mai 1639 vedem că se vorbește despre fiul lor «Ioan» și fiicele Maria și Roxanda ²⁾.

2. În inscripția de la clopotnița aceleiași biserici, din 16 April 1638, vorbește despre soția voevodului, Tudosca și cu «prea iubitul lui fiu Ioan Voevod» ³⁾.

3. Pe placa pusă la moaștele Sf. Paraschivei se spune la sfârșit: «*În același an (1641) s'a născut domnului nostru prea doritul său fiu, Io Ștefan Voevod*» ⁴⁾.

Dacă ne adresăm materialelor istorice găsim alte date înregistratoare ale chestiunii noastre. Pavel de Alep spune în Călătoria lui Macarie, patriarhul Antiochiei:

«*În zidurile nartexului (adică în interiorul bisericii Trei Ierarhilor) se află nișe, unde sunt mormintele copiilor Domnitorului și ale femei sale celei dintâi*» ⁵⁾.

¹⁾ Ibidem, p. 47.

²⁾ N. Iorga. «*Inscripții din bisericile României*», vol. II, București 1908, pag. 149; vezi și la pp. 169—229 în «*Notițe istorice și arheologice*» de Ep. Melchisedec, București 1885.

³⁾ Ibidem, pag. 150.

⁴⁾ Ibidem, pag. 151—152.

⁵⁾ «*Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române*» de Emilia Cioranu, București 1900, pag. 25.

¹⁾ Ibidem, p. 514 vezi și stampla amintită; vezi și «*Anuarul Com. Mon. Ist. secția din Basarabia*, 1925, Chișinău, p. 47 în art. lui A. Ciobanu. «*Biserici vechi din Basarabia*».

Iar mai jos adaugă: «*Aci sunt patru ferestre cu gratii, câte două într'un perete și imaginea Domnitorului și a nevastei sale, Doamna cea moartă, de care am pomenit mai sus, căci ea murise încă când trăia el, apoi cei trei copii morți, unul lângă altul, în haine frumoase și pe calpacurile lor era câte o dungă de samur*»¹⁾. Aceste lucruri le vede patriarhul în anul 1653, adică când, — după istorie, — lângă Domn nu se mai găsea de cât soția a doua Ecaterina, luată dintre rudele hanului crimeian, în 1640, imediat după moartea primei soții, Tudosca, fata lui Bucioc, și unicul fiu al acestei Ecaterine, Ștefan, căci fetele primei erau de mult sub acoperământ străin conjugal: Maria plecase încă din 1645, după cneazul litvan, Ianusz Radziwil²⁾, iar Ruxanda, părăsise cu sfărâmare de inimă frumoasa ei patrie ca să se sălășluiască lângă urâtul la chip cazăc de stepă, Timuș, fiul lui Bogdan Hmelnițchi³⁾.

Dacă cercetăm cronicile vedem, că Ioan Voevod despre care vorbesc câteva inscripții de la bisericile din Iași și aceasta de la Orhei, este o persoană, care a jucat un rol istoric. El este fiul Tudoscai, adică al primei soții a lui Vasile Lupu, care după cum ne comunică Pavel din Alep, mai avusese de la ea, afară de cele două fete, acum măritate, încă doi fii, cari, de sigur, închiseseră ochii prea de vreme, înainte de a juca un rol politic, ceiace însemnează că au fost mult mai mici de cât Ioan. Acestui Ioan până la 1639 îi hărăzise tatăl său tronul Munteniei al lui Matei, ca după această dată, înainte de lupta

din Decembre al acestui an, de la Ojogenii din Prahova contra bătrânului Matei Basarab, i se lăsase tronul Moldovei, el fiind sigur pe promisiunea Turcilor și a oștilor sale. că va ocupa tronul munteneșc.

Miron Costin în cronica sa românească cât și latină, vorbește despre întâmplările după înfrângerea lui Vasile Lupu: «*Întelegând*¹⁾ *Ioan Vodă, fi-ciorul lui Vasilie Vodă de poticala tă-tâne său în țara Muntenească strâns-au boerii ce erau puși la boerie pre lângă el și le-au xis, că el de domnie nu este, pentru slabă sănătatea sa ce avea (că era Ioan Vodă slab, și desnodat și de mâini și de picioare, cum nu ar fi fost ficiorul lui Vasilie Vodă, care era ca un leu și la hire și la trup), iar tă-tâne-său au lăsat scaunul domniei, și au venit Vasilie Vodă iar în scaun*».

Tânărul fiu, numai de cincisprezece ani în 1640, fu trimis de tatăl său ca ostatec pe lângă Poartă, se bolnăvi pe drum și se îndreptă la Brusa²⁾ la băi, unde muri, în Octombrie 1640. Ambițiosul tată în loc să-l primească înfrumusețat cu cuca domnească, îi primi trupul rece³⁾. După aceasta urmă în grabă a doua căsătorie din care răsări unicul acum fiu al lui Vasile, Ștefan, care domni de două ori în țara Moldovei: 1) de la 1/XII 1659—31/1 1661

¹⁾ «*Cronicle*», tom. I. pag. 308.

²⁾ N. Iorga, «*Istoria Românilor prin călătoria*», vol. I, București 1920, pag. 273.

³⁾ «*Studii și documente*», vol. IV, N. Iorga, București 1902, pag. CXBVI—CCIII și pag. 326, unde din raportul unui olandez din 10 Noiembrie 1640 reiese că: «... Săptămâna trecută a murit aici fiul domnului Moldovei, care ceru stăpânirea în Țara Românească, și a fost trimis, îmbălsămat, cu pompă mare, la tatăl său, pentru a fi îngropat într-o mănăstire din țara lui ...». Vezi chipul lui Ioan și al mamei lui de pe perdeaua de pe mormântul lor din bis. Trei Ierarhi, pp. 150—151 în articolul d-lui N. Iorga: «*Tapiseriile doamnei Tudosca a lui Vasile Lupu*», pp. 145—153, tipărit în «*Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*». An. VIII. fasc. 32, Oct.—Dec. 1915, București.

¹⁾ *Ibidem*, pag. 25.

²⁾ «*Cronicele României sau Letopiseșele Moldaviei și Valahiei*», ed. II, București 1872, tom. I, pag. 311; vezi și descrierea lui Everh Hoppellius din «*Ioan Neculce*» fasc. 4-a, 1924, pp. 252—260; cf. N. Iorga; «*Acte și fragmente*» I, pp. 196—197, București 1895.

³⁾ *Ihurmuzaki*, supl. II, vol. 3, pag. 34, aci avem descrierea nunței Ruxandei. «*Cronicele*» tom. I, pag. 320.

și 2) de la Fevruarie 1661—29/IX 1661, care aduse și osemintele tatălui său din Constantinopole și le îngropă în ctitoria lui de la Trei Ierarhi ¹⁾.

Din expunerea istorică, făcută mai sus, reiese în chip luminos, că fiul lui Vasile Lupu, Ioan, care era paralizat, nu mai trăește după Oct. 1640. Acum dacă legăm dorința tatălui său de a-l vedea Domn, fie chiar și în locul său, ca el să privească slăbănoaga-i odraslă, stăpânind din scaunul vecinului rasturnat, cu dorința de a se însănătoși cât mai degrabă, nu putem admite ca timp al ridicării acestei biserici, afierosite unui sfânt a cărui viață vorbește de multe vindecări, de cât în răspasul de timp de la 1654 până la 1640, dar în niciun caz după această dată. Socotim că lămuririle noastre sunt suficiente pentru luminarea acestei chestiuni.

ȘT. BERECHET

Despre semnătura latinească a lui Mihai-Viteazul

D-l Șt. Meteș ocupându-se în articolul său din ultimul număr al revistei noastre de documentele lui Mihai-Viteazul adresate magistratului orașului Cluj, ne dă (pe pag. 243) și facsimilul semnăturii sale latinești, luată de pe prima sa poruncă către susnumitul oraș, dată în ziua de 4 Noemvrie 1599 în Alba-Iulia. E bine să cunoaștem această semnătură, însă ca unul care cunosc foarte bine documentele lui Mihai-Viteazul, din cari am chiar o colecțiune însemnată de inedite, trebuie să constat și să mărturisesc, că semnătura latinească a lui Mihai-Vodă nu e autografă, ci e pusă întotdeauna de însuși scriitorul documentului, sau de prepusul lui din cancelaria princiară, aflată în Alba-Iulia, după cum se obișnuia pe vremea aceea la documente simple administra-

tive, cum e și acela citat, în care Mihai Vodă cerc un împrumut orașului pentru nevoile oștirii sale.

Impresia sau mai bine zis convingerea aceasta a mea, cum că semnăturile latinești ale lui Mihai Vodă *nici odată nu sunt autografe* adică scrise cu mâna sa proprie, o am de mult și o motivez în primul rând cu faptul, că el primind o educație română, ortodoxă, nu a avut prilejul de a învăța literile latine, de cari altfel nu avea trebuință, nu va fi avut poate nici ocazie, ca în tinerețe să învețe latinește. Acest lucru e atât mai probabil, cu cât se știe, că pe când în Moldova, cu atâtea sate și biserici catolice, tot se mai găseau (chiar și în timpul lui Mihai-Vodă) preoți și dascăli catolici, în Țara Românească rar pică vre-unul, dela care ar fi putut învăța boerii literile latinești ori chiar limba latină, abia cunoscută pe atunci în țara lui Mihai-Vodă.

Ajuns la domnie, Mihai-Vodă avu permanent diaci ungurești la Curte, de cari se servea nu numai la ascultarea solilor ardeleni, dar și la scrierea răspunsurilor date la scrisorile sosite din Ardeal, ba chiar și dela Constantinopol, de unde se scria pe ungurește, limba diplomației cancelariei otomane fiind pe acele vremuri cea ungară față de Ardeal și principatele române. Acești diaci semnau apoi scrisorile făcute de ei și explicate ori citite chiar Domnului, căci am ferma convingere, că Mihai-Vodă vorbea ungurește, de oarece ținând mereu ostași săcui pe lângă sine, trebuie să fi învățat fără îndoială limba lor, în care se înțelegea mai în urmă și cu boierii (nemeșii) unguri și săcui din Ardeal, cu cari stătea în relațiuni permanente.

Convingerea mea, cum că semnăturile latinești ale lui Mihai-Vodă provin toate de mână străină, o și dovedesc prin următoarele constatări.

E frapant, că trăsătura semnăturilor latinești ale lui Mihai-Vodă nu e una

¹⁾ «Revista Arhivelor» An. I, No. 2, p. 297.

și aceiaș ca a semnăturilor sale cirilice¹⁾, ci ea variază după funcționarul care scria documentul și felul cum semna ori făcea manupropria, pe care de multe ori diacii se trudeau a o imita după aceea a Domnului lor. Semnătura reprodușă în facsimile de pildă, cu întortochetura dublă a manuproprii imitează perfect semnătura principelui Sigismund Bathori²⁾, iar altădată întîmpinăm alte manuproprii, după «condeiul» și obicinuinta scriitorului documentului. Actele administrative fiind de o importanță secundară, din punct de vedere juridic și paleografic, nu se cerea ca ele să fie iscălite de însuși domnitorii țării, cari de multe ori nici nu știau de actele date în numele lor diferitelor autorități și orașe, căci acelea se trimiteau se poate zice automatic, în număr mare și lucrul principal la acest fel de documente era, ca ele să aibă pecete în regulă. Atari acte nici nu se prea semnau de principii Ardealului, ci cancelarul prezentându-le domnitorului spre aprobare, în semnul aprobării se scria de obicei în dreapta actului cuvîntul de «Lecta» pe edițiuni oficiale de tribunal, pe cînd actele administrative se semnau — tot în dreapta — de funcționarul respectiv al cancelariei; precum semna și secretarul Ioan Iacobinus poruncile lui Mihai-Vodă, fără ca să mai fi aplicat și semnătura acestuia³⁾.

Cu totul altfel era uzanța cancelariei la o scrisoare privată, adresată către vreun principe străin ori alt personaj înalt sau la o diplomă nobilitară, care firește nu ar fi fost validă, fără o semnătură autografă a donatorului; iar scri-

soarea privată ar fi suferit o mare lipsă de tact și curtoazie, dacă nu ar fi fost semnată de acela, în a cărui nume se scria. Iată-mi dovezile diplomatice. Posed copia scrisorii inedite a lui Mihai-Vodă (din Târgoviște, 3 Iulie 1597) către papa Clemente VIII scrisă în latinește, prin care îi cere ajutor de bani pe seama oastei sale, care o ține în serviciul creștinătății, *semnată cu cirilică*, care de sigur ar fi semnat-o viteazul Vodă latinește, dacă ar fi știut să-și subserie numele cu litere latine; *tot cu cirilică* fiind semnată și a doua a sa scrisoare către acelaș din Alba-Iulia, (2 Februarie 1600).

Faptul că aceste două scrisori (scrise în diferite timpuri) au fost semnate personal de Mihai-Vodă — chiar cu cirilică — este semnul unui deosebit omagiu și devotament față de capul Bisericii catolice; lucru ce nu-l vedea Mihai întotdeauna față de împăratul Rudolf, căruia îi scria mai des. Așa de pildă scrisoarea sa (din Târgoviște, 16 Martie 1598) către Rudolf, scrisă în întregime ungurește de către secretarul Ioan Rácz e semnată de însuș acest diac ungar în latinește cu cuvintele «Michael Vaiuoda regni Transalpinensis» avînd ductul și caracterul perfect al scrierii susedului secretar ungar. De însemnat este însă, că mai pe urmă, în Ardeal, Mihai Vodă semnează mai totdeauna cu cirilică, de câte ori scrie împăratului Rudolf, fratelui său Maximilian, ba chiar și consilierului Pezzen și altora, tratîndu-se de scrisori politice, cari trebuiau să aibă neapărat o semnătură autografă⁴⁾.

Cele mai importante documente al cancelariei princiare ardeleni au fost întotdeauna diplomele nobilitare (litterae armales) care se redactau și se emanau

¹⁾ Semnătura lui cirilică e publicată în facsimile de N. Iorga în Hurmuzaki: Documente XII, p. 548, 1135 și 1159, iar de mine în Veres Endre: *Zakinkeményi Kakas Istvan* (Budapest, 1905) p. 96.

²⁾ Aceasta este publicată sub No. 7 a planșei de iscalituri din Hurmuzaki: Documente XII.

³⁾ Un număr mare din aceste porunci ale lui Mihai-Vodă, semnate numai de către Iacobinus, se află în Hurmuzaki: Documente XII.

⁴⁾ Scrisori ale lui Mihai-Vodă semnate cu cirilică adresate împăratului Rudolf și altora găsim în Hurmuzaki: Documente vol. III, p. 393; voi. XII, p. 481, 577, 579, 820, 873, 964, 1009, 1123 și Supl. II, vol. I, p. 418.

după un anumit formular tradițional, păstrându-se formele arhaice până și în facerea și sigilarea documentului solemn pe pergament, document atât de însemnat și valoros pentru toată familia, care îl câștiga drept răsplată serviciilor sale. Așa fiind *tot cu cirilică* semnează Mihai-Vodă diploma nobilitară, cu care cinsti (în Alba-Iulia, 18 Fevruarie 1600) pe vrednicul Georgie Chiokoniesthi și frații săi¹⁾, iar la 10 Aprilie 1600 pe Matia Székely²⁾; cari diplome *nu ar fi avut nici o valoare legală*, dacă ele ar fi fost semnate (în latinește) de vreun scriitor al cancelariei din Alba-Iulia, învățat a semna poruncile Domnului său către orașele din Ardeal.

Cred că am dovedit în destul faptul — dealtmintrelea foarte firesc — că Mihai-Vodă Viteazul nu scria cu litere latine și că toate semnăturile lui latinești provin din mâna slujbașilor cancelariei sale. Înainte de a termina însă acest scurt studiu, trebuie să fac atent pe Dl Meteș asupra fatalei sale erori, cum că «Mihai Viteazul pune în fruntea orașului Cluj, ca jude regese pe un român credincios, pe Andrei Stâncel», căci un jude regesc (?) cu numele de Andrei Stâncel *nu a existat niciodată* nici la Cluj, nici aiurea, ci el e confundat (într'un mod foarte ciudat și regretabil) cu Andrei Reuchel «iudex primarius» al orașului Cluj³⁾, ales — după privilegiile sale vechi — de cei 100 de senatori ai orașului, iar nu numit de Mihai, care nici nu avea dreptul să numească un primar, după cum nu-l aveau nici principii ardeleni. Acest Reuchel altfel

era Sas de origină, aparținând puținilor Sași rămași încă pe la sfârșitul veacului al XVI-lea în Cluj, oraș maghiarizat pe nesimțite și dela sine dealungul vremurilor, fără nici o influență sau poziție specială a autorităților și mai puțin a domnitorilor pământeni!

DR ANDREI VERES

Spicuiuri noi despre Horia, Cloșca, și Crișan.

În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, mai toate capetele încoronate din Europa, încercară să introducă în țările lor reformele cerute de ideile filozofice umanitare, propovăduite de pleiada filosofilor francezi, în fruntea căreia se găsea Voltaire.

Conducerea și orânduirea statelor, însă, întocmite după aceste idei, premergătoare desvoltării națiunelor de mai târziu, era cu totul în contradicție cu cea existentă, care își avea obârșia în viața medievală.

Din care pricină acolo unde monarhul a fost mai puțin destoinic, iar supuși alcătuiți dintr'un conglomerat cu totul deosebit nu numai din punct de vedere etnic-național ci chiar și religios, aplicarea acestor reforme, dătătoare de stimulent pentru muncă a fost nu numai foarte grea ba chiar imposibilă.

Ușor i-a fost unui Fridiric al II-lea cel Mare, cu energia care-l caracteriza, să introducă reforme printre supuși săi alcătuiți din neam german, docil și doritori de lucruri noi și migăloase.

Ușor ia fost și Caterinei a II-ua să facă același lucru, deși s'a stins odată cu ea, în masa colosului slav.

Nu se poate spune, însă, același lucru și despre tânărul, înaintat în vreme, împărat al Austriei, Iosif al II-lea.

Acesta deși își făcuse o ucenicie, destul de lungă, în ale domniei sub conducerea mamei sale Maria Theresia, totuși în marea-i grabă de a nu rămâne mai prejos

¹⁾ Originalul diplomei în colecțiunea Academiei Române; publicat în parte de Ștefan D. Greceanu: *Eraldica Română* (București, 1900) p. LXII-LXIII și în întregime în «*Revista Istorică*» 1920 p. 246—7.

²⁾ Publicată în întregime în «*Genealogia Fiúzetek*» (Cluj) 1900 p. 29—30.

³⁾ Citat de monografistul orașului Cluj, decedatul Jacob Elek în *Kolossvár történeté* vol. II, p. 375 greșit ca: Beuchel, în loc de Reuchel.

de nivelul dela nord, nu luă în seamă că ceia ce a putut face acesta în țara sa, nu numa că nu era aplicabil pentru supuși săi, dar putea să-i fie chiar dăunător.

Sub stăpânirea sa se găsea un conglomerat de popoare, cari puteau să intreacă cel mai frumos mozaic posibil.

Ușor îl conduci pe austriac, ce nu se teme decât de foame, deasemenea ușor îl împaci pe Ceh, pe Slovac, pe Polon, pe Sârb, pe Român și chiar pe Italian, cu foarte mare greutate însă pe Maghiar.

Maghiarul Ungur, în fala-i caracteristică, nu renunță așa ușor, la pofta de de a trăi din sudoarea muncii altuia și la mândria de a se ști atot puternic pe moșia ce o are în stăpânire, fie eh iar prin usurpare.

Obiceiurile caracteristice rasei turanice n'au găsit cu cale nobilimea maghiară să le sacrifice ambițiunilor lui Iosif al II-lea și aceasta cu atât mai mult cu cât acesta le nesocotise amorul propriu, nevoind să se încoroneze și cu coroana Sfântului Ștefan, în calitate și de rege al Ungariei.

Așa că dorinței împăratului de a introduce în întreaga sa stăpânire, sistemul administrației centraliste, armată permanentă, recrutată în mod obligatoriu și biruri regulate și egale pentru toți supușii, nobilii răspund printr'o mișcare revoluționară amenințând cu deslipirea de Austria

Credincioși violenței specifică rasei lor magnații s'au folosit în rebeliunea împotriva împăratului de însuși acei pe care îi asupreau și pe ale căror drepturi etnice le usurpase încă de multă vreme, tot pe cale mișcească.

Una din noile reforme avea să fie și desființarea iobăgiei, se lovea deci în marii proprietari prin aceasta.

Ori cele mai mari moșii, așa numitele «latifundii» aceștia le aveau în Transilvania, răpită dela români.

Durerea mare era că de data aceasta «valahul» numai avea să joace rolul

nemeșului, ci devenind liber și stăpân pe bucata lui de pământ, udată atât amar de vreme cu sângele și sudoarea strămoșilor săi, avea să-i fie egal.

Durere dublă, pe deoparte valoarea moșiei, prin lipsă de brațe de muncă, scădea, pe de altă iobagul liber cu timpul putea să-i facă concurență.

La orizont se arăta așa dar odată cu reformele ce aveau să fie introduse, căderea prin sărăcie a magnaților și odată cu aceștia decăderea Națiunii ungurești, deci reformele însemnau în loc de civilizație, regres pentru Unguri.

Deaceia s'a căutat să se împiedice introducerea lor prin toate mijloacele posibile și imposibile.

În uneltirile lor machiavelice magnații s'au folosit și de data aceasta în contra acestor reforme de mișcare pornită, pentru introducerea lor, de către cei trei corifei cunoscuți; Horia, Cloșca și Crișan.

Promotorul acesteia fu Nicolae Ursu zis Horia.

Acesta era fiu de țăran din Alba și servise ca oștean în armata împărătească. Aici el avu ocaziune să învețe să cunoască lumea mai bine, să-și dea apoi seama de starea înjositoare a conaționaliilor săi și despre folosul reformelor ce avea să introducă Împăratul. În oaste el servise cu credință și pentru bunele-i calități ostășești căpătase un lanț de aur cu chipul Împăratului precum și o diplomă de scutire de dări.

Reîntors acasă tocmai în timpul când se decretase aplicarea reformelor, căroră magnații se împotriveau din răspuțeri, fără să bage de seamă fu și el luat de curentul mișcării și ca unul ce fusese soldat se dete de partea împăratului, pentru a putea fi folositor neamului.

Mai întâi cu țărani din satul său, iar iar mai apoi cu cei de prin împrejurimi, ajutat fiind de Popa Crișan și de Cloșca Ivan din Cărpiniș, porni războiu împotriva curților boerești,

Repede numărul răzvrătiților se ridică

la peste 36.000. Intreg districtul Slatnei fu în picioare, Mai mult de 136 castele și 62 de sate fură jefuite și date pradă focului, numărul celor morți ridicându-se la peste 40000.

Revoluția luă o mai mare extindere prin faptul că Horia începu să fie socotit ca trimis al împăratului, mai ales că insignele amintite mai sus întăreau aceasta; așa că pe negândite întreg Ardealul era în plină revoltă, deoparte țărani români cu punctul de sprijin în ținutul Moșilor, de alta nobilii unguri uniți cu Secuii.

Revoltații cereau înlăturarea titlurilor de noblețe, împărțirea moșilor și contribuții egale și obligatorii.

Reforme radicale, ce au fost să se împlinească mult mai târziu.

În fața acestor primejdii ce-i amenințau tronul Împăratul Iosef al II-lea se văzu nevoit să ia măsuri urgente.

Trimise dar o parte din armată sub conducerea lui Paul Kvyay, iar pe capul lui Horia puse 300 ducați, iar restul răsculaților fiind ertați printr'un patent special, cu condiția să depună îndată armele.

Revolta începu dar să fie potolită încetul cu încetul.

Horia, însă, om foarte energic și cu tovarășul său Cloșca Ivan, nu se lăsară să fie prinși ci vroiau cu ori ce preț, văzând miseleasca purtare a magnaților, să vie la Viena spre a-și apăra în persoană cauza în fața Împăratului.

Fură prinși prin trădare de un pădurar anume Melțer împreună cu șapte țărani.

Cu prilejul fugii lui Horia și a lui Cloșca, spre Viena, în Arhivele Ministerului de Interne, secția «Ober Polizei» ni s'a păstrat o descriere foarte amănunțită a acestora, pe care o voi publica mai jos; iar în Arhivele Ministerului de Finanțe comune «chitanțele de plata recompensei pădurarului și țăranilor, precum și decretul imperial pentru scutirea lor și a urmașilor lor de dările

către fisc trecându-i în rândul nobililor fără pământuri.

Tot din aceste acte mai aflăm apoi că țăranii erau din ținutul Aranyanos, iar împărțirea banilor li s'a făcut cu ocasiunea adunării staturilor, de către guvernatorul țării Ardealului.

Banii au fost plătiți din fondul țării, deci tot din sudoarea celor răsculați.

Mai aflăm apoi că acești doi martiri ai neamului au fost executați împreună cu 150 de tovarăși la Cluj în ziua de 3 Ianuarie 1875.

Iată actele despre cari vorbii mai sus:

«Des Rädelführer Hora [*sic*] und seines Mittgesellens Gloschka [*sic*] Ivan, welche, aus Siebenbürgen flüchtig geworden sind, und ihren Weg über den Pass Fekete-Ton genommen haben sollen.

Gloschka Ivan [*sic*] von Kerpenis zum Salatna Dominio gehörig, beiläufig 40 Jahre alt, kleiner zusammengedruckter Statur, follen braunen mehr runden Angesichts, hat eine stumpfe zusammengedruckte Nase, dunkel braune Haare, einen rötlichten braunen Schnurbart, ist stark von Knochen, stosset im Reden mit der Zunge an, hat übrigens mehr eine rauhe als dumpfe Stimme, gehet und steht gerade, ist ingleicher Landkleidung wie nachstehend beschreibener Hora [*sic*], pflegt aber auch ein kurzes wallachisches Pölzel mit halben Ärmeln von Schafpelz mit der Wolle auswärts zu tragen, reitet ein gutes leichtes kastani-braunes Gebirgspferd, worauf ein gewöhnlicher hungrischer Sattel mit einem schwarzen Schaffell bedeckt, der Zaum und Zugehör ist von ordiner schwarzen Leder, erträgt zuweilen die hier zu Land übliche Schwarze Müzen von Lammfell, zuweilen aber auch eine mit schmalen Finger breiten goldenen Collane oben eingefasste und geschnittene Czako Hauben mit einer dabei goldenen Schlinge, jedoch ohne Schnur.

Hora [*sic*] alias *Nicola Ursz*, beiläufig 40 bis 50 Jahre alt, aus Nagy-Oranios zur dasigen Kirche gehörig, Alba Kut

genannt hat kein Eigenthum allda, sondern hält sich bei seinen Befreunden auf, ist mittler Statur, mehr geschlanchten, als dicken Leibes, leicht braunes kürzes Haare, fast rötlich kurzen Schnurbart, länglichten Angesichts, sehr kleinen spitzigen Nase, owal grubigt und Sommer fleckich, besonders aber sind ihm die obere und untere Augenlieder hellrotfleischik, hält sich im Gehen und seiner Stellung gerade, trägt an seinem Leibe die in Salatner Dominio gewöhnliche Kleidung, bestehend in einem schwartzen beinahe bis an die Knie reichenden dann bei den Seiten blau ausgezierten Kittel; hat weise, mehr eng als weite hungarische Hosen; seine Füße sind mit halbgeschnierten Oschmen bedeckt, trägt jezt einen mit der Wolle inwendig gekehrten langen Sehafen Pelz, hat eine gewöhnliche schwarze Müze auf dem Kopf, und meistens einen dünnen Haselstock in der Hand.

Siebenbürg. Halmagy den 24. Dezember 1784. ¹⁾.

No. 2364/1785.

Joseph der zweyte etc.

Hochwürdiger, Hoch und Wohlgeborne etc: Aus dem von Unserem Siebenbürgischen Gouverneurs und dem alldassigen General Commando Gemeinschaftlich unterfertigten und unterm 4-ten dieses Monats eingeschichten Bericht, haben Wir mit Vergnügen Vernommen, dass die beyd^e Hauptführer der alldortigen Unruhen Horia und Kloschka wirklich in Verhaft gebracht und ihre Gefangennehmung eigentlich

von sieben Aranyoscher Bauern, die der Wald-überreiter Meltzer her beigeschaffet bewirket worden sein.

Wir wollen diesen Bauern nebst den 700 Dukaten, die ihnen vermög Unserer in der Sacherlassenen allerhöchsten Entschliessung ohne hin gebühren, und die auch bereits bei der Thesaurariats Cassa angewiesen worden sind, noch als eine besondern und sich auf ihre Nachkommenschaft ausdehnende Wohlthat dadurch angedeihen lassen; dasselbe alsogleich als Freie Bauern erklärt in dieser Absicht von allen Grundobrykeitlicher Dienstbarkeitlos gezehlt, und da sie den Vernehmen nach ohnelhin Cameral Unterthanen waren, von allen der Camer oder der Cameral Herrschaft gebührenden, was immer Namen habenden Schuldigkeiten befreyet, auch sie sowohl als ihre Nachkommigen unter die zahl der Treyen, keiner Grund-Herrschaft unterworfenen Leuthen gezehlt und immer gehalten werden sollen.

Dem Wald Ueberreiter Meltzer, der bei Herbeischaffung und Belehrung obgedachten sieben Vertrauten Innwohnern gute Dienste geleistet: haben Wir gleichfalls Belohnung von 100. Dukaten Verliehen und bereits bei der dassigen Cameral-Cassa angewiesen. Auch wird es demnach obligen, wegen Auszahlung obgedachte zweien Summen einverständlich mit Unserem Siebenbürgischen Thesaurariat die Vorkehrungen zu treffen, Unseren obgedachten wohlverdienten Bauern diese ihnen von Uns bewilligte besondern Gnaden zu erklären den Vollzug derselben gleichfalls einverständlich mit Unserem Siebenbürgischen Thesaurariat unverzüglich zu bewirken und Uns von dem Erfolg seiner zeit des weitere vorzulegen.

Und Wir verbleiben übrigens Euch mit unseren kaiserliche königliche und grossfürstlichen Hulden und Gnaden wohlgezwogen.

Gegeben in unserer Stadt Wienn der

¹⁾ Originalul in «Staatsarchiv der Innereu. Justiz», sub Fascikel X. ha. 5 b. P. B. 1785.

Această fasciculă s'a găsit din întâmplare, de către D-l Ruzicka în Polzei Vară, pentru care lucrea și aduc aci mulțumiri.

17-ten Monats Länner 1785, Unserer Reiche des Römischen in zweisten und der Erbländischen in fünften Jahre.

Joseph m. p.

Carol Graf Palffy m. p.

Ad Benignum Sacrae. Cae. Regiae. et Apost. M-tis Mandatum proprium.

Iohann von Bach.

K. K.

Qualiter sua Majestas Sacra, Sylvarum obequitatorem Meltzer et Rusticos illos, quorum opera Coriphae Primarii tumultuantum Hora et Kloska [*sic*] interrupti sunt remunerandos clementissime statuerit exadvoluto Benignissimi Rescripti Regii dd-to 16. Ianuarii l. a. emanati tenore Inclytus Theratus Regius uberius perspiciet quo igitur remuneratio haec a Cassa Camerali appacidata iisdem obtingat, requiritur Inclytus Theratus ut 700 aureos benignissime resolutos Illmo Dno. Consiliario Guberniali de Bruken-thal trausponiendos disponere. ung. Commissarium sua ex parte denominare velit, in cujus praesentia dicta remuneratio per Illmum Dnum Conss. Gublem. in oppido Abrudbanya, aut Zalathna, occasione Fori Hebdomadalis congrua Solemnitate distribuetur. E. Consilio R. M. Principatus Transyl. Gubernii.

Cibinii die 27 Ianuarii 1785.

Adam Veres Sec. Gublis.

14 Iänner 1785.

V^o Allerhöchste Hand Billet wegen der Belohung der 7. Bauern, welche den Berichtigsten Horia und Kloska in Siebenbürgen eingebracht haben mit 700 Dukaten, dann mit Befreiung von allen obrigkeitlichen Schuldkheiten nicht minder des siebenbürgischen Wald Bereiters Meltzer mit 100 Ducaten.¹⁾

s. s. Divorack.

No. 613.

DR. MIHAIL POPESCU.

¹⁾ Originalul în «Hofkammerarchiv» la anul respectiv.

Un autograf al lui Gh. Asachi

În Muzeul Camerii de Comerț din București, colecția de documente a d-lui D. Z. Furnică, printre hârtiile de corespondență ale vestitei case de comerț din Sibiu, Hagi Const. Pop, se află și o scrisoare a lui Gh. Asachi, datând din anul 1823. Ea este adresată din Viena—unde scriitorul moldovean fusese trimis de Ioan Alexandru Sturza spre a reprezenta Moldova pe lângă guvernul austriac,—bancherului vienez Popp¹⁾.

Profitând de prezența acestuia la București—unde probabil îl chemaseră afacerile-i comerciale—precum și de vaza de care se bucură Popp în lumea aristocrată austriacă, Asachi îl rugă să se intereseze de soarta unui tablou, pe care îl trimisese baronului Hiller,—fost funcționar al Agenției austriace la Iași, pe atunci cancelar al numitei Agenții la București²⁾,—cu rugămintea de a-l înainta domnitorului Grigore Ghica. În cazul când baronul Hiller nu l-ar fi prezentat, Asachi rugă pe Popp să-i facă acest serviciu.

Totdeauna îl anunță că pentru subscripția (de ce subscripție e vorba nu știm) în vederea căreia Popp trebuia să meargă la Iași, el scrisese prietenilor lui. Dintre aceștia îi recomandă pe tânărul Balș, Alexandru Balș³⁾, descendent al vechii familii de boeri moldoveni Balș, ca unul ce ar fi putut să dea un sprijin efectiv proiectelor sale⁴⁾.

¹⁾ Zenovie, feciorul bătrânului Hagi Constantin Pop, din Sibiu. Asupra acestei familii de vestiți negustori, N. Iorga. *Studii și documente* T. 8. p. III—VIII.

²⁾ Numit în 1822 prin demisia lui Udritzchi. Hurmuzachi, Vol. X *Doc.* CLXXVIII p. 136.

³⁾ Asupra familiei, Lecca G. Octav, *Familiiile boeresti române*, p. 33—40.

⁴⁾ Popp făcea dese călătorii și la București și la Iași de care îl legau diferite chestiuni bănești. În Septembrie 5, anul 1823, el încheie cu mitrop. Grigorie, C. Bălăceanu, Iordache Golescu, Mihail Ghica și Nestor membri ai Eforiei școalelor, un contract de tipărire la Viena a o mie «de trupuri psaltichii românești». An. Ac. T. 28. N. Iorga, *Contribuții la ist. lit. române*, p. 236.

Preocupările artistice pare a nu le fi părăsit Asachi nici chiar în funcția lui diplomatică. Dovadă rândurile finale în care rugă pe Popp a copia portretul lui Mihai Viteazul din biserica ce-i poartă numele, aflătoare în București și a-l trimite la Viena pentru litografiere.

Deși concepută în termeni reci, de politeță, scrisoarea prezintă totuși interes prin aceia că evidențiază, în afară de întinsele relații pe care Asachi le avea cu personalitățile marcante ale epocii, în amândouă țările române, și timpuria preocupare de a scoate la iveală din trecutul mort figurile mari ale istoriei noastre — indiferent scopul mercantil¹⁾ sau cultural ce-l animă — precum și mijloacele la care apelă el spre a-și aduna materialul necesar.

Reproducem autograful:

Monsieur,

Je profite de votre voyage de Bucaresti, pour vous prier de vouloir bien vous informer auprès de Mr. le Baron de Hiller sur la reception de ma lettre et d'une boîte (sic) contenant un portrait encadré que je lui ai envoyé dans le mois de mars, en le priant de le faire présenter à Son Altesse le Prince Régnant. Comme je n'ai la dessus aucune reponse, je pense, que quelque raison l'a empêché d'accéder à ma priere, veuillez, dans ce cas, vous charger d'un offre, qui ne peut qu'être agréable à S. A. Serenissime. Vous devez être fort content, d'avoir trouvé à Bucaresti monsieur l'agent de Lippa²⁾, sa présence facilitera l'exécution de vos projets, mais

¹⁾ Cf. An. Ac. T. 28. Scrisoarea lui Asachi către Popp din 5/17 April 1826 prin care-i cere părerea asupra posibilității de desfacere în Transilvania, Valachia și Moldova a portretului Țarului Alexandru pe care-l litografiasc în 1825. — p. 261.

²⁾ Bancher brașovean. Numit în 25 August 1822 în locul agentului anstriac von Raab. cf. Hurmuzachi, vol. X, p. 175.

j'espère qu'elle ne vous empechera pas d'aller à Jassy. J'y ai écrit à plusieurs amis pour preparer les esprits, mais il est réservé à vos moyens et à votre présence pour achever la subscription. Avant votre départ de Vienne, je vous ai engagé d'operer à Jassy entre deux personages une intimité pour l'avantage reciproque, je reitere mes instances, en vous assurant que si vous entamex à Bucaresti, vous achevez à Jassy, dans une tête-à-tête le meilleur des oeuvres. En arrivant dans cette ville, faites la connaissance du jeune Alexandre Balche, mon intime ami, qui est le plus instruit et le mieux intentionné de toute notre jeunesse. Je voudrai lithographier le portrait du grand Mikay Prince de Valachie qui y régna l'an 1600, il doit être représenté dans l'eglise de son nom qui est à Bucaresti. Faites en tirer une copie exacte en crayon, et je vous remettrai avec reconnaissance les frais. En vous souhaitant l'accomplissement de vos projets et une parfaite santé je vous prie d'agréer l'assurance de l'estime, de votre très humble serviteur.

G. Asaky.

Vienne ce 1 Juliet 1823.

[V^o.] De Vienne. A Monsieur Monsieur Constantin de Popp à Bucaresti

C. FIERĂȘCU

Congresul arhivarilor germani.

Dela 30 August la 2 Septembrie 1925 a avut loc la Regensburg al XVII-lea congres al arhivarilor de naționalitate germană.

Sedintele congresului s'au ținut în sala de festivități a primăriei în care sală, între anii 1663—1806 s'au adunat parlamentarii fostului Imperiu roman, de națiune germanică.

S'au strâns, cu această ocaziune, reprezentanții tuturor arhivelor orășenești și provinciale, atât din Republica germană cât și din cea austriacă, nelipsind

chiar nici reprezentanții arhivelor particulare.

A fost dar un frumos prilej de înfrățire și sfătuire pentru viitor!

Salutul frățesc al Austriei l'a purtat prof. Dr. Bittner, dela Staatsarchiv, care într'o frumoasă cuvântare a arătat situația creiată arhivelor austriace, după războiul, încheiând cu rugămintea de a se împlini unirea frățească cu un ceas mai devreme.

Din partea guvernului bavarez congreseștii au fost salutați de Dr. Stöhsel, care privind mulțimea adunată, ca răspuns la invitațiile făcute, se arată foarte încrezător în steaua poporului german.

Din partea orașului au fost salutați de către primar Dr. Herrmann.

Chestiunile discutate cu această ocaziune au fost:

1. Dr. Riedner: «Arhiva și războiul mondial». Vorbitorul a căutat să scuze Germania de învinuirea de a fi distrus arhive compromițătoare, încheiând cu dorința poporului german, în privința războiului mondial, de a se stabili adevărul și dreptatea asupra cauzei lui.

2. Dr. Freytag a vorbit despre «Arhiva centrală a principelui de Thun și Taxis».

3. Dr. Meisner și Dr. Reinhöl despre «Furtul de documente și cum trebuie să ne păzim de acesta».

4. Dr. Rudolf Hödl despre «Arhiva Ministerului de război din Viena».

Asupra celor două chestiuni din urmă, prima având o importanță deosebită, iar cea de a doua interesând și țara noastră, voi reveni într'un număr viitor.

DR. MIH. POPESCU

Organizarea Arhivelor Statului

În ziua de 15 Iunie 1925 s'a promulgat legea de organizare a Arhivelor Statului, prin care această instituție, care de aproape un veac se conducea numai după un simplu regulament, capătă o or-

ganizație temeinică, unitară și conformă cu principiile arhivistice moderne.

Legea asigură în primul rând regulata depunere a materialului arhivistice din partea tuturor autorităților Statului; organizează direcțiuni regionale la Iași, Cluj, Chișinău și Cernăuți, asigură recrutarea și stabilizarea funcționarilor instituției și preconizează o activitate științifică bogată și constantă.

De altfel această activitate a început încă din 1923 și se desfășoară în toată deplinătatea. În anul 1924 a apărut *Revista Arhivelor*; la 28 Nov. 1924 s'a înființat *școala superioară de arhivistică și paleografie*; în Mai 1925 s'a înființat *muzeul Arhivelor Statului*, care s'a inaugurat în 28 Martie 1926, fiind pus de atunci înainte la dispoziția publicului în fiecare Duminecă și sârbătoare.

C. BĂNARU

Inceputurile tipografiei în Ucraina

D-l *Șepticki Andrei* a publicat de curând un volum festiv intitulat: ПОЧАТКИ КНИГОПЕЧАТАННЯ НА ЗЕМЛЯХ ЧКРАЇНИ. (Inceputurile tipografiei în țările Ucraine) Lemberg, 1924, și editat cu ocazia aniversării de 350 de ani dela tipărirea primei cărți rutene la Lemberg (Apostolul, 1574). (În vederile iredentismului ucrainian, autorul consideră că «Ucraină» și Galiția Orientală, Volhinia, Rusia Albă etc.) Execuția tipografică splendidă, la urmă un album cu reproduceri din vechea artă tipografică ruteană.

Incepând cu o scurtă introducere asupra istoriei tipografiei în Europa, trece la tipografia la Slavi. Prima carte în veche-slavă tipărită e Octoihul din Cracovia (1431), urmată de alte câteva din aceeași officină. Imediat la rând urmează operele tipografice din Cetinge (Octoih 1494) ale lui Macarie care lucră pentru voevodul Gheorghe Crucevici, și mai târziu pentru Domnii Țării Românești (15).

La Moscova abia la 1563 apare prima carte tipărită (Apostolul), urmată de un șir de tipărituri religioase. Din Moscova vine Ivan Fedorovici la Lemberg și tipărește acolo la 1574 «prima carte slavă în Ucraina» cu toată opunerea breslei stolerilor, cari credeau că li se încălcase drepturile!

Ivan Fedorovici găsește un protector în cneazul Constantin de Ostrog, la care tipărește o serie de opere între care și celebra Biblie de la Ostrog (1581). Ostrogul cu școlile și cu tipografia sa devine centrul cultural al ortodoxiei rusești.

La Lemberg «Frăția Ortodoxă» își face tipografie proprie cu ajutorul patriarhului Eremia al Constantinopolului, *Gheorghe Movilă al Moldovei* și Mihail al Kievului (1587). Prima operă a noii tipografii, care multă vreme înrăuri asupra ortodoxiei rusești, rutene și moldovene, fu Gramatica slavo-grecească (1591) pentru școala Stavropigiei din Lemberg. Până la 1629 sub influența celei din Lemberg se întemeiază încă șase tipografii în țările rutene.

În aceiaș epocă se ridică în nord o altă mișcare de tipografie slavonă-ortodoxă cu centrul la Wilna.

Pe lângă aceste tipografii de oraș sunt tipografiile de mănăstiri, conduse de călugări. Cea mai celebră e cea din Pecerska din Kiew (Ceaslovul 1617), din care mai târziu Petru Movilă făcu centrul renașterii pravoslaviei (1642—3).

La Uniew, unde și-a tipărit Dosoftei Psaltirea în versuri și Acatistul românesc, întemeiasă tipografie la 1670 arhimandritul Varlaam Șepticki, bănuît de altfel de aplecare pentru unirea cu Roma. Duca Vodă se adresase zadarnic tipografiei «Frăției» din Lemberg, Dosoftei recurse deci la tipografia cea nouă din Uniew.

Hârtia pentru tipar se aducea de obicei pentru tipografiile rutene din Danzig. Din depozitul ei de hârtie împrumută la 1735 tipografia frăției din

Lemberg mitropolitului Moldovei Antonie. E reprodusă în «fac-simile» scrisoarea lui de adeverință din Iași, 23 April 1735 pentru «hârtia cumpărată de Frăția Staupigiei dela Danzig, dela pan Watson» pentru care a trimis la Lemberg pentru cumpărarea hârtiei pe doi lei și 25 de bani coala «o sută de coale de hârtie Watson». Hârtia trebuie transportată pe costul Frăției din Lemberg la Cernaăuți (planșa 145).

P. P. PANAITESCU

Bibliographia Hungariae Historica

Verzeichniss der 1861 — 1921 erschienenen, Ungarn betreffenden Schriften in nicht ungarischer Sprache. Zusammenge stellt vom Ungarischen Institut der Universität Berlin. — Berlin, Leipzig, 1923. Verlag Walter de Gruyter.

Cartea de 300 pagini e publicată de institutul unguresc atașat universității din Berlin, care, dela încheierea păcii, desfășoară, sub conducerea priceputului său director, d-nul Robert Grager, o activitate din cele mai intense, editând regulat anuare, în cari studiile ce privesc relațiile prietenești din trecut, între Ungaria și țările germanice, precum și cele cari arată contribuția Ungariei la marile mișcări istorice cu caracter general european, ocupă un loc de frunte.

Afară deci, de folosul științific dobândit prin luminarea trecutului Ungariei sub toate raporturile, prin studii de amănunt, aceste anuare îndeplinesc tot deodată și funcțiunea unei propagande, condusă în modul cel mai inteligent și a cărei eficacitate s'a putut constata acum câți-va ani, când institutul unguresc a organizat în aula universității din Berlin, comemorarea lui Petöfi, la care a reușit să adune și să intereseze tuate personalitățile de vază ale lumii intelectuale și politice germane. Astfel aceste anuare îndeplinesc în țările germanice și funcțiunea, pe care «Revue

de Hongrie» e menită s'o îndeplinească în Franța.

Studiile mai mari alcătuiesc volume separate, și fac parte din seria de volume care formează «Biblioteca Ungară», pe care o publică același institut.

Volumul de față face parte din cadrul acestei biblioteci și este o contribuție bibliografică folositoare pentru cunoașterea istoriei Ungariei, în granițele pe cari le-a avut până în 1918, fiind astfel de mare folos și pentru informațiunea bibliografică asupra istoriei Ardealului, Banatului și ținuturilor ungurene locuite de Români,

Materialul bibliografic bine ordonat face orientarea ușoară. Cartea se compune din două părți principale, cari la rândul lor, își au subdiviziunile lor.

Prima parte conține bibliografia referitoare la istoria Ungariei până în 1914, având ca subdiviziuni: istoria Austro-Ungariei în general, istoria generală și izvoarele istoriei Ungariei, istoria naționalităților, istoria locală, (provincii, comune), bibliografia specială referitoare la diferitele epoci ale istoriei Ungariei.

Partea doua cuprinde bibliografia istoriei Ungariei dela 1814 până la încheierea păcii dela Trianon, cu capitole speciale bibliografice referitoare la contribuția Ungariei în marele război și la diferitele fronturi ale războiului.

Releviez capitolul special, privitor la bibliografia războiului contra României. Ca încheiere un capitol, referitor la bibliografia asupra tratatelor de pace și a legăturilor Ungariei cu vecinii săi, în urma acester tratate.

Este de regretat, că autorii s'au măr-ginit numai la cărțile apărute după 1861, și numai la cele în alte limbi decât cea ungurească; o bibliografie completă asupra istoriei Ungariei, publicată într'o limbă europeană, ar fi fost de neprețuit folos.

Informațiunea bibliografică, așa cum este cu restricțiunile arătate, pe cari și le-a împus autorii, este de valoare in-

gală, foarte săracă în capitolul referitor la istoria Românilor, destul de bogată în capitolul referitor la ultimile evenimente și la problema minorităților, așa cum a fost pusă prin încheierea recenteii păci.

Cu toate scăderile menționate, cartea este indispensabilă deocamdată cercetătorului istoric, și de neprețuit folos pentru ori-ce publicist și om politic de la noi, care caută o orientare bibliografică asupra atâtor probleme, ce i se pun imperios acum, în urma revenirii ținuturilor de peste munți în cadrele statului lor firesc.

CONSTANTIN SASSU

Originea cuvântului „Târtan“

În legătură cu vorba *târtan*, poreclă ce se dă Evreilor, și care d. Sever Zotta susține că ar veni dela *tătar* (v. mai sus p. 297), îmi iau voie să dau următoarele lămuriri:

Cei doi săteni tecuceni, amintiți în documentele citate de d. Zotta, au fost numiți *târtani* nu pentru că au făcut o clacă la un Turc, ci pentru că au slujit cândva la el, iar claca pomenită a fost numai un prilej nimerit de a-i boteza astfel, prin rostul unui hâtru de glume, cum este datina la șezători.

În al doilea rând, după tot ce știm noi, poporul nu zice Evreilor: «Măi *tătare*!»

În schimb, dacă s'ar referi la ideea simplă de «Tătar», porecla celor doi tecuceni ar fi fost: «Tătaru» ori «Tă-tăreanu» (familie în jud. Dorohoiu) ori «Tătărașu» (=țigănașul) ori altfel.

Alta este deci lămurirea cea dreaptă. Fără a avea pretenția că am dat-o definitiv, noi înțelegem că: *Târtan*, *tartan* ori *târtan* va să zică astăzi în poporul din părțile Tecuciului: «om voinic dar leneș». Om voinic, pentru că *târtanii* erau urieșii din vechime, despre care se povestesc atâtea, că se apucă de tor-

țile cerului, ori că li se mai zic și *căpcăuni*.

Să se pună acum în legătură această vorbă despre *târtanii* cei vechi — *voinici*, *căpcăuni*, *urieși* și *păgâni* — cu faptul că ei se mai zic și *jidovi* — «neam de oameni din pricina cărora a fost potopul» (Pamfile, *Poveștea lumii de demult*, București, 1913 p. 147) — și atunci vom căpăta lămurirea ce o așteptăm dela mărturiile de mai sus,

Adaog (după aceeași lucrare a lui Pamfile, p. 166), că *jidovilor* în Bucovina, Muscel, Oltenia, li se mai zice și *călcăuni* și *diavoli*, iar în părțile biho-rene, *căpcăni*. În Macedonia li se zice *cap-di-câne*.

Ca urmași ai lor, poporul n'a găsit pe nimeni mai potrivii decât pe *Tătari*, ca unii ce ne-au schingiuit destul!

Deacea *tătar* va să zică prin Romani, «urias din vremuri, drac» (Vezi N. Păsculescu, *Literatură populară românească*, București, 1910, p. 299).

Jidovii hrănesc un bou, după credințele poporului român, și acel bou se va junghia în cer, iar din sângele lui va ploua o ploaie de foc care va arde pă-mântul. (Vezi Pamfile, *Sfârșitul lumii*, Bârlad, 1911, p. 61). Și multe alte lucruri se povestesc în popor despre *jidovi*, *urieși*, *căpcăuni* și *târtani*, *diavoli*...

Dacă poate fi de vreun folos, mai adăogăm că prin jud. Mureș-Turda se dă și azi porecla de «*tartan*» unui om care umblă hoinar, fără rost și are pre-dispoziții rele (com. de d. A. Borșianu).

În orice caz, foarte de seamă este să se știe că astăzi prin satele Tecuciului (ca de ex. Poiana, com. de elevul meu seminarist Borș Manolache, cl. VI), *târtan* va să zică un om voinic (urias) dar leneș. Poporul nici nu socotește pe Evrei harnici, ci dimpotrivă.

Insemnăm și știrea că în multe părți un șal mare, gros, se mai zice și *tartan*.

ECON. D. FURTUNĂ

BIBLIOGRAFIE

Cărți și reviste primite la direcția revistelor

- Antonovici* (Iacov, episcop de Huși), Documente Bârlădene, vol. IV și V.
Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj, publicat de *Al. Lapedatu* și *I. Lupăș* (II 1924).
Arhiva, organul Societății istorico-filologice din Iași, publicată de *Ilie Bărbulescu*, 1925 și 1926 (No. 1—2).
Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, revue d'erudition, Paris 1925 (vol. LXXXVI, 1—6).
Arhivele Olteniei, public de *Dr. Ch. Laugier* și *C. D. Fortunescu*, Craiova 1925 și 1926 (IV No. 11—22, V 23—24).
Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, Sibiu 1925.
Arhiva Someșiană, Năsăud 1925 (No. 2—3) 1926 (No. 4).
Bălan (T.), Moșia Cernanea și familia Hurmuzachi. Cernăuți 1925.
Buletinul Comisiunii istorice a României, București 1925 (vol. IV).
Bănescu (N.), Academia grecească din București și școala lui Gh. Lazăr. Cluj 1925.
Busuioceanu (Al.), câteva portrete noi ale lui Mihai Viteazul. București 1925 (Aualele Academiei Române).
Cercetări istorice. Buletinul Seminarului de Istoria Românilor al Universității din Iași, publicat de *I. Minea*. Iași 1925.
Ciobanu (Șt.), Dimitrie Cantemir în Rusia. București 1925 (Anal. Acad. Rom.).
Codrul Cosminului. Buletinul Institutului de istorie și limbă din Cernăuți, publicat de *Ion I. Nistor* și *V. Grecu*. Cernăuți 1924 (vol. I).
Costachescu (M.). Observări cu privire la uricele lui Iuga Vodă, Iași 1925 (extras din «Ion Neculce»).
- Daco-Romania*. Buletinul Muzeului Limbii Române, Cluj 1924 (vol. III).
Diculescu (C.). Contribuție la vechimea creștinismului în Dacia, Cluj 1915. (Extras din Anuarul Institutului de Istorie Națională).
Drăgan (N.). Codicele pribeagului Gh. Ștefan. Voevodul Moldovei, Cluj 1924. (Extras din Anuarul Institutului de Istorie Națională).
 — Catehisme luterane, Cluj 1924. (Extras din Daco-romania).
Drăghiceanu (Virg.). Curtea de Argeș. București 1925.
Filitti (I. C.). Clasele sociale în trecutul românesc. București 1925. (Convorbiri Literare).
Georgescu (I.). Un martir al datoriei către Țară: episcopul D. Radu. Cernăuți 1925. (Extr. din Analele Dobrogei).
 — 15 ani de transhumanță în țările române (1782—1797) Cernăuți 1925.
Ghibănescu (Gh.). O pagină din istoria finanțelor Moldovei, Iași 1925 (Extr. «Ion Neculce»).
- Fereștii (Vaslui), studii și documente, Iași 1926.
Grecu (V.). Versiunile românești ale erminiilor de pictură bizantină, Cernăuți 1924. (Extras din Codrul Cosminului)
 «*Ion Neculcea*» Buletinul muzeului municipal, Iași 1925 (vol. IV).
Iorga (N.). Domnița Anca și patronajul ei literar. — O prigoană politică sub Fanarioți. București 1925 (Analele Academiei Române).
 — Trei călători în țările românești: Caronni, Rey, Kunisch și originea «Luceafărului» lui Eminescu. București 1925 (*ibid*).

- Iorga* (N.). Lucruri noi despre Chilia și Cetatea Albă. București 1925 (*ibid.*).
- Un prinț portughez cruciat în Țara Românească în sec. XV. București 1925 (*ibid.*).
- O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși, București 1925 (*ibid.*).
- Lupaș* (I.). Din activitatea ziaristică a lui Andrei Mureșianu. București 1925 (Analele Academiei Române).
- Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești Ardelene. Sibiu 1926 (Bibl. «Astra»).
- Mețș* (Șt.). Moșile Domnilor și boierilor din țările române în Ardeal și Ungaria. Arad (Biblioteca Semănătorul).
- Relațiile mitropolitului Andrei Șaguna cu Românii din Principatele române. Arad (*ibid.*).
- Minea* (I.). Note și interpretări. Iași 1925. (Extras din «Cercetări istorice»).
- Müller* (G. E. Dr.). Die Ursachen der Vertreibung des deutschen Ordens aus dem Burzenlande u. Kumanien im 1225. (Extr. din Korrespondenzblatt des Vereins f. Siebenb. Landskunde 1925).
- Die Grafen der Kronstädter Distriktes bzw. des Kronstädter Provinzialverbandes. Sibiu 1925. (Extr. din Arhiv. des Vereins f. siebenb. Landeskunde).
- Panaitescu* (P. P.). Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Gr. Ureche și Miron Costin. București 1925 (Anal. Acad. Rom.).
- Nicolas spatar Milesco (1646—1708), Paris 1925 (École Roumaine en France).
- Rădulescu* (Andrei). Dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor, București 1925 (Analele Academiei Române).
- Rocques* (Mario) Le 24 Janvier. Paris 1925.
- Șoropa* (Virg.). Tătarii în valea Rodnei. Cluj 1925 (Extr. din Anuarul Ist. Naț.).
- Stahl* (H.). Grafologia și expertizele în scrieri. București 1925.
- Teodorescu* (Stoica). Monografia orașului Cămpina. Istoric și documente. Cămpina 1924.
- Monografia comunei Teleaga. Istoric și documente. Cămpina 1925.
- Veress* (A. Dr.). Can. pania creștinilor în contra lui Sinan așa din 1595. București 1925. (Anal. Acad. Rom.).
- Vlădescu* (I.). Inceputul anului în cronicile moldovenești până la Ureche. Buc. 1925 (*ibid.*).
- Derpre dări sau impozite, București 1925.
- Zeletin* (St.). Istoria socială, București 1925.

INDICE

(ÎNTOCMIT DE EMIL VÂRTOSU ȘI C. FIERĂSCU).

— — —

Abăza (vornic de poartă) 317.

Acte guberniale 309.

Acte militare 306, 307.

Ajud 376.

Albotă (Petre) 336.

Alexandri (V.) vornicul 140.

Alexandru II Domnul Țării-Românești (Bula de aur) 254, 256, 258, 260.

Alexandru cel Bun, Domnul Moldovei 271, 272, 303, 335.

Alexandru Iliăș, Domnul Moldovei 337.

Alexandru Lăpușneanul, Domnul Moldovei 336.

Alexandru Moruzi, Domnul Țării-Românești 269.

Alexandru (ceașnic) 271—2.

An die Romanen 36, 37.

Aninoasa (mănăstire) 210, 211, 213, 214, 220, 222, 223.

Aninoasa-Cislău (schit) 210, 224, 225,

Antimiia, fiica lui Grigore Ureche, 370—2.

Antonie Vodă, Domnul Țării Românești 236, 237, 239.

Antos (Ladislau) 285.

Apafi (Mihail), Principele Transilvaniei 287, 289, 290.

Arhiva centrală europeană din Paris (Napoleon I) 78—80.

Arhiva Muzeului Ardelean 181, 187, 286, 287.

Arhiva Senatorilor (din Chișinău) 17, 191, 192.

Arhive (generalități) 8 urm.; 85, 86, 87; 77 146—157; 177—188; 201—203; 298; (tratate privitoare la) 80—84.

Arhivele Basarabiei 16, 17, 189—200.

Arhivele Bucovinei 301—311.

Arhive județene (Transilvania) 73.

Arhive orășenești (Transilvania) 74.

Arhivele din Rusia (reforma sovietelor) 312—316.

Arhivele Statului (legea de organizare și activitatea științifică) 417.

Aron-Vodă (mănăstire) 404.

Asachi (Gh.) 415—416.

Aslan (Constantin), vornic 39, 43, 45, 46, 50, 53, 54.

Athanasie (mitropolit în Ardeal) 285.

Azăghi-Metanastia 373.

Băcani (sat) 326.

Bacău 375.

Bainski (Vasile), serdar 68, 69.

Bălăcianu (Constantin) agă, 228, 229, 241, 242.

Bălășescu (Nifon) 105, 106, 138.

Băleanu (Ivașco, vel vornic) 379, 381.

Balș (Alexandru) 416.

Balș (Constantin, biv vel logofăt) 47, 50; (Dimitrache, biv vel postelnic) 49; (Grigore, biv vel

- postelnic) 49, 51; (Iordachi, mare vornic) 33, 276; (Theodor, biv vel vornic) 47, 53.
- Băncești (sat) 215.
- Bandac (Preotul) 199.
- Bănișori* 3.
- Bantăș (Ana) 65; (Nicoară, vornic) 66; (T.) 66.
- Bănulescu-Bodoni (Gavril, mitropolit) 198.
- Barcan (Vistier) 293, 297.
- Bârlad (târgul) 45; (vornic de) 64.
- Bârnova (sat) 337.
- Barth (Petru) 340, 342.
- Bathori (Andrei), 329, 330.
- Bathori (Gabriel) 286, 287, 329, 331, 332.
- Bathori (Sigismund) 292, 328, 330, 332.
- Beldiman (Alec) 51; (Dimitrie, biv vel postelnic) 51.
- Bibescu (Gh.) Domnul Țării Românești 107.
- Boer (Ioan) 292.
- Bogdan IV, Domnul Moldovei, 336.
- Bogdan (Ioan, biv vel logofăt) 276.
- Bonjuriști* 3.
- Bordeani 4, 5, 6.
- Borșciar (sat) 336.
- Bortnic 308.
- Boteanu (Nedelco, mare clucer) 279, 282.
- Boureaanu (Petrașcu, diac) 336.
- Brăescu (Gheorghe, hatman) 49.
- Brâncoveanu (Constantin) Domnul Țării-Românești 241—245, 247; (Nicolai) 270, 271.
- Brănești 4.
- Brașov 244, 294.
- Brebu 4.
- Buburuzi (sat, v. Ivănești) 205.
- Bucerdea 285.
- Bucovina (arhivele) 301—312; (colonizări) 309.
- Buga (Gh.) 205, 316, 318.
- Buganul (Sava) 317.
- Buicescu (Diicul, spătar) 295; (Preda, postelnic) 295; (Stanca) 296.
- Bule de aur* 250—254 (dela Domnii Țării-Românești și Moldovei) 257, 265.
- Buonvisi (cardinal) 135.
- Buștenari 7.
- Buzescul (Radu) 379, 380, 382.
- Buzinca (vel comis) 379, 380, 382.
- Calacev** (N.) 12.
- Calimah (Alec) biv vel vornic) 49.
- Câmpulung 244, 291.
- Canano (Constantin, biv vel paharnic) 281.
- Cancionale* 290, 291.
- Cândescu (Radu, vtorii postelnic) 379, 382.
- Cănești (sat) 38.
- Cantacuzino (Constantin, vel postelnic) 382; (Dinu, vel ban) 281; (Mihai, ban) 215.
- Cantemir (neamul) 61—72, 204—209; 316—327. (Anița) 325, 326. (Antioh) 61, 71. 205, 316—321, 323, 325—327, 337. (Constantin) 62, 70, 72, 287—290, 316—319, 320, 324. (Constantin, comisul) 325—326. (Dimitrie) 288, 321. (Ioniță) 319, 327. (Iordachi?) 206 207. (Maria) 319, 327. (Nestor) 63, 64. (Ruxanda) 206, 208, 209. (Theodor) 63.
- Căpitan (vel) de codru* 205.
- Căpriana (mănăstire) 337.
- Caracaș (Irina) 367.

- Caragea (Ioan) Domnul Țării- Ro-
mânești 217.
- Cârcu (Gh., aprod) 276, 277, 282.
- Cărmăzănescul (Lupu) 336.
- Cărpiniș 271.
- Cărunți 4, 5.
- Casso (L. A.) 198.
- Catargi (Grigore, paharnic) 403;
(Ilie) 206, 208. (Iordache, biv vel
vornic) 51.
- Cățel (Cozma, diac) 337.
- Cazaci 401—404.
- Cazanovici (Șandru, diac) 336.
- Ceaur (Dumitrașco) 326.
- Ceauș Radu (Lisa) 56, 57, 59.
- Cehan (Petre) 64.
- Cerchez (Costache, hatmanul) 41.
- Cernat (diac) 336,
- Cernățești 5.
- Cernăuți 301—309, 376.
- Cetatea-Albă 398; (arhivele) 189-200.
- Ceucani (moșie) 67.
- Caesaris Iulii (Pabula)* 393, 394, 396.
- Chasari 297.
- Cheșcu (Petre, șetrar) 276.
- Cheșculești 175—283.
- Chilieni (Tutova) 205, 206, 316—318.
- Chișinău 336,
- Cicoveni (sat) 206, 207.
- Cioconești (Gh.) 411.
- Cislău 210—214.
- Cloșca 141, 413—415.
- Cluj 181, 286, 287, 292—294, 295,
296, 340.
- Cluj-Mănăstir (arhiva) 75.
- Cobolta (râu) 336.
- Cocorăști 3, 4.
- Coiceni (sat) 403,
- Comisiunea heraldică* 299.
- Conachi (Costachi, biv vel vornic) 48.
- Congresul arhivarilor germani* 416.
- Corcodel (Korkodely) 286, 287.
- Cortu (comisu) 295.
- Costache (Iordache, vornic) 49.
- Costandache (Enache, vel vornic)
276.
- Cotroceni (mănăstire) 132.
- Cozoni (familia) 139, 140.
- Craiova (arhiva) 201.
- Crețulescu (Constantin) ban 131.
- Csáky (Ștefan) 294.
- Cubăe (soția lui C. Cantemir) 67.
- Cula (râu) 336.
- Cumani 390—393; 396.
- Cuștureanu (Zaharia, mare sulger)
279, 282.
- Cuza (Gheorghe, biv vel postelnic) 49.
- D**abija (paharnic) 206—209. (Istrati)
Domnul Moldovei, 208, 209, 337.
- Damian (Vasile) 284.
- Dârstor 131, 132.
- Darvas 21.
- Davidul (sat) v. Scheia.
- Debrici (Pavel) 271, 272.
- Deleanu (Drăgușin) 382.
- Delea-nouă (biserică) 56.
- Delea-veche (bis.) 56.
- Deșteptarea României* 34.
- Deteleu (sat) 336.
- Diboul (spatarul) 192.
- Dimachi (Neculai biv vel vornic) 48.
- Dimitrescu-Iași (C.) 297,
- Dimftrie Sf. (biserică) 406, 407.
- Dobracin 271.
- Dobrovețchi (Patrașcu, diac) 337.
- Donici (Andronachi) 48, 51.
- Dosoței (mitropolitul) 333, 334, 271.
- Drăgan (Iordache, spătar) 50.
- Dragomir (mare armaș) 379, 382.
- Dragomirna (mănăstire) 336.

Dragul (Iuzbaşa) 210, 211, 222, 226.
 Dubău (Tudosie) 275—281, 284.
 Dudescul (Const. banul Craiovei) 327;
   (Dumitru, vel vistier) 379, 382.
 Dumitrache (stolnicul) 216.
 Durac (Mihalcea) 208.
 Durostor 400,
 Duzi 270.

Eliade Rădulescu (I.) 366, 368.
 Etzdorf 302.
 Eupraxia (monahia) 128.
 Evtihiş 270.
Expoziție arhivistică (Viena) 300.

Făgăraş (Tratatul dela) 289.
 Ferentzi de Vacz (Mateiu) 293.
 Filipescu (Dumitraşcu, biv vel vis-
   tier) 379.
 Filişanu (Mihail, vel spătar) 379.
 Filoteiu (mănăstire) 126, 129.
 Flehteimahăr (Flechtenmacher) 53.
 Foişor (biserica) 55.

Gane (Ruxanda, soția lui C. Can-
   temir) 65.
 Gavril (mitropolit) 276, 283.
 Geartoglu (biserica) 91.
 Ghenovici 207, 208,
 Gheorghe Ştefan, Domnul Moldovei
   371, 372.
 Gheorghie (logofăt de taină) 298, 299.
 Ghica (Bula de aur dela Grigore)
   263, 264, 275, 335. (Grigori, biv
   vel vornic) 48; (omorârea lui
   Grigore Ghica) 335.
 Gioan-Bey 231, 232, 236.

Giulaffy de Rathott (Samuel) 286, 287.
 Golubinschi (E.) 333.
 Grabove (v. Cărpiniş) 271.
 Grădişteanu (Grigore, vel logofăt).
 Grama (de Bălteni) 380.
   379, 380, 381.
 Greceanu (Alec, biv vel vornic)
   48, 51.

Haller (Ştefan) 296.
 Halmăj (sat) 380—381.
 Hâncu (Mihalcea, serdar) 403.
 Hâra (Ioan, vornic) 276; (Maria) 276;
   (spița neamului) 284.
 Hâva (Gavrilaş, logofăt) 139.
Herîe 111—115
 Hiller (baronul) 415, 416.
 Hohmaister (Mărtin) 340.
 Horia 141, 412—415.
 Hosz (Ioan) 294.
 Hrisant (patriarhul) 318, 319, 321, 322.
Hrisovul (bulla aurea) 251.
 Hriza (vel ban) 379, 380, 381.
 Hurmuzaki (Alec, căminar) 46.
   (Costa, medelnicer) 46.

Iacobinus (Ioan) 294, 410.
 Iancu Sasu Domnul Moldovei 336.
 Ilarion (episc. al Argeşului) 98—100.
 Iliaş (Rareş, Domnul Moldovei) 336.
 Ioan (fiul lui V. Lupu) 407, 408, 409.
 Iordachie (Dobrogeanul) 298, 299.
 Iosif (mitropolit) 398, 399.
 Iurg (Coriatovici) Domnul Moldovei
   397.
 Ivăneşti (sat în jud. Fălciu) 205.
 Izbă 193.

- Jicmon** (Sigismund III, regele Poloniei) 377.
Jora (Gavriil, sluger) 372.
Jurători 3.
Jurj (Atoc) 335.
- Kendi** (Alexandru și Gavril) 292.
Keszei (Ion) 285.
Kisseleff (Paul) 88.
Kornis (Gaspar) 293.
Kunitz (Georg, baron) 134.
- La Croix** (De) 291.
Lămotescu (Maria) 224—226.
 (Ștefan) 223—224.
Lancaster 197.
Lebedințev (A. G.) 333.
Lecatouxșan (D., diac) 337.
Lemberg (arhive românești) 310.
Liber granicialium 303.
Liber instrumentorum 303.
Lintzagh (Ioan) 295.
Lippa (agent austriac) 50.
Literat (Toma) 294.
Lupu (Ioan, fiul lui Vasile Lupu) 407, 408.
- Măilat** (sat) 380—381.
Malcavinski (T.) 198.
Mănăstiri (documente și obiecte vechi) 92, 98.
Mănăstiri închinat (documente) 97; (situația juridică) 215—217; (gospodărie) 269, 270.
Măndrești (satul) 372.
Mănești (satul) 63.
- Mânja** (Ioan, diac) 337.
Mântuleasa (biserica) 55.
Manul (Dimitrie, spătar) 56.
Marghita (Doamna) 139.
Marmoră (Mierea, uricar) 337.
Martonfi (episcop) 22, 23.
Matei Basarab Domnul Țării Românești 380, 381, 400, 401; (Bula de aur dela) 262.
Matei (căpitanul) 298, 299.
Mavrocordat (Constantin) Domnul Țării Românești, 215; (Nicolae) 322.
Mesceni 196.
Metodie (episcop de Buzău) 223, 224, 225.
Mezes (Michael) 268.
Miclescul (Sandul, jîtnicer) 275. (Gavril, logofăt) 275—283. (Iancu, biv vel vornic) 48, 51. (Vasile, vornic) 54.
Micotova (sat) 121.
Miercurea (v. Szerdahely).
Mihai Viteazul 266—268; (semnătura latină) 292—294, 328, 332, 409—411.
Mihnea II (Bula de aur dela) 258.
Mihnea (Vodă Radul) 231—234. (Turcitul) 212, 213.
Miho (biv vel spătar) 379, 380.
Milescu (N. spătar) 322; (Vasile, vornic) 53.
Moldova (Întâmplările din 1848) 32.
Moldovei (descrierea) 373—377.
Moruzi (Alexandru) Domnul Țării Românești 269, 270.
Movilă (Constantin și Eremia) 336.
Movilău 404.
Murzachievici (N.) 335.
Mutefariaca 231, 232.
Muzeul Arhivelor Statului 417.

- Nădăbaico** (Ioan, vornic) 206—209.
Nămăești 273.
Neaga (Doamna, soția lui Mihnea Turcitul) 210—215; 218—220, 222—226; (spița) 226; (Mitroae, mătușa ei) 218, 219, 220.
Neaga (Mitroae) 218—220.
Neagoe (Învățăturile lui) 93, 98,
Nebojatco (Arsenie, diacon) 336.
Neculce (Ion) 204, 205, 288, 289, 326;
 (revista «Ion Neculce») 144.
Neofit (episcop și mitropolit) 90—93,
 107, 201, 203.
Nicești 191, 192.
Nicolae Alexandru Domnul Țării
 Românești, 290, 291.
Novac (Baba) 294.
- Oancea** 271.
Obedeanu (biserica) 201, 202.
Onciul (Dimitrie). 155, 156, 290,
 297, 298.
Oprișac (sat) 272.
Orândueli românești (Ardeal) 342
 —365: (amnestie) 354, 356, 359;
 (cărăușie) 343, 353; (căsătorii) 347;
 (cerșitorie) 349; (divorț) 347;
 (hoție) 359; (incendii) 350; (în-
 mormântări) 350; (monete) 356,
 357, 358, 360; (orfani) 351; (pă-
 duri) 351, 362: (pășunat) 353,
 362, 364; (plante alimentare) 363,
 364; (sanitare) 342, 343, 348, 349,
 358, 359, 362, 363, 364, 365; (ser-
 vitori) 353.
Orban (Blasiu) 290, 291.
Ovidiopol (vama) 191.
Ovidius 374.
- Paindur** (Vasile, mare stolnic) 379,
 382.
Palade (Ioan, vel vornic) 276.
Păncăuți 335.
Pântea (paharnic) 336.
Pâques (fête de) 291, 292.
Para (paharnic) 382.
Pascua (*Romanorum*) 385, 386, 393,
 394, 396.
Paul de Alep, 400, 407.
Păuleni (satul, jud. Iași) 123.
Petru Cercel, Domnul Țării Româ-
 nești (Bula de aur dela) 259, 260.
Petru Mușat, Domnul Moldovei, 398.
Petru-Rareș, Domnul Moldovei 119
 336.
Petru-Șchiopul Domnul Moldovei
 (Bula de aur dela) 260, 261.
Petru Voeved ? 337.
Petruszewicz (A. S.) 334.
Pilutio (Vito) 399, 400.
Plantatio (*Nova*) 256.
Pleşcul 271.
Plutarhul Moldovei (Iord. Balș) 33.
Poenaru (Barbu, clucer) 378, 380, 381.
Polietkov (M.) 312.
Pop (Diacu Simion) 296.
Pop (Hagi C-tin) 416.
Popăuți (sat) 337.
Popa-Soare (biserica) 56.
Popovici (Luca, diacon) 336.
Popșa (Mihail) 335.
Posad 200.
Preda (postelnicul) 295; (din Tăta-
 rani) 218, 219, 221.
Proilaviei (Mitropolia) 333.
Protimisis 217.
Putna (ținutul) 376.
- Racoviță** (Mihalache) 49.
Radu (Leon, comis) 325.

- Radu Mihnea Domnul Moldovei 337.
 Radu Șerban Domnul Țării-Românești 286.
 Rădulescu (N. slugerul) 367.
 Radziwill (Maria) 408.
 Rakoczy (Gheorghe) Princip. Transilvaniei, 401, 403.
 Ralet (Dimitrie, biv vel vornic) 47, 48.
 Rașcov 403.
 Razu (Vasile, hatman) 276.
 Reuchel (Andrei) 411.
 Rezina 335.
 Riazonov (D. B.) 312, 313.
 Roset (Ștefan, biv vel vornic) 49, 51.
 (Dracache, biv vel vornic) 48, 51.
 (Vasile, hatman) 48, 51.
 Rucăreanu (Nicolae) 272, 273.
 Rudeanu (Teodosie, biv vel logofăt) 379.
 Rudolf (Impăratul) 293.
 Rumcenii 210–212; 214, 215, 218–220; 222–225.
 Ruxanda (fiica lui Vasile Lupu) 408.
- Ș**aba (sat) 197, 198, 199.
Sameși 52.
 Sărata (râul) 335.
 Șarpe (Cosma, postelnic) 323.
 Scaune (mahalaoa) 298.
 Scheia (sat în jud. Neamț) 318, 319, 321, 323, 324.
Schepdele 50.
 Schimbătorilor (Ulița) 46.
Școala de arhivari (România) 417; (Rusia) 315.
Scofium 295.
 Scorila (satul) 380.
 Scorțenii (Prahovei) 3, 4, 5, 6.
 Scorțenii (Moldova) 335.
 Secul (mănăstire) 44, 336.
- Selvius 373.
 Șerban Cantacuzino Domnul Țării Românești. 228, 229, 241, 242, 243, 248.
 Șerban (Const. Domnul Țării-Românești) 400–404.
 Șerbiceni (sat) 337.
 Sianga (diac) 337.
 Sf. Dumitru (biserica din Orhei) 406.
 Sf. Nicolae (biserica din Chilia) 406.
 Silișteanul (Petru) 63; (Toader) 64, 65, 204–206.
 Silișteni (satul) 63, 64.
 Sinai (m-reă și muntele) 253–263.
 Sinașcuți 335.
 Șincai (Gh.) 20, 21 Cronica lui 22–30, 404.
 Siret (târgul) 376.
 Soroca 403.
 Staicu-Bradul (biserica) 56.
 Stamatenco (șef de cazaci) 404.
 Stana (soția păharnicului Radu) 211–213, 222.
 Stâncel (Andrei) 294, 411.
 Ștefan cel Mare Domnul Moldovei 117, 118, 121, 335.
 Ștefăniță Vodă Domnul Moldovei, 335; (Lupul) 403, 407.
 Ștefan II al Moldovei 335.
 Ștefan Iane (vtori logofăt) 319, 320, 324.
 Ștefan (Popa) 273, 275.
 Ștefan Tomșa Domnul Moldovei 337.
Steme (Țara Românească) 256, 257, 263; (Moldova) 261; (Transilvania) 329, 330.
Stihire pentru săptămâna patimelor patriei 33.
 Sturza (Alec, spătar) 53; (Dimitrie, biv vel logofăt) 47–50.
Sudiți 50.

Sulină (Dimitrie) 198.
 Suslănești 272, 275.
 Sutzu (N., mare logofăt) 39.
 Szerdahely (Anton, censor) 22; (Capitulul din) 266—268.

Tabula țării 303, 304.

Taicuturile 49.

Tardent (Louis-Vincent) 199.

Târgu-Ocna (Castelul din) 141, 142.

Tărtan 297, 298.

Tătărani (sat) 218.

Tătăranul (Matei) 222; (Neacșa) 224;
 (Negoiță) 221, 223; (Preda) 221.

Tătarași (deal) 404.

Teodosie (Logofătul) 293, 297.

Testimăricea 45.

Țigănești (sat) 211.

Timuș (Hmilnițchi) 402, 403.

Tipografia academicească (Cluj)
 339.

Toader (pisarul) 335.

Tohani (plaiu) 214, 215.

Totfalusi (Kis Nicolae) 296

Trei-Ierarhi (biserica din Iași) 407,
 408.

Tudosca (soția lui Vasile Lupu) 407,
 408.

Turia (părâu) 121, 122.

Udél 196.

Ulmuleții (moșia) 131.

Urdești (satul) 117, 118, 120.

Ureche (Grigorie, vornicul) 372.

Văleni v. Șcheia.

Vărzărești (jud. Chișinău) 336.

Vascanovici (Dumitru, diacon) 336.

Vasile Lupu Domnul Moldovei (mormântul lui) 137, 138, 297, 334;
 (act) 337.

Vatican (arhiva) 178, 180.

Vechelele 50.

Vene (Petrache, vornic de poartă) 46.

Veraion (Fanton de) 90 și urm.

Viena 228, 229, 231, 241, 242, 248,
 302, 306.

Vișa (soția lui Mihnea Turcitul)
 213, 214.

Vizireanu (Niculae și Pavel) 191, 192.

Vizireni (com.) 191.

Vlad-Călugărul Domnul Țării Românești. 126, 128, 129.

Vlădescu (Pârul, mare vistier) 228
 —233, 237, 238, 240. (Șerban, mare
 comis) 228—230, 232, 234—237,
 240—248.

Vlaicu (clucer) 210—213, 219, 220,
 222, 226.

Vlaicu (vistier) 210—212, 222, 226.

Vucina (mare paharnic) 379, 382.

Winkler 34.

Zahariești (moșia) 275—283.

Zavesca 111.

Zimnicele (moșia) 131, 132.

TABLA DE MATERII

	Pagina
Avakian (Gr.). Arhivele rusești din Cetaten-Albă și importanța lor pentru istoria Românilor	189—400
Bejenaru (C. N.). Constantin Vodă Șerban față de imperiali și Cazaci	400—404
Bălan (Teodor). Arhivele Bucovinei	301—304
Băleanu (Alex.). O scrisoare din anul 1853 a profesorului Nifon Bălășescu către Gr. Ghica, Domnul Moldovei	105—108
Balș (Zoe G.). Două acte dela Mihail Vitcazul	266—268
Berechet (Ștefan). Documente slave privitoare la Basarabia, în tipărituri rusești	332—337
— — — Când a zidit Vasile Lupu biserica Sf. Dimitrie din Orhei?	406—409
Bibliografie.	143—419
B. (I.). Organizarea Arhivelor Statului	417
Bobulescu (preotul C.). Un document dela Alexandru cel Bun	271—272
Bogdan (N. A.). Pamflete politice împotriva lui Mihail Gr. Sturza Vodă	31—38
Bulat (T. G.). O arhivă centrală la Craiova în 1838	201—203
Costăchescu (M.). Trei urice vechi moldovenești	121—124
Eder (P. Dr.). Über Archivfragen in den Friedensverträgen des 19 u. 20 Jahrhunderts	77—84
Eftimiu (Elena). Antimia, fata vornicului Grigore Ureche	370—372
Fierăseu (C.). Un autograf al lui Gh. Asachi	415—416
Filitti (Ioan C.). Schitul Aninoasa-Cislău (Buzău) și neamul Doamnei Neaga	210—226
Furtună (Econ. D.). Carte domnească pentru Gheorghie Logofătul de taină din Dorohoi, din 1749	298—299
— — — Originea cuvântului «tărtan»	417
Gherghel (Ilie Dr.). Pascua Romanorum: Pabula Iulii Caesaris? Un capitol din nomenclatura istorică română	383—397
Ghibănescu (Gh.). Din documentele moșiei Urdești	117—120
— — — Hrisovul lui Gr. A. Ghica Vodă pentru Zahariești ot Suceava	275—284
Goré (Paul). Arhivele	8—20
Iorga (N.). Un mănunchiu de acte prahovene	3—7
Karadja (I. C.). Un dosar de porunci dela Ioan Sandu Sturza Vv.	39—54
Lupaș (Ioan Dr.). Un tablou statistic al arhivelor județene și orășenești din Transilvania	73—76
Meteș (Ștefan). Arhivele din Ardeal după războiu	85—87
— — — Mormântul lui Vasile Lupu, domnul Moldovei	137—138
— — — Un portret nou al lui Horia și Cloșca	140—141
— — — Mihai-Viteazul și orașul Cluj	292—294
— — — Orașul Cluj asediat de oștirea românească la 1658	295
— — — O româncă din țara românească răscumpără o tipografie și repară o biserică calvină din Cluj în secolul al XVII-lea	295—296
— — — O învoială românească din Ardeal	296—297
Minea (I.). Ceva despre mitropolitul unit Atanasie	285—286

	Pagina
Minea (I.). Un document despre expediția principelui ardelean Gavril Báthori în Țara Românească (1611)	286—287
— Din legăturile lui Constantin Cantemir ou principele Mihail Apafi	287—290
— Când a murit Nicolae Alexandru Voevod?	290—291
— Argument nou în contra autenticității uricului atribuit lui Iurg Coriatovici	397—399
— Știri noi despre propaganda catolică în Moldova în sec. XVII	399—400
Moisil (Const.). Un program de muncă	1— 2
— Bule de aur sigilare dela domnii Țării-Românești și ai Moldovei	249—265
— Carte de mărturie din 1634 pentru confirmarea proprietăților clucerului Barbul Poenaru	378—382
— Comisiunea Consultativă Heraldică	299—300
Motogna (Victor). O publicație de amnistie militară în l. românească din anul 1797.	115—116
Mototolescu (D.). Herie	109—115
Nicolaescu (St.). Ajutoare bănești și danii ale Domnitorilor români către M-reca Sf. Filofteiu din Muntele Athos.	125—130
— Reforma arhivelor în Rusia (traducere din limba cehă după Václav Letosnik).	312—316
Nicolaiasa (Gh.). Cercetări de izvoare istorice în trecut	88—104
— Câteva date despre Nifou Bălășescu	138
— O poruncă a lui Alexandru Moșuzi Vv. cu privire la gospodăria mănăstirilor din Muntenia	269—271
— Țara Moldovei	373—377
Păclisanu (Z. Dr.). Cenzura cronicii lui Gh. Șincai	20— 30
Panaiteanu (P. P.). O descriere franceză necunoscută a serbării Paștilor în Principatele Române la sfârșitul veacului XVII	291—292
— Inceputurile tipografiei în Ucraina	417
Popa (Traian). Desbătarea procesului lui Gh. Șincai și sentința de eliberare din închisoare	404—406
Popescu (Dr. M.). Sigiliul lui Sigismund Bathori principele Transilvaniei	328—332
— Spicuiri noi despre Horia, Cloșca și Crișan	411—415
— Congresul arhivarilor germani	416—417
— Expoziția arhivistică din Viena	300
Reli (Simeon). Ceva despre fondurile arhivistice din arhivele Bucovinei	305—311
Saint-Georges (Al.). Castelul din Țargu-Ocna	141—142
Sassu (C.). Bibliographia Hungariae Historica	418
Simionescu (Dan I.). O jalbă dela începutul veac. XIX. — Document muscelcan	272—275
Stăncescu (Mihail). O delimitare de moșie la hotarul Țării-Românești în 1764.	131—132
Tuducescu (Iuliu). Comoara. Un act de superstiție petrecut în București	55— 60
Veress (Andrei Dr.). Un nou sistem de catalogare a arhivelor	177—188
— Orânduilei românești vechi tipărite în Ardeal (1744—1848)	338—365
— Despre semnătura latinească a lui Mihai-Viteazul	409—411
Vărtosu (Emil). Eliade ca tipograf	366—369
Vledeseg (Niculae M.) Din trecutul boierimei românești. Vel-comisul Părvu Vlădescu	227—248
Zaborowski (V.). Ceva despre colecția Hurmuzaki	133—138
— Importanța arhivelor vieneze pentru Istoria Românilor	145—176
Zotta (Sever). Despre neamul Cantemireștilor:	
I. Considerațiuni genealogice privitoare la «Vita Constantini Cantemyri».	61— 72
II. Un «frate» necunoscut al lui C. Cantemir Vv.	204—209
III. Anexe	316—327

	Pagina
Zotta (Sever). Doi frați ai lui Mihnea Vv. călugări în Moldova	136—137
— Trei surori necunoscute ale lui V. Alexandri	139
— Un indiciu genealogic privitor la doamna Marghita (Melonia) a lui Simeon Movilă Vv.	139
— Mormântul lui Vasile Lupu.	297
— Contribuție la originea cuvântului «Târtan»	297—298

I L U S T R A Ț I I

Hrisovul lui Vlad-Vodă Călugărul pentru M-rea Sf. Filofteiu din muntele Athos. Tab. I.	
Inflorituri depe manuscrise din sec. XV-lea și XVI-lea.	Tab. II.
Bulă de aur dela Alexandru II al Țării Românești.	Tab. III.
Bulă de aur dela Mihnea II al Țării Românești (1589).	Tab. IV.
Bulă de aur dela Petru Cercel al Țării-Românești.	Tab. V.
Bulă de aur dela Petru Șchiopul al Moldovei. (1575).	Tab. VI.
Bulă de aur dela Matei Basarab (1645).	Tab. VII.
Bulă de aur dela Grigore Ghica (1664).	Tab. VIII.
Capsulă de metal cu pecete de ceară dela Gr. Calimah (1762).	Tab. VIII.
Sigiliul lui Sigismund Báthory.	pag. 329
Sigiliul Mariei Cristina.	pag. 329
Sigiliul lui Gavril Báthory	pag. 330
Sigiliul lui Mihai Viteazul	pag. 331

Un autograf al lui Gh. Asachi (*C. Fierăscu*). — Congresul arhivelor germani (*Dr. M. Popescu*). — Organizarea Arhivelor Statului (*C. Bănanu*). — Inceputurile tipografiei în Ucraina (*P. P. Panaitescu*). — Bibliographia Hungariæ Historica (*C. Sassu*). — Originea cuvântului «târtan» (*Ec. D. Furtună*).

BIBLIOGRAFIE.

INDICE.

TABLA DE MATERII A VOLUMULUI I.

Direcțiunea nu răspunde de părerile exprimate de către autorii studiilor publicate în revistă.

Redacția și administrația este la Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului, București, Str. Arhivelor 4.

Prețul: vol. I (No. 1—3) lei 200. Un număr separat lei 80.

BIBLIOTECA ARHIVELOR STATULUI

- CONST. MOISIL, Bule de aur sigilare dela Domnii Țării-
Românești și ai Moldovei. Cu 6 planșe . . . Lei 50 —
- SEVER ZOTTA, Despre neamul Cantemireștilor . . . » 50.—
- D-R A. VERESS, Orânduiele românești vechi tipărite în
Ardeal (1744 — 1848). . . . . » 30.—
-